

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

LİBERAL SİSTEMİN ÖZELLEŞTİRME ARGÜMANI
(SEBEP VE SONUÇLARI BAĞLAMINDA
ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SERKAN FAKİROĞLU

TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ. DR. METE CÜNEYT OKYAR

KARS-Temmuz 2006

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Serkan FAKİROĞLU'na ait Liberal Sistemin Özelleştirme Argümanı (Sebepler ve Sonuçları Bağlamında Eleştirel Bir Yaklaşım) konulu çalışma, jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans tezi olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesinin Ünvanı, Adı ve Soyadı	İmza
Yrd.Doç.Dr. Mete Cüneyt OKYAR
Yrd.Doç.Dr. Mehmet DİKKAYA
Yrd.Doç.Dr. Salih ÖZTÜRK
.....

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../2006 tarih ve/..... Sayılı kararı ile onaylanmıştır.

UYGUNDUR

...../...../.....

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
ÖNSÖZ.....	III
KISALTMA LİSTESİ.....	IV-VI
TABLolar ve ŞEKİLLER LİSTESİ.....	VII
GİRİŞ.....	1-3

BİRİNCİ BÖLÜM

LİBERALİZMİN TANIMI VE DOĞUŞU: TEORİK ÇERÇEVE

1.1 LİBERALİZM.....	4
1.1.1. Liberalizmin Tanımı.	4
1.1.2. Liberalizmin Doğuşu.....	5
1.1.3. Liberalizmin Temel İlkeleri.....	8
1.1.3.1. Bireycilik	8
1.1.3.2. Özgürlük.....	10
1.1.3.3. Piyasa Ekonomisi ve Doğal Düzen.....	12
1.1.3.4. Sınırlı Devlet Anlayışı.....	13

İKİNCİ BÖLÜM

ÖZELLEŞTİRME: TANIM, AMAÇ, YÖNTEM VE ÜLKE DENEYİMLERİ

2.1. TANIM OLARAK ÖZELLEŞTİRME	16
2.1.1. Özelleştirmenin Tanımlanması: Teorik Çerçeve.....	16
2.1.2. Özelleştirmenin Gerekçeleri.....	20
2.2. ÖZELLEŞTİRMENİN AMAÇLARI	24
2.2.1. Ekonomik Amaçlar.....	26
2.2.2. Mali Amaçlar.....	28
2.2.3. Toplumsal ve Siyasal Amaçlar.....	28
2.3. ÖZELLEŞTİRME YÖNTEMLERİ	30
2.3.1. Satış.....	31
2.3.1.1. Varlık Satışı.....	32
2.3.1.2. Hisse Satışı.....	32
2.3.1.2.1. Blok Satış.....	32
2.3.1.2.2. Halka Arz ve Çalışanlara Satış.....	33
2.3.2. Kiralama.....	33
2.3.3. İşletme Hakkı Devri.....	34
2.3.4. Mülkiyet Gayri Ayni Haklar Tesisi.....	34
2.3.5. Yap İşlet Devret Modeli.....	34
2.3.6. İhale Yöntemi.....	35
2.3.7. İmtiyaz Yöntemi.....	35
2.4. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ	36
2.4.1. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Tanımı ve Kurulma Gerekçeleri... 36	
2.4.2. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Tarihsel Gelişimi.....	37
2.4.3. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Denetimi.....	40
2.4.4. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Sorunları.....	41
2.5. ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARINDA ÜLKE DENEYİMLERİ ..	42
2.5.1. İngiltere Deneyimi.....	44
2.5.2. Almanya Deneyimi.....	47
2.5.3. Fransa Deneyimi.....	49

2.5.4. Amerika Birleşik Devletleri Deneyimi.....	50
2.5.5. Eski Sosyalist Ülkeler Deneyimi.....	51
2.5.6. Latin Amerika Ülkeleri Deneyimi.....	54
2.5.7. Türkiye’de Özelleştirme Süreci ve Sonuçları.....	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖZELLEŞTİRMEYE ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM

3.1. ÖZELLEŞTİRME LEHİNDEKİ YAKLAŞIMLAR.....	72
3.1.1. Özelleştirme ve Kamusal Bütçe Yüğü.....	73
3.1.2. Özelleştirme ve Bürokrasi Etkinliğinin Azaltılması.....	75
3.1.3. Özelleştirme ve Özgürlük Kavramları Arasındaki Korelasyon	79
3.1.4. Özelleştirme ve Rekabette Etkinlik	81
3.1.5. Özelleştirme ve Ekonomik Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması	83
3.2. ÖZELLEŞTİRMENİN ORTAYA ÇIKARACAĞI	
PROBLEMLER.....	83
3.2.1. Özelleştirmenin İşgücü Yapısı Üzerindeki Etkileri.....	84
3.2.1.1. Özelleştirmenin İşsizlik Problemi	84
3.2.1.2. Özelleştirmenin Ücretler Üzerindeki Etkisi	87
3.2.2. Özelleştirmeye Birlikte Çok Uluslu Şirketlerin Hegemonik Güç Kazanması.....	88
3.2.3. Kamu Otoritesinin Etkinliğinin Azaltılması.....	90
3.2.4. Toplumun Beklentileri Üzerindeki Olumsuzluklar.....	91
3.2.5. Kamu Yararı ve Özel Yarar Çelişkisi.....	93
3.2.6. Yasal Altyapıdan Kaynaklanan Problemler.....	96
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	100
KAYNAKÇA.....	104
ÖZGEÇMİŞ.....	110

ÖZET

Avrupa'da feodal sistemin çözülmesiyle birlikte iktidarı ele geçiren burjuvazi, siyasi ve ekonomik yönden yeni bir egemenlik alanı oluşturdu. Liberalizm olgusu işte bu iki argüman etrafında biçimlenmiştir.

Sınırlı bir devlet, serbest piyasa ekonomisi, bireycilik ve özgürlük gibi temel ilkeleri kendisine referans alan liberal doktrin, kısa zamanda büyük gelişme kaydetmiştir. Bu gelişenin sürdürülebilmesi için ve özellikle kamu kesiminin ekonomik alandaki rolünü daraltmak için yeni bir unsura ihtiyaç duyulmuştur. İşte "özelleştirme" olgusu bu ihtiyacın doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada özelleştirme olgusu; amaçları, ortaya çıkardığı sorunlar, yöntemler ve ülke deneyimleri açısından ele alınmaktadır. Çalışmada özelleştirmenin ekonomik gerçekliği ve gerekliliği yadsınamamakla birlikte özellikle yanlış uygulamalar ve çeşitli sorunlar üzerinde durulmaktadır. Kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmeleri bu anlamda büyük önem taşımaktadır.

Özelleştirme politikalarının sonuçlarına bakıldığında, özellikle işgücü piyasasında olumsuz etkiler yaşandığı görülmektedir. Kamu otoritesinin etkinliğinin olumsuz etkilendiği özelleştirme süreci aynı zamanda ulusal güvenliği de tehdit etmektedir.

İkinci bölümün sonunda ise özelleştirme ile ilgili çeşitli ülke deneyimlerine yer verilmiştir. İngiltere, Almanya ve Fransa deneyimlerinden sonra ülkemizdeki özelleştirme süreci ve sonuçları ele alınmıştır. Çalışma özelleştirmeye yönelik teorik eleştirilerle tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler : Liberalizm, Özelleştirme, Kamu İktisadi Teşebbüsleri, İşgücü Piyasası, Serbest Piyasa Ekonomisi, Özgürlük, Bireycilik

ABSTRACT

As the feudal system in Europe had been coming to its end, Bourgeoisie that took over the control, created a new way of management considering political and financial aspects. These two arguments structured liberalism.

Referring to basic elements such as restricted governments, free market economy, individualism and freedom, liberal doctrine improved in a short time. In order to continue with this improvement and especially to limit the effects of governments on financial area, a new element was required. As a result of this requirement, "privatization" has come out.

In this paper, privatization is taken up from the perspectives of targets, problems, methods and experiences countries.

In this work, without neglecting economical reality and requirement of privatization, particularly misapplications and some sort of problems are dealt with. In this perspective, the privatization of State Owned Enterprises has great importance. If the result of the politics of the politics of privatization are considered, many negative effects, especially in labour market can be seen. Privatization process that affects public authority badly, also threatens national security.

In the last of the second part, some experiences of different countries are mentioned. After explaining the experiences in England, Germany, France, process and result of privatization in our country are taken up. The Works related with theoretic criticisms of privatization are completed.

Key Words : Liberalism, Privatization, State Owned Enterprises, Labour Market, Free Market Economy, Freedom, Individualism

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın, her ne kadar bir kitap olmaktan uzak olsa da yazılanların, gerekçeleriyle sunulduğu ve bu konuda her türlü savunmayı, içerdiği kanısındayım. Amacım; özelleştirmenin, ülke ekonomilerine, özellikle gelişmekte olan ülkeler bazında yaşanan krizlere çözüm olarak sunulması ve bu doğrultu da uygulanan programlar neticesinde sonuçların ülkelere yaptığı katkı ve sakıncaları ortaya çıkartmaktır. Çalışmanın ilk aşamasında liberalizm kavramının tanımı yapılarak, liberalizmin doğuşu ve temel ilkeleri teorik bir biçimde açıklanmıştır. İkinci bölümde ise özelleştirme olgusunun amaçlarına yöntemlerine ve özelleştirme programlarının uygulandığı ülkelere ve bunların sonuçlarına değinilmiştir. Çalışmanın son aşamasındaysa, özelleştirme lehindeki yaklaşımlar ve özelleştirmenin ortaya çıkardığı problemler incelenmiş, teorik, eleştirel bir yaklaşımda bulunulmuştur.

Özelleştirme konusu ile ilgili okuduğum kitaplar, makaleler ve dergiler tezin kaleme alınmasında bana ışık tutmuştur. Bu perspektiften hareketle, büyük bir emek ve çabanın ürünü olarak hazırlanan ve içerdiği konu itibariyle hayli geniş kapsamlı olan bu tezin bilimsel anlamda birçok konuda faydalı olmasını dilerim. Bu çalışmanın her anında desteklerini her zaman hissettiğim ailem, her safhada teknik ve bilimsel desteğini esirgemeyen tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Mete Cüneyt OKYAR, ile fakültemizin iktisat bölümü öğretim üyelerinden, Yrd.Doç.Dr. Mehmet DİKKAYA'ya teşekkürü bir borç bilirim. Değerli arkadaşlarım, Arş. Gör. Deniz ÖZYAKIŞIR, Mustafa MAŞACIOĞLU, Vedat CENGİZ ve Ferat ÖNAL zaman mefhumu gözetmeksizin bilgilerini benimle paylaşarak, metindeki olası hataları minimize etmişler ve büyük katkılar sağlamışlardır. Hassasiyetleri dolayısıyla hepsine ayrı ayrı teşekkür ederim.

Serkan FAKİROĞLU

KARS, 2006

KISALTMA LİSTESİ

AGÜ	:	Az Gelişmiş Ülkeler
A.Ş.	:	Anonim Şirket
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
BDT	:	Bağımsız Devletler Topluluğu
BT	:	British Telecom
BYKP	:	Beş Yıllık Kalkınma Planı
BYSP	:	Beş Yıllık Sanayi Planı
CEEP	:	European Centre for Public Enterprises
ÇAYKUR	:	Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü
ÇUŞ	:	Çok Uluslu Şirketler
ÇPD	:	Çok Partili Dönem
DESİYAB	:	Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası A.Ş.
DHMI	:	Devlet Hava Meydanları İşletmesi
DM	:	Deutsche Mark
DMO	:	Devlet Malzeme Ofisi
DP	:	Demokrat Parti
DPT	:	Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	:	Dünya Ticaret Örgütü
DYB	:	Devlet Yatırım Bankası
EBK	:	Et Balık Kurumu
EXIMBANK	:	İhracat İthalat Bankası
GERKONSAN:	:	Gerede Çelik Konstrüksiyon ve Teçhizat Fab.A.Ş.
GOÜ	:	Gelişmekte Olan Ülkeler
IMF	:	International Monetary Fund
IMKB	:	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İDT	:	İktisadi Devlet Teşekkülleri
KARDEMİR	:	Karabük Demir Çelik Fabrikaları A.Ş
KBİ	:	Karadeniz Bakır İşletmeleri A.Ş.

KHK	:	Kanun Hükümünde Kararname
KİK	:	Kamu İktisadi Kuruluşları
KİGEM	:	Kamu İşletmeciliğini Geliştirme Merkezi
KİT	:	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
MB	:	Merkez Bankası
OECD	:	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OYAK	:	Ordu Yardımlaşma Kurumu
ÖDK	:	Özerk Düzenleyici Kurullar
ÖİB	:	Özelleştirme İdaresi Başkanlığı
ÖYK	:	Özelleştirme Yüksek Kurulu
PETKİM	:	Petrokimya Holding A.Ş.
PK	:	Para Kurulu
PTT	:	Posta Telefon Telgraf İdaresi
RK	:	Rekabet Kurumu
SEK	:	Süt Endüstrisi Kurumu
SEKA	:	Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları İşletmesi
SPK	:	Sermaye Piyasası Kurulu
STY	:	Sermayeyi Tabana Yayma
TAKSAN	:	Takım Tezgâhları Sanayi Ve Ticaret A.Ş.
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCDD	:	Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları
TDCİ	:	Türkiye Demir Çelik İşletmesi
TEK	:	Türkiye Elektrik Kurumu
TEKEL	:	Tütün, Tütün Mamulleri Tuz ve Alkol İşletmeleri
TEMSAN	:	Türkiye Elektromekanik Sanayi A.Ş.
TESTAŞ	:	Türkiye Elektronik Sanayi
THY	:	Türk Hava Yolları
TİGEM	:	Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
TKİ	:	Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu
TKKOİ	:	Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi
TKKOK	:	Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu

TMO	:	Toprak Mahsulleri Ofisi
TPAO	:	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TTAŞ	:	Türk Telekomünikasyon Anonim Şirketi
TTK	:	Türkiye Taşkömürü Kurumu
TÜMOSAN	:	Türk Motor Sanayi İşletmesi
TUC	:	Trades Union Congress
TÜGSAŞ	:	Türkiye Gübre Sanayii A.Ş.
TÜPRAŞ	:	Türkiye Petrol Rafineleri Anonim Şirketi
VET	:	Verimlilik Etkinlik Tutumluluk
VOIP	:	Voice over Internet Protocol
YDK	:	Yüksek Denetleme Kurulu

TABLÖLAR ve ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No:

TABLÖLAR

Tablo 2.1: Özelleştirmenin Arkasındaki Baskılar.....	21
Tablo 2.2: 1986– 2006 Dönemi Gerçekleştirilen Özelleştirme İşlemleri (\$).....	36
Tablo 3.1: Bürokrasinin Yarattığı Düzensizlikler.....	77
Tablo 3.2: Türkiye’de 1998–2006 Arası İşsizlik Verileri.....	86

ŞEKİLLER

Şekil 2.1: Yöntemler İtibariyle Özelleştirme.....	31
Şekil 2.2: 1985 – 2006 Yılları İtibariyle Gerçekleştirilen Özelleştirme Değerleri.....	60

GİRİŞ

Özelleştirme, hiç kuşkusuz 20. yüzyılın son çeyreğine damgasını vuran ve tüm dünyada tartışılan temel kavramların başında gelmektedir. Özelleştirmenin temelini hazırlayan faktörler, özelleştirmeye ilişkin gerekçeler, uygulamalar ve sonuçları üzerine yapılan birçok araştırma bulunmaktadır. Özelleştirme olgusu kaynağını klasik iktisadi düşünceden almaktadır. Bu düşüncenin tarihsel süreci incelendiğinde, feodal sisteminin tasfiye edilmesinden sonra, Batı Avrupa'sında liberal doktrin ortaya çıkmış ve yeni bir sürecin ilk adımları bu temelde atılmıştır. Bir yandan siyasi tabanı hazırlanan liberal sistem diğer yandan da felsefik ve ekonomik cephede kendisine çeşitli referanslar bulmuştur. Kapitalist sistemin ilk dönemlerini yaşadığı Sanayi Devrimi ile birlikte liberal mantık yeni bir safhaya girmiş ve günümüz küreselleşme süreciyle birlikte de en son aşamasına gelmiştir. Bireycilik, özgürlük, sınırlı bir devlet modeli ve istikrarlı bir piyasa yapılanması, sistemin ana iskeletini oluşturan temel ilkelerdir.

Dünya ekonomisinin küreselleştiği günümüzde, liberal sistemin daha büyük bir egemenlik alanı oluşturması için yeni argümanlara ihtiyaç doğmuştur. Bununla birlikte ekonomi başta olmak üzere hayatın her alanında kamu gücünün belirli işlevlerle sınırlandırılması ve özel mülkiyet temelinde yeni oluşumların ortaya çıkması gibi yeni paradigmlar ortaya çıkmıştır. Bu paradigma değişikliği, liberal sistem için yeni bir egemenlik alanı yaratmıştır. Özel sektörün ön plana çıktığı ve kamu gücünün fazlasıyla aşındığı bu yeni süreçte "özelleştirme" olgusu ortaya çıkmıştır. Pratikleri bağlamında ele alındığında günümüzde artık bir özelleştirme sürecinden söz etmek mümkündür.

Özelleştirme, kamu kurumlarının çeşitli yöntemlerle özel sektöre transferini içeren bir uygulamadır ve kaynağını liberal düşünceden almaktadır. 1970'li yılların ortalarından sonra çıkan kriz neticesinde ise güç kazanmıştır. Kapitalizm yaşanan krizlerin sonunda çıkan reçetelerle kendine yön bulmuştur. Bir dönem devletçi yaklaşımlar hakimken daha sonra liberal yaklaşım hakimiyet elde etmiştir. Ancak ülkelerin neden özelleştirmeye ihtiyaç hissettiği sorusu, çeşitli tartışmaları bünyesinde barındırmaktadır.

Liberal yaklaşımı benimseyenler, özelleştirme ile ulus devletler üzerinde devletçi yaklaşımın yarattığı bazı tahribatın gidereceğini savunmuşlar ve özelleştirmenin devlet bütçelerinde yükü hafifleteceğine, bürokrasinin yarattığı yozlaşmanın giderileceğine, daha rahat bir özgürlük ortamının yaratılacağını, rekabet ortamının gelişeceğini ve piyasa işleyişiyle bazı ayrıcalıkların kaldırılacağı gibi düşünceleri benimserken devletçi yaklaşımı benimseyenler bu görüşlere zıt olacak yaklaşımları açıklamışlardır.

Ülkeler kamu kurumlarını, yaşanan kriz ve dünya savaşlarının halkın refahında yarattığı tahribatı giderme düşüncesi ile sosyal devlet algılayışının ortaya çıkartması ile oluşturmuşlardır. Bu durum kamu kurumlarının ülke içindeki yerini, önemini ve büyüklüğünü arttırmıştır. Buna bağlı olarak ekonomide devletin ağırlığı artmıştır. Bu büyüme neticesinde kamu kurumlarının denetiminde sorunlar çıkmıştır. Denetim eksikliği ve siyasal otoritelerin rant girişimleri sonucu, kamu kurumları etkinliğini yitirmiş ve devlet bütçesine yük olmaya başlamışlardır. Çıkan sorunlara dünya ölçeğinde liberalizm rüzgârının bir ayağı olan özelleştirme ile çözüm aramışlardır.

Bu teorik çalışmada, özelleştirme sürecine geniş yer verilmekte ve söz konusu sürecin etkileri gerek ülkemizde gerekse dünyanın belli başlı büyük ekonomilerinde ele alınmıştır. Almanya, Fransa, ABD, İngiltere ve diğer Doğu Avrupa ülkeleri çalışmada ele alınan ekonomilerin başında gelmektedir. Söz konusu çalışmada, özelleştirmenin çeşitli yöntemlerine de değinilmiştir. KİT'lerin özelleştirme sürecinde karşılaştıkları çeşitli sorunlar da çalışmada ele alınan konuların arasındadır.

Çalışmamızdaki temel hipotezimiz; özelleştirmenin altyapısı tamamlanmamış, siyasi, yasal ve ekonomik gelişmişlik açısından hayli zayıf olan azgelişmiş ülkelerde çeşitli sorunlar yarattığıdır. Özellikle kamu borçlanma gereksiniminin artması, “ne pahasına olursa olsun, özelleştirilsin” mantığını ortaya çıkarmaktadır. Politikacıların uygulamalarına baktığımızda bu çizgiyi terk etmedikleri açıkça görülmektedir. Hangi yöntemle uygulanırsa uygulansın gerekli düzenlemelerden yoksun olduğu sürece, hiçbir özelleştirme politikasının, başarıya ulaşamayacağı iddiası, çalışmamızın temel çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Özellikle Çok Uluslu Şirketlerin (ÇUŞ) yapılan özelleştirme politikalarında başrol oynaması ve ulus-devletler açısından stratejik öneme sahip alanların veya

sektörlerin bu şirketlere satılması, çalışmada eleştirilen önemli konulardan birisidir. Hipotezimizin sağlamlığı açısından özelleştirmeye birlikte yaşanan problemlere ve çeşitli olumsuzluklara geniş yer verilmiştir. Yıllar itibariyle yapılan özelleştirmeler ekonomik göstergeleriyle birlikte çalışmada yer alırken, özelleştirme yöntemleri ve bu yöntemlerin payları detaylı olarak açıklanmıştır. Söz konusu somut verilere Özelleştirme İdaresi Başkanlığının web sayfasından ulaşılmıştır.

Hipotezin daha iyi anlaşılması noktasında çalışmanın metodolojisi özelleştirmeye yönelik geliştirilen farklı tanımlamalarla başlatılmış ve sonrasında özelleştirmenin amaçları, gerekçeleri, KİT'lere etkisi, yarattığı problemler ve çeşitli ülke deneyimleri yer almıştır. Çalışmanın metodolojisi, özelleştirmeye ilgili yapılan teorik eleştirilerle sonlandırılmıştır.

Bütün bunlara rağmen özelleştirme olgusu çok geniş bir etki alanına sahip olduğu için söz konusu çalışma, KİT'lerin mevcut durumu, özelleştirmenin az gelişmiş ülkeler üzerindeki etkileri, ülke deneyimleri ve özelleştirmeye yöneltilen eleştirilerle sınırlı tutulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

LİBERALİZMİN TANIMI, DOĞUŞU: TEORİK ÇERÇEVE

1.1. LİBERALİZM

Çalışmanın bu bölümünde kısa ifadesiyle devletin ekonomik alandaki güç ve yetkilerinin, yani devlet yönetiminin kapsamının sınırlı olduğu ekonomik düzen anlamına gelen liberalizmin, teorik tanımlamaları ile birlikte tarihsel süreci, ele alınacaktır. Liberalizmin temel ilkeleri bağlamında, bireycilik, özgürlük, kendiliğinden oluşan piyasa ekonomisi ile sınırlı devlet anlayışı kavramları incelenecektir.

1.1.1. Liberalizmin Tanımı

Liberalizm, “İspanyolca'dan İngilizce'ye geçmiş ve ilk defa 19. Yüzyılın başlarında siyasi terminolojiye girmiştir. Bir görüşe göre Adam Smith, The Wealth of Nations'daki "liberal ihracat ve ithalat sistemi" ifadesiyle liberal kavramını ilk kullanan yazar olmuştur. Zamanla kullanımı yaygınlaşan kavram, yüzyılın ortalarına ve sonlarına doğru siyaset sözlüğüne iyice yerleşerek, "*laissez faire laissez passer*" ifadesinin yerini almış ve düşünce özgürlüğünü, ifade hürriyetini, basın özgürlüğünü ve serbest ticareti savunanların adlandırılmasında kullanılan etiket haline gelmiştir.”¹ Tarihsel arka plana bakıldığında liberalizmin, Batı'da Ortaçağ düzeninin çözülmesi sonucu gelişen reform hareketleri ve uluslaşma süreci boyunca, burjuvazinin öncülüğünde gelişen bir ideoloji olduğu görülmektedir.

Bu bağlamda liberalizm, bireye, bireysel özgürlüklere ve ekonomide bireysel girişime öncelik veren siyasi ve iktisadi bir kuramdır. ² Bununla birlikte liberalizmi bireyin özgürlüğünü, özerkliğini, temel haklarını garanti altına almayı amaçlayan ve bundan dolayı genelde siyasal iktidarın özelde ise devletin işlevlerini

¹ <http://www.liberalhareket.org/lh.php?page=tanimlar> , (24.06.2006), s.1.

² Fikret Elma, “Liberal Düşünce Geleneğinin Oluşumu ve John Locke”, **Journal of Qafqaz University**, N. 9, Spring 2002, <http://www.qafqaz.edu.az/journal/9/liberal%20dusunce%20geleneginin%20olusumu%20ve%20john%20locke.pdf>, (13.07.2006), s. 13.

sınırlandırılması üzerinde duran bir düşüncedir. Tezel'e göre "*liberalizm, öteki bütün geniş kapsamlı dünya görüşleri, siyaset gelenekleri, etik tercih kümeleri gibi, hangi niyetle yenirse o tadı veren bir meyvedir.*"³ Liberal öğretinin Türkiye'deki önemli bir savunucusu olan Mustafa Erdoğan ise liberalizmi kısaca "özgürlük taraftarlığı"⁴ olarak tanımlamaktadır. Ona göre liberallerin taraftar oldukları özgürlük bireysel özgürlüktür.

Liberalizm, özünde ekonomik bir olgu olarak karşımıza çıksa da tarihsel geçmişi ve teorik altyapısı bakımından siyasi bir mekanizmadan da beslendiğini görmekteyiz. Liberalizmin ekonomik yönünü ilk kez sistemli bir şekilde inceleyen düşünür, Adam Smith'dir. 17. yüzyılın en büyük düşünürlerinden biri olan John Locke (1632-1714), ise siyasi liberalizmin kurucusu ve babası olarak kabul edilir. Esasen liberalizmin gelişimi ile birlikte ekonomik ve siyasi liberalizm bir bütünlük oluşturmuştur. Günümüzde liberalizm ekonomik, siyasi ve sosyal bir doktrin hüviyetini kazanmıştır.⁵ Yayla ise liberalizmi sosyal bir teori olarak nitelendirirken söz konusu kavramın bütüncül ve kapsayıcı özelliğine vurgu yapmaktadır.⁶

1.1.2. Liberalizmin Doğuşu

Liberalizm bir doktrin olarak İngiltere'de doğduktan sonra Amerika, Fransa ve Almanya'da önemli gelişmeler göstermişti. Amerikan ve Fransız Devrimleri bu bağlamda ele alınabilir. Fransa'da başta Montesqueiu (1689-1755) olmak üzere, Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), Alexis de Tocqueville (1805-1859) liberalizmin öncülüğünü yapmışlardır. Öte yandan Almanya'da; Immanuel Kant ve Friedrich von Shiller, Amerika'da ise James Madison ve John Marshall gibi düşünür ve devlet adamlarını liberalizmin doğuşunda önemli isimler olarak sayabiliriz.⁷ Liberalizm konusunda asıl önemli gelişmeler 18. yüzyılın ilk yarısında yaşanmıştır. Fizyokratlar ve ardından klasik iktisatçılar liberalizmin bir doktrin olarak siyasi ve iktisadi düşünceler içerisinde yer almasında önemli rol oynamıştır.

³ Yahya Seazi Tezel, "Bir Liberalin Ontolojisi ve Epistemolojisiyle İlgili Bazı Notlar", **Yeni Türkiye Dergisi**, Ocak-Şubat 1999, Yıl 5, Sayı 25, s.57.

⁴ Mustafa Erdoğan, **Aydınlanma, Modernlik ve Liberalizm**, Orion Yayınevi, Ankara, Mart 2006, s.84.

⁵ Coşkun Can Aktan, **Gerçek Liberalizm Nedir?**, İzmir: T Yayınları,1994, s.20.

⁶ Atilla Yayla, **Liberalizm**, Turhan Kitabevi, Ankara, ,1992, s.15.

⁷ Aktan, a.g.m. s.21.

Liberalizm, Batı Avrupa’da ortaçağ düzeninin çözülmesi ve sonrasında feodal sistemin tasfiye edilmesiyle ortaya çıkmıştır. Ortaçağ düzeni, Roma İmparatorluğunun yıkılışıyla oluşan otoritelerin kendi alanların dahakim olduğu, kilisece tanımlanmış uhrevi ve hemen hemen dünyevi alanlarda, nüfuzunu rakipsizce gerçekleştirdiği ve kilisenin kutsadığı imparatorun diğer otoritelerce tanındığı bir düzendir. Bu düzen, papa, imparator ve lokal güçlerin karşılıklı bağımlılığına dayanır. Kilise, diğerlerinin otorite ve iktidarlarının meşruiyet kaynağı olarak dinsel ilkeler sunan aşkın güçtür. Dinsel meşruiyet bu dönem iktidar söylemlerinin temelidir. Liberalizm, kökenlerini ortaçağın bu yapısını değiştiren unsurlarda aramaktadır. Liberalizm, ortaçağ düzeninin çözülmesiyle ortaya çıkan ulus devletlerin sosyal, siyasal ve ekonomik organizasyon arayışlarının, eski düzen yerine yeni düzen oluşturma çabasının, hemen her alanda yeni meşruiyet dayanakları aramanın bir sonucu olarak doğmuş ve gelişmiştir.⁸

Böylece liberalizmin doğuşu; Ortaçağ düzeninin çözülmesiyle ortaya çıkan ulus devletlerin sosyal organizasyon arayışlarının, eski düzenin reddi sonucu yeni düzen oluşturma çabalarının, eski referans noktasının (kilise) reddi ile yeni bir referans noktası bulma ihtiyacının ve yükselme eğilimine giren burjuvazinin kendisine toplumda ve devlette (yönetimde) pay isteyişinin sonucudur. Liberalizmin dayandığı yeni referans noktası Hristiyanlık değil, bireylerin oluşturduğu ulus devlettir. Referans noktası olarak dinsel öğelerin yerini daha çok akıl, tek yorumcu papanın yerini de rasyonel birey alır. Sosyo-ekonomik düzen toprak sahibi feodal lordlar hakimiyetine değil, ticaret ve sanayi sınıfına (burjuvaziye) dayanır. Birey üzerinde duran papalık ve imparatorluk otoritesinin yerine birey egemenliğinin gerisine itilen ulus devlet gelmiştir. Reformasyon hareketi (Protestanlık) kapitalist toplumun temellerini atarken, özellikle kilisenin dikte ettiği hayat felsefesini (skolastik anlayışı) yerle bir etmiştir. Gerçekten reformasyon hareketinin (protestanlık hareketi) Ortaçağ düzeninin yıkılışında ve liberalizmin doğuşunda etkisi çok büyüktür.⁹

Liberalizmin tarihsel arka planını hazırlayan ortam Sanayi devrimiyle başlayıp XVIII.yy'a damgasını vuran diğer gelişmelerden Fransız Devrimi, Amerikanın Bağımsızlık bildirgesi ve Aydınlanma Çağı olarak karşımıza çıkmaktadır. 1789

⁸ Halis Çetin, “Liberalizmin Tarihsel Kökenleri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, 2002, s.80.

⁹ Elma, a.g.m. 15.

Fransız devrimi, ortaçağ toplumundan kalan kurumları silmiş "bireycilik ve özgürlük" iktidara gelen burjuvazinin sloganı olmuştur. Bu iki ilke kısa süre sonra liberalizmin temel değerlerini veya ilkelerini oluşturacaktı. S.Tanilli'ye göre tarihin bu dönemi, Avrupada kapitalizmin ve burjuvazinin yükseliş yıllarıdır. ¹⁰

Öte yandan Locke, Hume, Smith ve Mill gibi önemli düşünürler de liberalizmin doğuşuna teorik anlamda önemli katkılar sağlamışlardır. Locke'un katkısı insanın vazgeçilmez tabii haklara sahip olduğunu savunmasıdır. Hume'un katkısı tabii hukukçuların aksine moral kuralların yaratılmasında aklın yetersizliğini bunların insan toplumları içerisinde kendiliğinden geliştiğini savunmaktır. Mill ise liberalizmin sosyalleşme sürecinde köşe taşı olarak alınabilir. A.Smith ise liberalizme ekonomik anlamda teorik altyapı hazırlamıştır. ¹¹ Liberalizmin doğuşunu hazırlayan faktörlerin başında elbette ki feodal sistemin çözülmesiyle birlikte iktidara gelen burjuvazi ve onlara teorik anlamda katkı sağlayan yukarıda adı geçen düşünürlerdir. Tamda bu noktada söz konusu düşünürlerinde katkısıyla siyasi liberalizm ve ekonomik liberalizm paralel bir çizgide gelişme göstermiştir.

Toplumsal yapı bu hümanizmin doğurduğu ortamda yeni siyasal arayışlara doğru yol alıyordu. Liberalizmin fikir adamları da bu çağlarda sahneye çıktılar. Eserlerinde hümanizmaya, rasyonalizme ve bireyciliğe uygun siyasal yapı arayışı temel sorundu. ¹² Locke, Hume, Smith, Kant gibi liberaller düşüncelerini Rönesansın doğurduğu bu özgürlük ortamında açıkladılar. Bireye ve birey aklına güvenmeye, doğal düzen ve doğal haklar yasasına, özgürlük ve toplumsal rıza anlayışına dair düşüncelerini dillendirerek liberalizmin felsefi temellerini attılar. John Locke, devletin amacının özgürlüğü güvence altına almak olduğunu, devletin kaynağının ve meşruiyetinin toplum sözleşmesinde aranması gerektiğini, iktidarın bireysel kabulü amaçlamak zorunda olduğunu belirten görüşleriyle liberal düşüncenin kuruluşuna katkıda bulunmuştur.

David Hume, aklın bireysel fayda peşinde koştuğu, kendiliğinden düzenin en adil düzen olduğu ve devletin buna asla karışmaması gerektiği, faydacılık ve özgürlüğün insanın doğası olduğunu savunmuştur. Adam Smith'in insanın çıkarları

¹⁰ Server Tanilli, **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası**, Cilt:V 2. Basım, Adam Yayınları. İstanbul 1999, s.43.

¹¹ A.Nuri Yurdusev, "Liberalizmin Türkiye Atağı", **Türkiye Günlüğü Dergisi**, Ankara, Sayı:22, Bahar 1993, s.106.

¹² Toktamış Ateş, **Demokrasi**, Ümit Yayıncılık, İstanbul, 1994. s.63.

peşinde koşarak toplumsal çıkarı arttırdığı, doğal düzenin en özgür düzen olduğu, devletin iç ve dış güvenlik görevleri dışında hiçbir şeye karışmaması gerektiği görüşleri; Jeremy Bentham'ın devletin amacının bireysel çıkarı arttırmak olduğu, özgürlük olmadan fayda, fayda olmadan ekonomik özgürlük, ekonomik özgürlük olmadan mülkiyet, bunların hepsi olmadan da mutluluk olmayacağı düşünceleri ve J.Stuart Mill'in devleti ve ahlakı, hazzın belirlediğini, en büyük hazzın özgürlük olduğunu, devletin de amacının bu hazzı maksimize etmek olduğunu söylemesi liberal düşüncenin gelişmesini sağlamıştır.¹³

Bütün bu gelişmelere ilaveten Sanayi Devriminin de liberal sistemin doğuşuna yaptığı katkıyı unutmamak gerekir. Çünkü 1750-1850 yılları arasında gelişen sanayi devrimi liberalizmin oluşup yerleşmesini sağlayacak yapısal ve düşünsel değişimlerin temelleri üzerinde ve doğrultusunda gelişmiştir. Liberal gelişimin aşamalarından biri olan bu devrim, insanı doğaya egemen kılmış, burjuvaziye iktidara geçirmiş, ekonomide liberalizmin sloganı olan "laissez faire"i yerleştirmiştir.

Liberalizm ortaçağ düzenindeki yapının çözülmesiyle doğan ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla kendisine üzerine oturacağı bir taban bulmuştur. Evrensel Hıristiyan dünyası yerine ulusal devletler ortaya çıkmıştır. Tanrının yerini akıl, papanın yerini rasyonel birey, feodal ilişkilerin yerini bir ülkenin uyrukluğu almıştır. 18. y.y.da gerçekleşen Amerikan ve Fransız devrimleri ile bunların yayınladıkları İnsan Hakları Bildirgeleri süreci hızlandırmış, bu dalga tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Liberalizm de bu dalgaların içinden bir siyasal sistem olarak yükselmiştir.¹⁴

1.1.3. Liberalizmin Temel İlkeleri

1.1.3.1. Bireycilik

Liberal sistemde devletin rolü sınırlandırılırken buna karşın birtakım değerler ön plana fazlasıyla çıkarılmıştır. İşte bireycilik ilkesi de bu temelde ele alınmaktadır. Liberal anlayışa göre "*liberalizmin temel değer bireydir. Bu bakımdan insan hayatı başka herhangi bir şey için araç değildir; insan başka bir varlık veya soyutlamalar için feda edilemez. İnsan hayatı kendi başına bir değer olduğundan, onu kasteden*

¹³ Ateş, a.g.e. 64.

¹⁴ Çetin, a.g.m. s.89.

herhangi bir eylem, hiçbir şekilde haklı gösterilemez. Ayrıca insan amaçlı bir varlık olarak, çevresini kendi amaçları için düzenlemek, değiştirmek veya dönüştürmek ister; amaçlı eylemle kendini geliştirmeye çalışır. İnsani var oluşun ve amaçlılığın bu değeri özerk insan fikrini öngörür. İnsan ancak kendi kaderini tayin edebildiği ve Kant'ın işaret ettiği gibi, kendi ahlak yasasını özgürce koyabildiği ve bu doğrultuda davranabildiği sürece insandır.”¹⁵

Liberal düşünürlerin hepsinde, birey sosyal teorinin temelini teşkil eden bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Birey temel varlıktır. Bireyin varlığı sınıf, halk gibi "bütünlere" varlığından daha gerçektir. Birey, toplumların tüm yapılarından üstündür. Birey teorik olarak toplumdan önce var olmuştur ve dolayısıyla bireyin hakları da toplumdan önce vardır. Öte yandan bireycilik, bireyin insan olarak kendi amaçlarını serbestçe seçebilmesini ve bunları gerçekleştirmek için lüzumlu eylemleri yapabilmesini gerektirir. Bunun için birey özgür olmalıdır. Ayrıca, bireyin, hiç kimsenin müdahale edemeyeceği özel bir hayat alanı mevcuttur. Diğer bireyler gibi devlet de bu alana tecavüz etmemelidir. O yüzden, devletin hareket alanı da sınırlandırılmalıdır. Böylece bireycilikten hukukun hakimiyeti ve sınırlı devlet ilkesine ulaşılır.¹⁶

İşte bundan dolayıdır ki bireyselliğin kendi başına değerli sayılması bireyin kendini gerçekleştirmesinin önündeki engellerin ve her türlü dış müdahalenin reddini gerektirir. Bu dış müdahale nerden gelirse gelsin fark etmez. Çünkü en nihayetinde bireysel etkinliğe müdahale sadece devlet veya hükümetlerden gelmez; başka bireylerin eylemlerinden, dini kurallar ve geleneklerden gelen sınırlamaların da giderilmesi gerekir. Bunun için, bireyin, devlet dahil başka hiçbir otoritenin karışamayacağı özgür bir etkinlik alanına sahip olmasının, her siyasal-toplumsal örgütlenmenin temelini oluşturması gerektiği düşünülür.

Atilla Yayla'ya göre bireycilik liberalizmin temel unsurudur. Liberalizm özünde bireyci bir toplum sistemidir. Birey liberal sosyal teorinin odak noktasını teşkil eder. Klasik liberalizmin bireyciliği hem ontolojik hem de metodolojiktir. Ontolojik bireycilik, bireyi temel varlık olarak alır ve onu toplum, sınıf, ulus halk gibi bütünlere önceler. Bununda en güzel açıklaması Kant'dadır: insan kendi başına bir son, bir amaçtır; asla ve kesinlikle bir araç olarak görülemez. Liberalizm

¹⁵ Erdoğan, a.g.e., s.63-64.

¹⁶ <http://www.liberalhareket.org/lh.php?page=tanimlar> , (24 Şubat 2006), s.2.

ontolojik olduğu kadar metodolojik olarak da bireycidir. Yani insanı ve toplumu anlamının yolu bireysel davranışların incelenmesinden geçer. Bireyin temel varlık olarak alınması, toplumun çıkarı, kamu çıkarı, bizi “ortak iyi” gibi kavramların reddine iter.¹⁷ Liberalizmin temel değeri özerk ve özgür birey kavramıdır. İnsan ancak eylemleri kendi özgür seçişinin sonucu ise, başka bir ifadeyle kendi kaderini kendisi belirleyebiliyorsa ve Kant’ın işaret ettiği gibi, kendi ahlak yasasını özgürce koyup ona göre eylemde bulunabiliyorsa özerk bir varlıktır.¹⁸ Bireyciliğe yönelik böylesi bir felsefik yaklaşımdan sonra söz konusu kavramı ekonomik yönden çözümlenmeye başladığımızda ilk akla gelen Adam Smith’in “*homo economicus*” (iktisadi adam) kavramıdır. Smith’in bu mantığı kısaca “*birey kendi çıkarını maksimize ederse toplumsal çıkarlar da maksimize edilmiş olacaktır*” felsefesine dayanmaktadır.

Nitekim, Ahmet İnel’inde belirttiği gibi “*fydacı yaratık olarak insan ekonomideki verili kaynak ve araçlar içinden en akılcı, yani en verimli kombinasyonu seçtiği ölçüde akılcıdır. Liberalizmin toplumsal felsefesi, insanların öznel çıkarlarının ışığında hareket ederek toplumsallaştıklarını varsayar.*”¹⁹ Liberal iktisadın önemli savunucularından biri olan Hayek ise bireyciliği şu ifadelerle tanımlamaktadır:

*“Ferde fert olarak saygı göstermek; kanaat ve zevklerinin –ne kadar dar olursa olsun, kendi sahası içinde- kendine ait bir mesele olduğunu kabul etmek; insanların ferdi kabiliyet ve eğilimlerini geliştirmelerini arzuya şayan olduğuna inanmaktır”*²⁰

1.1.3.2. Özgürlük

Liberalizmde en fazla önem atfedilen ilkelerden birisi de özgürlüktür. “*Liberalizmin özgürlük anlayışı genellikle negatif özgürlük olarak adlandırılmaktadır. Negatif özgürlüğün esası, bireyin dışardan gelen keyfi bir zorlama altında kalmaksızın davranabilmesi, serbestçe hareket edebilmesidir. Bir birey davranışlarına, hareketlerine diğerleri tarafından müdahale edilmediği sürece*

¹⁷ Yayla, a.g.e. 137-142.

¹⁸ Erdoğan, a.g.m. s.85.

¹⁹ Ahmet İnel, **İktisat İdeolojisinin Eleştirisi**, Birikim Yayınları, İstanbul, 2003, s.93.

²⁰ Friedrich Hayek, **Kölelik Yolu**, Çev:T. Feyzioğlu-Y.Arsan, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1995, s.15.

özgürdür. Özgürlükte esas olan bireye bir şey sağlanması değil, onun dış baskı ve zorlamalara maruz bırakılmamasıdır. Klasik liberal anlayışa göre özgürlüğe olan en büyük tehdit devlettir. Devletin, bireylerin özgürlüğünü hiçe sayan, yok eden bir despot olması önlenmelidir. Bunun yolu da devletin hareket alanını sınırlamak, onu bazı kurallarla bağlamaktır. Liberalizmin özgürlük anlayışının önemli bir parçası da ekonomik özgürlüktür. Bundan kastedilen, ekonomik faaliyetlerde bulunmak veya genellikle ifade edildiği gibi ekonomik girişimcilik hakkına sahip olmaktır. Bu da piyasa ekonomisinin olması demektir.”²¹

Özgürlük hakkındaki klasik liberal teori maddi bir ahlaki iddiayla ilgilidir; yani o, kavramın semantik bir analizinden ibaret değildir. Eğer böyle olsaydı özgürlükten ancak bazı özgürlüklerin başkalarının haklarıyla kısıtlandığı-kuralların hakim olduğu bir çerçevede yararlanılabileceği aşikar gerçeğinden söz etmenin hiçbir anlamı olmazdı.²² Özgürlük sadece özgürlük uğruna kısıtlanamaz. Özgürlüğe öncelik vererek liberal ilkeleri uyguladığımızda bulunduğumuz yargıların içine giren iyi anlayışlarını engelleyemeyiz. En büyük özgürlük fikri, iyiye bakışımızı uyguladığımız müddetçe anlam kazanır. Özgürlük hakkındaki yargılarımız iyiyi anlayışımızı hayata geçirdiğinden liberaller için önemli olan özgürlüğe diğer değerlere nazaran öncelik tanınması, sürdürülebilir bir şey değildir.²³

A.Yayla’ya göre Hayek’teki özgürlük ilerlemenin bir amacı değildir, ilerleme özgürlüğün bir yan sonucudur. Hayek’te özgürlükle ilerleme arasında kurulan bağ, bir değer olarak savunulmasını kuvvetlendirmek için yapılan bir müracaattır.²⁴

Liberallerin çoğu bireysel özgürlüğü politik bir değer olarak kavrarlar. Politik anlamda özgürlük kısaca siyasi baskıdan korunma durumunu ifade eder. Mill’in çok önemseydiği toplumsal ve kültürel baskıdan özgürlüğü bütün liberaller liberalizmin tanımlayıcı bir değeri olarak saymazlar. Öte yandan, liberal özgürlük kavramı zorunlu olarak “iç özgürlükle” ilgili değildir. İç özgürlük daha ziyade özerklikle, kişinin eylemlerinin onun kendi belirlediği amaçlara yönelik olmasıyla ve kişinin kendi eylemlerinin sahici öznesi olmasıyla ilgilidir. Kant’ın öğretilerinden etkilenen kimi liberaller liberalizmi özerklikle temellendirmekle beraber, bu liberalizmdeki

²¹ <http://www.liberalhareket.org/lh.php?page=tanimlar> , (24 Şubat 2006), s.3.

²² Norman Barry, **Komünizm Sonrası Dönemde Klasik Liberalizm**, Çev:Mustafa Erdoğan, LDT Yayınları, Ankara, Ekim 1997, s.60.

²³ John Gray, **Liberalizmin İki Yüzü**, Çev:Koray Değirmenci, Dost Kitabevi Yay. Ankara 2003, s.69.

²⁴ Yayla, a.g.e. s.52-53.

hakim eğilim değildir. Liberalizm içindeki ayrımları titiz bir biçimde yansıtmak açısından şunu da eklemeliyiz ki, çoğu liberal bireysel özerkliği önemsemekle beraber, onu liberalizmin tanımlayıcı ve ayırt edici bir unsuru olarak görmezler.²⁵ Liberalizmin bireysellik ve bireyin özgürlüğüne yaptığı vurgu, günümüzdeki insan hakları düşüncesinin de temelini oluşturmaktadır. Çünkü birey olarak kişinin ihlal edilemezliği ve insan hayatının kutsallığı düşüncesi insan haklarının temelinde yatar.

1.1.3.3. Piyasa Ekonomisi ve Doğal Düzen

Neo-liberaller klasik iktisatçıların piyasanın etkinliğiyle ilgili temel tezlerini korumakla birlikte, piyasanın bazı alanlarda başarısız olduğunu da kabul etmektedirler. Neo-liberal iktisatçıların geliştirdikleri “devletin ekonomik teorisi” bu kabulün bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte piyasa ekonomisi bireysel özgürlüğün mantıklı bir sonucu olarak da ortaya çıkmaktadır. Çünkü özgürlüğün bireylerin birbirleriyle serbestçe değer mübadele etmeleri anlamında iktisadi özgürlüktür. Kısaca denilebilir ki; “*piyasa ekonomisi özgürlükle etkinliği birleştiren tek sistemdir.*”²⁶ Temelde özgürlükle, piyasa ekonomisi bütünleşmiştir. Politik özgürlükle birleşen bireysel girişimcilik ruhu, sınırlı kaynakları kullanarak, ekonomik etkinliğin sağlandığı piyasa ekonomisinin, yapıtaşını oluşturmuştur. “*İnsanın bireysel yaratıcılık ve girişimcilik yeteneklerine dayanan ve insanların bu yeteneklerini kullanmalarını teşvik eden rekabetçi bir piyasa mekanizması kurmanın ya da bir piyasa ekonomisi oluşturmanın temel koşulu ise, devletin mal ve hizmet üretimi biçimindeki iktisadi faaliyetlerinin ortadan kaldırılmasını amaçlayan özelleştirmedi.*”²⁷ Bu bakımdan özelleştirme rekabetçi bir piyasa ekonomisi kurmanın vazgeçilmez bir yoludur.

“*Piyasa sisteminin çok önemli bir özelliği, sistemdeki bütün insan ilişkilerinin gönüllü olmasıdır. Piyasa düzeninin işleyişinde zorlamanın yeri yoktur. Devletin görevi de bireylerin, piyasa ekonomisinin korunmasına ve düzgün işlemesine olan zararlı eylemlerini önlemektir. Piyasa ekonomisinin temel itici gücü, fiyat sistemidir; yani almaya ve satmaya istekli olanların karşılıklı eylemleri sonucunda beliren değişim oranları bütünüdür. Bir işlemde alan ve satan tatminkar*

²⁵ Erdoğan, a.g.e. s.153.

²⁶ Erdoğan, a.g.e. s.67-68.

²⁷ Halil, Sarıaslan, “KİT’ler ve Özelleştirme”, **Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz**, Editör: A.Şahinöz, İmaj Yayınevi, Ankara, 2001, s.413.

buldukları seviyede uzlaşma sağlanır. Piyasa ekonomisi, iş bölümü altında sosyal işbirliği veya üretim araçlarının devlet veya toplum tarafından sahiplenildiği sistemden farklıdır. Piyasa ekonomisinin alternatifine sosyalizm, komünizm, planlı ekonomi veya devlet kapitalizmi denir. Kendiliğinden doğan düzenin bir örneği olan piyasa sisteminin işleyişinde rekabetin çok fonksiyonel bir yeri vardır. Rekabet olmaksızın piyasa sistemi yaşayamaz. Rekabet, daha yararlı üretim metotlarını daha az yararlı olanların yerine yerleştirir, yüksek verimle çalışanı az verimle çalışan rakibine karşı korur. Herkesin en iyi becerdiği işi yapmasını ve her üretim faktörünün en çok gerekli olduğu yerde kullanılmasını, yani en etkin kaynak tahsisini sağlayarak ilerleme ve gelişmenin yolunu açar.”²⁸

Doğal olarak piyasa ekonomisinin asıl hedefi, ekonomik sorunu çözmek, yani hangi malların, kimler için ve nasıl üretileceği sorularının yanıtını bulmaktır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu sorun, piyasalar içerisinde, her birisi kendi faydasını (ya da kazancını) maksimize etmeye çalışan ve birbirleriyle etkileşim içerisindeki bireylerin aldıkları kararlar sonucunda çözülmektedir. Çağdaş iktisat teorisine göre; piyasalardaki arz - talep eşitliğinin gerçekleştiği ekonomik denge, bireylerin optimal kararlarının birbirleriyle uyum içerisinde olduğu bir durumu göstermektedir. Bütün piyasalar aynı anda dengede olduğunda da, etkin ya da Pareto optimal bir kaynak dağılımı gerçekleşecektir. Toplumdaki hiç kimsenin durumu, toplumdaki en az bir kişinin (ya da kişilerin) durumu kötüleştirilmeden iyileştirilemez. Başka deyişle herkes, tercihleri ve gelirleri veriyken elde edebileceği en iyi durumda olacaktır.

1.1.3.4. Sınırlı Devlet Anlayışı

“Zor kullanmak suretiyle insan haklarını ihlal etmeye iki aday vardır. İlki bireylerdir. Bir bireyin başka bir bireye zor kullanması durumu kriminal bir olaydır. İkincisi ise devlettir. Sınırlandırılmamış, kurallarla bağlanmamış bir devlet insanın özgürlüğüne en büyük tehdittir. Liberal devletin sınırlılık niteliğinin "hukuk devleti" veya "hukukun hakimiyeti" kavramlarıyla ifade edildiğini görürüz. Doğal hukuk devletten önce vardır ve onu bağlayıcı niteliktedir. Klasik liberal yazarlar genelde devlete aynı sınırlı görevleri yüklemişlerdir: Adalet, iç güvenlik ve ulusal savunma.

²⁸ <http://www.liberalhareket.org/lh.php?page=tanimlar> , (24 .06.2006), s.1.

Başka bir deyişle mahkemeler, polis ve ordu. Bu sınırların aşılmasını engellemek için de devletin hukuki normlara bağlanması zorunludur. Liberal yazarlara göre devletin, "sosyal adaleti" sağlama gibi bir fonksiyonu üstlenmesi, yeniden dağıtımçı politikalar izlemesi yanlıştır. Bu süreç, özgürlüklerin kısıtlanmasıyla son bulur. Bireysel özgürlüklerin güvence altına alınabilmesi için hukukun hâkimiyeti ve sınırlı devlet anlayışı şarttır.”²⁹

A. Smith, “ekonomide herkesin kendi çıkarının maksimum kılmaya çalışırken, toplumsal çıkarında maksimum olacağını öne sürmüş ve ekonomide “gizli el” aracılığıyla gerçekleştiren bir doğal düzen bulunduğunu savunmuştur. Öyleyse devlet bu gizli elin işine karışmamalıdır.” Dolayısıyla böyle bir politikayı benimseyen liberaller açısından devlet, sadece klasik görevlerini (Sosyal güvenlik, milli savunma vb.) yerine getirmeli ve temel üretim alanlarından çekilmelidir. Söz konusu alanları özel sektöre bırakmalı ve hatta bu alanda hareket eden özel sektörü destekleyip korumalıdır. Bu bağlamda baktığımızda kısıtlı bir alana hapsedilen devlet, liberal politikalarla daha da küçültülerek özel sektörün güçlenmesine bir bakıma katkıda bulunmaktadır. Toplumsal üretim açısından baktığımızda desteğini devletten alan ve bu yöndeki politikalarla açıkları dahi finanse edilen kamu kuruluşları (KİT’ler), liberal kesim tarafından haksız rekabet yaratmakla suçlanmaktadır.

Liberal düşünürler, bu haksız rekabetin ancak ve ancak kamu destekli kuruluşların özelleştirilerek giderileceğini düşünmektedirler. Liberal iktisatçılar bu açıdan özelleştirmeyi desteklemekte ve devletçi politikalara karşı cephe almaktadırlar. Liberallerin özelleştirmeyi savunmasının ardında, temelde kapitalizmin gelişme dinamiğinin özel mülkiyete endekli olduğudur. Mülkiyete tabi varlığın değerindeki artışlardan sadece o mülkün sahibi doğrudan faydalanır. Bu yüzden sadece mülkün sahibi o varlığı en iyi şekilde kullanır. Kamu malının herkesin ortak kullanımına açık olduğu düşünülürse onu iyi kullanmak için hiç kimse çaba sarf etmeyebilir. Temel iktisadın tanımından yola çıkarak eğer kaynaklar kıtsa bunu en iyi biçimde kullanmak gerekir. İyi kullanmanın yolu da özel mülkiyetten geçer. Hatta bu özel mülkiyetin bu durumuna yönelik farklı bir çözümlenmeye Tanzimat Fermanında bile rastlamak mümkündür:

²⁹ <http://www.liberalhareket.org/lh.php?page=tanimlar> , (24 .06.2006), s.4.

Herkes malına mülküne tam sahip olacak, bunları dilediği gibi kullanacak, devlet büyüklerin müdahalesine uğramayacak. Bu kaydedilenler aynı zamanda devletin itiraflarıdır.³⁰ Bu gerçeklikten hareketle devletin küçültülmesi olmazsa olmaz bir koşuldur. F.Başkaya'ya göre devleti küçültmenin yollarından biri KİT'leri özelleştirmektir. Böylece sermayeye bir kuvvet aşısı yapılmak istenmektedir.³¹

İnsan haklarını ihlale iki adaydan biri devlettir diğeri ise bireylerdir. Özellikle de sınırlanmamış devlet. Devletin kurallarla sınırlanması gerekir liberalizmin temel varlığı korunması için kaçınılmaz gerekliliği kabul edilen zoru kullanan devletin bunu kullanabileceği alanların ve kuralların belirlenmesi önemlidir. Devletin yada rejimin şekli (demokrasi, monarşi...vs.) değil. Klasik liberalizmin devlet için öngördüğü alanlar yada görevler adalet, iç güvenlik ve ulusal savunmadır. Diğer bir deyişle mahkemeler, polis ve ordu. Zira bireyin temel ve önceliği üzerine kurulu ideolojinin devlete başka türlü bir muamelede bulunması beklenemez.³² Sonuç olarak liberal düşüncedeki devlet “nötr” bir hizmet teşkilatı olarak görülmektedir.

Liberal sistemin yukarıda sayılan ilkelerini genel hatlarıyla özetleyecek olursak:

Kişisel çıkar toplumsal hareketliliğin asıl gücüdür. Genel çıkarlar özel çıkarların toplamına eşittir. Ekonomik etkinliğin özendiricisi mülkiyet ve karlılıktır. Bunlara gerekli saygının gösterilmesi için devletin gerekli önlemleri alması gerekir. İktisadi ve toplumsal yaşamda bireycilik en önemli işleve sahiptir. Liberal iktisat ideolojisi kuramsal olarak devletin ve yönetimin yerini ikici planda tutar.³³

³⁰ İlhan Akalın, **İşçi, Sendika, Tarih**, Öteki yayınevi, Ankara, 1995, s.26.

³¹ Fikret Başkaya, “Neoliberalizmin İflası”, **Akıntıya Karşı Yazılar**, Maki Basın Yayın, Ankara, 2004, s.102.

³² Yayla, a.g.e. s.184,185,187,189.

³³ Kuvvet Lordoğlu, **Kapitalizm**, İZM'ler Dizisi, BDS Yayınları, İstanbul, 1996. s.24.

İKİNCİ BÖLÜM

ÖZELLEŞTİRME: TANIM, AMAÇ, YÖNTEM VE ÜLKE DENEYİMLERİ

Bu bölümde, günümüzün yaygın politika ve uygulamalarından biri olan ve liberal sistemin bir argümanı olarak kullanılan olgusu, dar ve geniş anlamda tanımlanarak, gerekçelerine değinilecektir. Özelleştirmenin ekonomik, mali, siyasal ve toplumsal alanda amaçları vurgulanarak özelleştirme yöntemleri üzerinde durulacaktır.

Ekonomik alanda faaliyet gösteren Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) tanımı yapılarak, kurulma gerekçeleri, tarihsel gelişimi, denetimi ve sorunları incelenecektir. Yapısal ekonomik sorunlarına çözüm bulmak isteyen gelişmiş ülkelerle, giderek artan dış borçlarını ödemede güçlük çeken gelişmekte olan ülkeler, ekonomilerinde özelleştirmeye başvurmuşlardır. Kapsadığı alan itibariyle çok geniş bir coğrafyaya yayılan ve dünya ekonomilerinde gün geçtikçe uygulanan politikalar neticesinde etkinliğini artıran özelleştirme olgusunun, İngiltere, Almanya, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, Eski Sosyalist Ülkeler, Latin Amerika Ülkeleri ve Türkiye'deki uygulamaları, süreç ve sonuçları bağlamında incelenecektir.

2.1 TANIM OLARAK ÖZELLEŞTİRME

2.1.1. Özelleştirmenin Tanımlanması: Teorik Çerçeve

Özelleştirme, kamuya ait ekonomik kuruluşların tasfiye edilmesi veya özel sektöre aktarılma politikalarını içeren bir uygulamadır. Özelleştirme tanımlamalarında herkesin uzlaştığı net bir tanımlama olmamakla birlikte birbirine yakın tanımlamalar akademisyenler ve uzmanlar tarafından yapılmaktadır. Çeşitli tanımlamalardan bazıları şunlardır: “*özelleştirme; devletin ekonomideki faaliyetlerinin ortadan kaldırılmasına yönelik olarak Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) mülkiyetinin özel kesime devrini ifade etmektedir.*”³⁴ Bir başka tanımda ise özelleştirme, “*Üretimde verimliliği arttırmak, rekabeti esas alan bir piyasa yapılanmasını sağlamak ve hisse senedi mülkiyetini yaygınlaştırarak, devletin*

³⁴ M.Hulki Cevizoğlu, **Türkiye'nin gündemindeki özelleştirme**, İstanbul, İlgi Yayıncılık, 1989, s.11.

fonksiyonel etkinliğini belirli alanlar üzerinde yoğunlaştırmak yönünde kullanılan bir yöntem”³⁵, olarak ifade edilmektedir.

Bir başka tanımda ise daha genel bir ifadeyle “şemsiye kavramı” adı altında “*liberal anlayış çerçevesinde devletin ekonomiye müdahalesinin asgari düzeye indirilmesi yada tamamen kaldırılmasına yönelik uygulamalar bütünü*”³⁶ olarak tanımlanmaktadır. Özelleştirmeye, kamuya ait olan KİT’in özel sektöre devredilmesini amaçlanmaktadır. Özelleştirme dinamik bir kavram olup devletin daha az karıştığı sisteme geçmek demektir. Yani özel sektörün daha baskın bir rol oynadığı bir düzenlemeye geçmek demektir.³⁷ Özelleştirmenin benzer tanımlamaları olmakla birlikte “dar” ve “geniş” anlamda özelleştirme tanımlamaları da vardır.

“*Geniş anlamda özelleştirme (i) kamusal mülkiyete konu olan fiziksel yada mali varlıkların özel (gerçek yada hükmi) şahıslara satışını, (ii) bir mal ya da hizmetin üretim ve/veya dağıtımını sağlamak üzere özel şahıslara imtiyaz verilmesini, (iii) yetkili kamu makamları tarafından belirli kurallara bağlanmış olan mal/hizmet üretim ve/veya dağıtımının kuralsızlaştırılmasını ya da kural koyma ve uygulama yetkisinin özerk düzenleyici kuruluşlara devrini (yabancı dilden aktarılmış karşılıkları ile deregülasyon ve re-regülasyon’u) içerir.*”³⁸ Bu bağlamda baktığımızda özelleştirme, kamu yönetimindeki firmaların özel sektöre çeşitli düzenlemelerle aktarılmasını içeren ve sosyal yaşamda tüm toplumu ilgilendiren bir olgudur. Sosyo-ekonomik ve politik yaşamdaki etkilerine paralel olarak sosyal yaşamda da pek çok değişimi beraberinde getiren özelleştirme, neo-liberal bir politikadır. Türkiye’de KİT’lerin kurulmasıyla birlikte kurumların kurucu yasalarında özelleştirmeyi destekleyen çeşitli kanunların yer aldığını görürüz. Bu açıdan özelleştirme Türkiye’de KİT’lerin kurulmasıyla birlikte ortaya çıkmıştır diyebiliriz.

KİT’lerin kuruluş amaçlarını “*ülkenin ekonomik kalkınmasını gerçekleştirmek, gelir dağılımını düzenlemek, sosyal adaleti sağlamak, refahta coğrafi dengeleri gözetmek, bölgeler arası farkı azaltmak, topluma belirli kalite ve fiyatla mal ve hizmet sunmak, sanayileşmeyi hızlandırmak, dış ekonomilere bağlı*

³⁵ Erkan Yüksel, **Basın ve Siyaset Gündemindeki Özelleştirme**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2001, s. 20.

³⁶ Yüksel, a.g.e., s. 20.

³⁷ E.S. Savas, **Daha İyi Devlet Yönetiminin Anahtarı Özelleştirme**, Çev. Ergün Yener, 2.bs., Ankara, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, 1999, s. 114.

³⁸ <http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/yazilar-BSB/iktisatToplum11Agu-Turel.doc>, (25.04.2006), s.2.

kalmamak, özel sektörün başaramayacağı ya da karlı olmadığı için girmediği işleri yapmak, ekonomiye yön vermek suretiyle düzenlemek, biçiminde.³⁹” özetlemek mümkündür. Türkiye’de özel sermayenin yetersiz olması, mevcut sermayenin de kârlı olmadığı için ekonominin bazı sektörlerini devlete yani kamu sermayesine bıraktığını görmekteyiz. Başka bir perspektiften baktığımızda olayın tarihsel arka planı hakkında bilgi edinebiliriz. Osmanlı devletinde sermayenin büyük bir kısmının gayrimüslim olarak adlandırılan yabancıların elinde olması ve savaş sonrasındaki nüfus mübadeleleri sonucu gayrimüslimlerin Türkiye’den ayrılması, büyük bir sermaye kıtlığı yaşanmasına yol açtığı kabul edilmiştir. Mübadele sonrası ülke içerisinde kalan sermaye kesimi ise öncekine oranla güçsüz ve küçük ölçekli olmuş ve bu açıdan değerlendirildiğinde Türkiye’nin kamu gücünün ağır bastığı ve kamu sermayesi temelinde yeni bir ekonomik yapılanmaya gittiğini söyleyebiliriz.

Özel sektörün, kârlı olmadığı için yatırım yapmadığı fakat kamu yararı gereği devletin bu alanlarda yatırıma öncelik vermesi zorunluluğunun bir sonucu olarak kurulan KİT’lerin, özel sektörün güçlenip gelişmesi halinde bu kesime kanalize edileceği planlanmıştır. 1980 öncesi dönemde özellikle 1950 yılında ÇPD (Çok Partili Dönem)’e geçilmesiyle birlikte özelleştirme söylemleri dönemin hükümeti DP (Demokrat Parti) ve liderliğindeki Adnan Menderes’le gündeme gelmiş lakin çeşitli olumsuz gelişmelerle birlikte liberal söylem çerçevesinde yer edinen özelleştirme olgusu uygulamaya bir türlü sokulamamıştır. 1960–1980 yılları arasında ekonomide ithal ikameci politikalar uygulandığından kamu eksenli kuruluşların sayısı artmıştır ve bundan dolayıdır ki özelleştirme hükümetlerin gündeminde yer alsa dahi pratiğe aktırılmadığını söylemek mümkündür. 24 Ocak 1980 kararlarıyla belirgin bir şekilde gündeme gelen ve hakim iktisat otoritelerince şiddetle desteklenen özelleştirme olgusu, geline süreçte pek de ses getiremez olmuştur. Dolayısıyla söz konusu dönemde hız verilen özelleştirme politikaları aynı süratle olmasa da çeşitli aralıklarla devam etmektedir.

“Dünya ölçeğine baktığımızda 1929, dünyadaki büyük ekonomik krizin yarattığı koşullar ve daha sonra 1945’te II. Dünya savaşının ardından özellikle Avrupa ülkelerinde ekonominin yeniden yapılanması ve devletleştirme (ulusallaştırma) yada devletin sınai ve ticari girişimlere öncülük etme politikaları kamunun genel ekonomi içindeki payını arttırmıştır. Böylece KİT faaliyeti geniş

³⁹ <http://www.turkis.org.tr/icerik/makaleozellestirme.htm> , (20.03.2006), s.3.

*alana yayılmış ve bu teşebbüsler ülke ekonomisinde büyük ölçüde etkili olmuştur.”*⁴⁰ Söz konusu dönemde bir anlamda liberal iktisat düştüğü krizin çözümünü sosyal devlet veya refah devletinde aramıştır. Dolayısıyla kamunun payının arttığı bu dönemde krizin çözümü olarak kabul edilen KİT uygulaması daha sonraki dönemde çeşitli olumsuz sonuçların doğmasına neden olmuştur. Özellikle 1970 döneminde meydana gelen petrol krizleri dünya ekonomilerinde tekrar liberal söylemlerin öne çıkması için zemin hazırlamıştır. “1970’lerde stagflasyon krizi, petrol şoklarının da desteklediği gelişmekte olan ülkeler (GOÜ)’in ödemeler dengesi sorunları eşliğindeki etkiler nedeniyle güç kazanan liberal iktisat yaklaşımının değişim argümanlarının başında devletin ekonomideki yeri ve ağırlığının azaltılmasına dayalı ultraminimal devlet algılayışı ve bu algılayışın pratik sonucu olarak özelleştirme politikaları gündeme gelmiştir.”⁴¹ Daha sonraki dönemde Sovyetler Birliği’nin ve Doğu Bloğunun çözülmesiyle birlikte kapitalist devletlerin dünya ülkeleri üzerinde hâkimiyet güçlerini artırma çabaları sonucu kapitalizmin küreselleşmesi ve bu bağlamda ülkeler arası ilişkilerin yoğunlaşmasıyla birlikte özelleştirme ve benzeri liberal politikaların yayılması hızlanmıştır. Ülkeler, ekonomilerindeki birçok sorunun artık uluslararası olduğunun ve bir başka ülkenin sorununun kendilerini de etkileyeceğinin bilincinde olarak, çıkarlarını korumak gayesiyle birbirlerini dikkatle gözlemektedir. Bu şekilde ortak ekonomik sorunlar, benzer çözümlerin uygulanmasını gündeme taşımaktadır. Özelleştirme de bu ortak çözümlerden birini oluşturmaktadır.

Yukarıdaki değerlendirmelerin ardından özelleştirmenin dar ve geniş kapsamlı tanımlamalarını şu şekilde bağlayabiliriz. Dar kapsamlı özelleştirmenin, mutlaka bir “mülkiyet devrinin” gerçekleşmesi ve mülkiyet devri işleminin özelleştirilecek KİT sermayesinin en az %51’i kadar olmasının zorunluluğuna işaret etmektedirler. Karşı grup ise, devredilecek sermaye payının en az %51 ile sınırlandırılmayacağını, örneğin %10 yada %15 gibi bir pay devrinde özelleştirme olarak kabul edileceğini savunmaktadır. “Dar kapsamlı özelleştirme de mutlak olarak mülkiyet devri temel ilkedir. Böylece yönetiminde özelleştirilmesi sağlanacaktır.”⁴² “Geniş anlamda tanımlamaya gidildiğinde kamu kuruluşlarının

⁴⁰ Cevizoğlu, a.g.e, s. 19.

⁴¹ Yusuf Bayraktutan, **Özelleştirme Teori, Dünya ve Türkiye Deneyimi**, Ankara, Liberte Yayınları, Aralık, 2003, s. 5-6.

⁴² Cevizoğlu, a.g.e, s. 20-21.

faaliyetlerinin sınırlandırılması veya tamamen ortadan kaldırılması, özelleştirme olarak tanımlanmaktadır.”⁴³

2.1.2. Özelleştirmenin Gerekçeleri

Özelleştirmenin birinci gerekçesi, uluslar arası arenada teknolojik değişmelerin çok hızlı olmasıdır. Sektörlerin de, ayakta kalabilmek, piyasaya hakim olabilmek için yeni teknolojilere adapte olma zorunluluğu vardır. Özel sektörün hızla değişen teknolojiye daha kolaylıkla uyum temin edilebileceği yanısıra kıt kaynakların kullanımında kamu sektörüne daha başarılı olduğu görüşüdür. Özelleştirmenin ikinci gerekçesi de; hükümetlerin içine düştüğü mali krizler sonucu yeni finansman yollarının aranmasıdır. Özelleştirme ile yeni bir kaynak bulunmuş oluyordu. böylece işletmeler özelleştirme ile gerek ülke içerisinde gerekse ülke dışında daha etkin bir şekilde rekabete açılabilme şansını elde edeceklerdi. Bir diğer gerekçede gelir ve servet dağılımını iyileştirmektir. Bunun gerçekleşmesi için bir yandan özelleştirilen kuruluşların hisselerinin toplumun düşük gelirli kesimleri tarafından satın alınarak sermayenin tabana yayılması, öte yandan da özelleştirmenin istihdamı ve ücretleri artırması gerekir.

Bununla birlikte liberal iktisadın savunucuları özelleştirmenin bazı baskılar sonucu artık bir zorunluluk haline geldiğini vurgulamaktadırlar. Onlara göre özelleştirmenin ardındaki başlıca baskılar, pragmatik, ideolojik, ticari ve popülist zorlamalardır. Pragmatik yaklaşımda olanların hedefi daha etkin olan, daha mükemmel bir devlettir. Konuya ideolojik açıdan yaklaşanların hedefi ise özel kurumlar karşısında daha küçük rolü olan daha ufak bir devlettir. Ticari faydacıların hedefi ise devletin kendilerine doğru yönelteceği kamu harcamalarından daha fazla pay alarak daha fazla iş yapmaktır. Son olarak popülistlerin hedefi ise, çok geniş olan kamusal ve özel bürokrasinin gücü azaltılırken insanlara kendi ortak ihtiyaçlarının tatmin edilmesinde daha fazla yetki vererek daha mükemmel bir topluma ulaşmaktır. Söz konusu baskıları aşağıdaki tabloda ayrıntılı bir biçimde görmek mümkündür.

Özelleştirmenin arkasındaki pragmatik zorlamaya baktığımızda temelde verimliliği arttırmaya yönelik faaliyetleri görmek mümkündür. Bu nedenle pragmatiklere göre özelleştirme, devlet faaliyetlerinde verimliliği artırma açısından stratejik bir yaklaşımdır. Daha açık bir ifadeyle onlara göre özelleştirme gerektiği

⁴³ Halis Yunus Ersöz, v.d, **Özelleştirme ve Çalışanların Mülkiyet Sahipliği Kardemir Örneği**, İstanbul, Alfa yayınları, 2004, s. 8.

gibi uygulandığı takdirde kamu hizmetlerinin kalitesini ve düzeyini arttırarak veya en azından muhafaza ederek, verimlilikte önemli büyümelere yol açmaktadır. Bu nedenle, özelleştirmeye taraf olan kişi ve gruplar tarafından yönlendirilen bilinçli kamu idarecileri, daha mükemmel bir devlet idaresinin aracı olarak ve daha etkin bir devletin anahtarı olarak özelleştirmeyi savunur hale gelirler.⁴⁴

Tablo 2.1: Özelleştirmenin Arkasındaki Baskılar

Güç	Hedefi	Gereçesi
Pragmatik	Daha mükemmel devlet	İhtiyatlı bir özelleştirme daha verimli kamu hizmetlerini meydana getirir.
İdeolojik	Daha küçük devlet	Devlet çok büyüktür, çok güçlüdür ve insanların yaşamına zorla girmektedir. Bu nedenle demokrasi için çok tehlikelidir. Devletin kararları politik olduğu için serbest piyasada alınan kararlardan, daha az güvenilir olmaktadır.
Ticari	Daha fazla iş hacmi	Ekonominin büyük bir bölümünü kamu harcamaları oluşturmaktadır. Bu bölümden daha fazlası özel kesim firmalarına aktarılmalıdır. Kamu yatırımları ve kamu mülkiyeti özel kesim tarafından daha iyi değerlendirilebilir.
Popülist	Daha mükemmel toplum	İnsanlar kamu hizmetlerinden faydalanma konusunda birçok seçeneğe sahiptir. Kendileri ortak ihtiyaçları belirlemeye ve bürokratik yapıdan çok, etnik ve gönüllü kuruluşlara, kiliseye, komşulara, aileye güvenerek bir topluluk tesis etmeye yetkili kılınmalıdır.

Kaynak: http://www.canaktan.org/ekonomi/ozellestirme/kamu-ekonomisi-genisleme/ eker-savas-ozellestirme.htm#_ftn3, (03.07.2006), s.2.

Özelleştirmeyi gerektiren ideolojik baskıların altında ise devletin küçültülmesi amacı yatmaktadır. Bu noktada rolü daraltılan devlet, temel işlevlerinin dışına çıkmamalıdır. Aksi halde serbest bir piyasa mekanizmadan ve liberal bir

⁴⁴ Emanuel, Savas, “Özelleştirmenin Gereçeleri”, Çev: Aytaç Eker, **Privatization :The Key to Better Government** - Chatham House Publishers, New Jersey, p.3, 1987.

özgürlükten söz edilemez. E. Savas'a göre "devletin fazla etkin olmasını istemeyen ideologlar, birçok gerekçeler öne sürerek fazla etkin olmasını istemeyen ideologları, birçok gerekçeler öne sürerek özelleştirmeyi savunan pragmatistlerle bir noktada müttefik olmaktadır. Özelleştirmenin ideolojik temeli daha az devlet ister; pragmatist temelde ise daha verimli olan daha küçük bir devlet vardır."⁴⁵

Öte yandan kamu çalışanlarının çalıştığı işlerin çoğu devamlılık arz eden ticari faaliyetlerdir. Bu faaliyetler daha çok büyük alt yapı yatırımları, motorlu kara taşıtı, gemi ve uçak üretimi, bilgi akışı, hisse senedi ve tahvil ihracı, cadde ve sokakların onarımı, çöplerin toplanması, genel sigorta idaresinin yöntemi gibi devletten başkasının faaliyette bulunamadığı alanlarda yapılmaktadır. İş çevreleri bu alanlardaki faaliyetlerde özelleştirme kapsamının genişletilmesinden yanadırlar ve kamu kesiminde bu alanlarda çalışan işçi ve memurların vergi mükellefi olan özel kesim işletmelerinin yanında çalışmasını yasaklayan yasal çerçeveyi de desteklerler. İşte bu noktada özelleştirmeyi haklı kılan ticari bir zorlamadan söz etmek mümkündür.

Bununla birlikte özelleştirmeyle birlikte seçeneklerin çoğaldığını iddia eden ideologlara göre özelleştirme toplumu yerel bakımdan güçlendirmek ve geleneksel kurumları kuvvetlendirmek için çeşitli fırsatlar tanımaktadır. Daha mükemmel bir topluma ulaşma çabalarında, popülistler özelleştirme konusunda baskı yaparlar ve daha küçük devlete ulaşma hususunda ideologlarla güç birliği içindedirler. Pragmatistler ise daha mükemmel bir devlet arayışındadırlar ve ticari çıkarıcılar devlet faaliyetlerinin daha fazlasını elde etmek isterler.⁴⁶ Bütün bunlara ilaveten özelleştirme politikalarını aşağıdaki gerekçeleri de mevcuttur:⁴⁷

- Piyasada rekabeti oluşturarak, ekonomik etkinliği sağlamak;
- Kamu kesimi üzerindeki yükü hafifleterek, kamu kesimi borçlanma gereksinimini küçültmek;
- Piyasa karar süreçlerinde kamu kesimini taraf olmaktan çıkarmak;
- Satışlar yoluyla gelir sağlayarak, diğer harcama kalemlerinde rahatlık sağlamak;

⁴⁵ Emanuel Savas, "Özelleştirmenin Gerekçeleri", Çeviren: Aytaç Eker, [⁴⁶ Savas, a.g.m. s.7.](http://www.canaktan.org/ekonomi/ozellestirme/kamu-ekonomisi-genisleme/eker-savas-ozellestirme.htm#_ftn3,(03.07.2006), s.3.</p></div><div data-bbox=)

⁴⁷ İzzettin Önder, "Özelleştirmeye Genel Yaklaşım" **Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme**, Editör: Ergin Arıoğlu, Türkiye Maden İşçileri Sendikası Yay. Ankara, Nisan 1994, s.22.

- Çalışanları pay sahibi yaparak, mülkiyetin tabana yayılmasını sağlamak;
- Borsa hacmini genişleterek, etkinliği arttırmak.

Bilindiği üzere, monopollerin aşırı karlarından dolayı, kaynak kullanımında etkinsizlik sorunları vardır. Monopollerde oluşan bu tür etkinsizlik ve israfı aşmanın yolu rekabetçi piyasa yapısından geçer. Bu mantık çerçevesinde, özelleştirme ile rekabetin yaratılabileceği ve böylece etkinsizlik ve israfın önleneceği ileri sürülmektedir. Ama teoride doğru olan bu görüşler, pratikte rekabeti oluşturmaktan ve etkinliği sağlamaktan oldukça uzaktır. Çünkü özelleştirme ile kamu kesimi monopollerini rekabete açılmamakta, özel sektör monopolü haline gelmektedir. Bunların nedenleri ise, kamu işletmelerinin çok büyük olması, geniş halk kesimlerinin yeterli birikime sahip olmaması ve gelir ihtiyacı nedeniyle blok satışlara öncelik verilmesidir.⁴⁸

Rekabete açık piyasanın koşullarından biride, üretim araçlarının bir bölümünü kamu kesiminde tutarak, özel sektörün karşısında nisbi bir güç oluşturmaktır. Ancak bu yaklaşım gelişmekte olan ülkelerde alınan siyasal kararlar nedeniyle, arzulanır yönde oluşmamaktadır. Özelleştirmenin diğer bir gerekçesi de, kamu kesimi üzerindeki yükü hafifleterek, kamu kesimi borçlanma gereksinimini aşağıya çekmektir. Bu gerekçenin temel varsayımı ise, KİT'lerin zarar ettiği ve böylece kamu kesimi ekonomi üzerinde ağır bir yük oluşturduğudur. Bir diğer gerekçe kamu kesimini, piyasa süreçlerinde karar merkezi olmaktan çıkarmaktır. KİT'ler bir planlama ve uygulama aracıdır. Devletin KİT'ler yoluyla piyasada etkili oldukları bir diğer hakta çalışanların hakları ile ilgilidir. Özelleştirme politikalarının, özellikle kamu kesimi cephesinde geliştirilen bir amacı da, satışlar yoluyla gelir sağlamaktır. Yoğun ve giderek artan kamu açıklarına karşı çaresiz kalan siyasi iktidarlar, malvarlığı satışına başvurarak, kısa vadede çözüm aramışlardır. Kamu kesiminin açığını hafifletmek amacı ile temel kamu hizmetlerinde özelleştirmeye gitmek toplumda temel kamu işlevi olan gelir dağılımı adaletsizliklerini hafifletmek ve fırsat eşitliği sağlamak amaçlarına ters düşer. Özelleştirme ile yabancılara yapılan satışlar dolayısıyla elde edilen döviz gelirleri, dış borç ödemelerinde kullanılabilir.⁴⁹

Özelleştirmenin her alanda uygulanma imkânı bulunmamaktadır. *“Hiçbir ülkenin savunma işlerini özel kesime aktarması, eğitim yatırımlarının çatisını özel*

⁴⁸ Önder, a.g.e. s.23.

⁴⁹ Önder, a.g.e. s.24-25.

ellerle yürütmesi, enerji sorununu kar amaçlı kuruluşların çözümüne bırakması beklenmez. Ama ekonomik kuruluşlardan karlı ve verimli olduğu ispatlanmış olanları özel sektör eliyle kurmak ve yönetmek mümkündür. İşte bu mantık KİT'leri özelleştirmenin bir nedenidir.”⁵⁰

Özelleştirme ile güdülen diğer bir amaç ise, tekelleşmeyi önleyebilmek için hisseleri geniş bir tabana yaymak ve bu amacın argümanı olarak da, çalışanlara hisse vermek şeklinde ifade edilmektedir. Hâlbuki işletmelerin kamu mülkiyetinde olduğu durumda, mülkiyet tabana en geniş şekilde yaygındır. Son olarak özelleştirmenin bir diğer gerekçesi de borsa hacminin genişletilerek etkinliğin artırılmasıdır. Ancak iyi bir borsa, özelleştirme politikalarının uygulanmasında etkin bir değerlendirme ortamı oluşturabilir. Fakat özelleştirmenin borsaya sahip ülkelerde, borsadan geçen yoğun özelleştirme çabaları, borsada ciddi hareketlenme ve dalgalanmalara neden olabilir. Görülüyor ki, gelişmiş ülkelerde özelleştirmelere gerekçe olarak ileri sürülen savlar, o ülkelerde de tam olarak doğrulanmadığı gibi, gelişmekte olan ülkelerde geçerliliğini koruyamamaktadır.

2.2. ÖZELLEŞTİRMENİN AMAÇLARI

Dünyada özelleştirmeyi uygulayan ve bu politikayı benimseyen ülke hükümetleri kendi ülkelerinin özel durumlarına bağlı olarak özelleştirme programlarının yürütülmesinden bekledikleri bazı öncelikler ve amaçlar bulunmaktadır. Gerçi genel olarak özelleştirme uygulamasının altında yatan ve her ülkenin benimsediği özelleştirme programlarının dayanağını oluşturan devletin ekonomide ağırlığını azaltma veya özel sektör ağırlıklı liberal piyasa ekonomisinin etkin şekilde işlediği, yeniden yapılanmanın sağlandığı bir ekonomi amaçlanmaktadır. “*Özelleştirmenin gerekçesi devletin asli görevleri olan savunma, güvenlik, sağlık, eğitim, yargı ve alt yapı hizmetleri dışında kalan tüm ekonomi ile ilgili faaliyetlerin özel girişimciler eliyle yürütülmesi, ekonominin ise piyasa mekanizması tarafından yönlendirilmesi düşüncesine dayanmaktadır.*”⁵¹

KİT'lerin piyasa mekanizmasının işleyişinden bağımsız çalışması, tekelci konumları ve uyguladıkları fiyat, yatırım ve bunun gibi politikalarla piyasa

⁵⁰ Selahattin Özmen, *Türkiye’de ve Dünyada KİT’lerin Özelleştirilmesi*, İstanbul, Met/er Matbaası, 1987, s.21

⁵¹ İlhan Baytan, *Özelleştirme*, Ankara, TRT Genel Sekreterlik ve Basım ve Yayın Müdürlüğü Ofset Tesisleri, 1999, s. 6.

mekanizmasının en uygun (optimal) işleyişine engel olduğuna yönelik fikirlerin hakim olduğu söylenebilir. Ancak bu sorunların kaynağının da yönetim politikası ekseninde gerçekleştirildiğine dikkat edilmesi gerektiği açıkça gözükmektedir.

*“Ayrıca son yıllarda bütün dünya da bir ideolojik akım gibi başlamış olan özelleştirme çalışanların, özellikle uluslararası ekonomik, mali ve parasal konjonktürün gerektirdiği esneklik ve hızlı uyum ortamında, milli ekonomiler için tehlikeli olmaya başlayan devlet kapitalizmi riskini ortadan kaldırma amacını taşıdığını da vurgulanmaktadır.”*⁵² Ancak bu durum ters etki yaratarak özel sektörün şirketlerinin hakim olduğu bazı endüstrilerde kartelleşme veya tekelleşme yoluna gitmesi çok daha tehlikeli problemlere neden olabilmektedir. Özellikle ülke ekonomilerinde ÇUŞ’ların ağırlığının artması devlet kapitalizminin giderilmesi anlamında ülkeleri daha vahim sonuçlara götürebileceği ve özel sektörün oluşturabileceği yerli ve uluslararası şirketlerin liberal kapitalist politikalar benimsemesi sonucu oluşabilecek tehditlerin diğer olaya göre daha tehlikeli olduğu gözükmektedir. O nedenle ülkelerin özelleştirme yoluna giderken “özelleştirme için özelleştirme yapmak” veya “her derdin devası özelleştirme” gibi liberal söylemler dışında ulusal çıkarlar gözeterek yapılması gerekmektedir. Örneğin ülkemizde TEKEL kurumunu ele aldığımızda, sigara bölümünü incelediğimizde son derece endişe verici bir durumla karşı karşıya kalmaktayız. Şu anda 2005 yılı sonu, 2006 yılı başları sigara piyasasının %50’sine hakim olan TEKEL, son iki yılda tütün üreticisine destekleme alımlarının kaldırılması durumunda bile ülke ekonomisine büyük katkılar yapmaktadır. Ancak hükümetin “özelleştirme için özelleştirme” algılayışı içinde TEKEL’i özelleştirme programına dahil etmesi ve hızla özelleştirilmesini sağlamaya çalışmaktadır. Bu aşamada hukuken engellenmesi ulusal menfaat için son derece önemli bir karar olmuştur.

Ancak hükümet eylemini sürdürmekte ve TEKEL gibi ülke ekonomisine yarar sağlayan bir kurumu satmaya çalışmakta ve yabancı yatırımcılara sigara piyasasındaki hakimiyetlerini arttırma olanağı içinde peşkeş çekme iddiasını beslemektedir. Bu durumda muhalefet ve tütün üreticisinin tepkisini çekmektedir. TEKEL’in bütçeye katkısının yanında 22 bin çalışanıyla ülke ekonomisine istihdam alanında da katkı yapmaktadır. Ayrıca TEKEL’in özelleştirilmesi ihalesine giren şirketlerden biri olan Japon Taboco firmasının büyük bir payının Japon devletine ait

⁵² Veysel Atasoy, **Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme Sorunu**, Ankara, Nurol Matbaacılık, 1993, s. 3.

olması, özelleştirmenin emperyal çarkını açıkça göstermektedir. Kârlı bir kamu kuruluşunun bir başka ülkenin devleti tarafından satın alınması özelleştirme olgusunun amaçlarından saptığının bir göstergesidir. Son derece önemli olan bu kuruluşun özelleştirerek ulusal çıkarlarla bağdaşmayan politikalara yol açılmaktadır. Bu örnek açıkça özelleştirmede düşünülen amaçların tersine bir yapının oluştuğunu göstermektedir. Hükümetler bir anda elde edecekleri gelirler için kurumların, özellikle TEKEL gibi getiri oranı yüksek olan kurumların özelleştirilmesi hiçbir amaçla açıklanamayacak bir düzeydedir.

Özelleştirmeyi açıklamaya ve işleyişini belirlemeye yönelik amaçları üç ana başlık altında toplayabiliriz. İlki ekonomik amaçlar, ikincisi mali amaçlar ve son olarak toplumsal ve siyasal amaçlar olarak açıklayabiliriz.

2.2.1 Ekonomik Amaçlar

Özelleştirmenin ekonomik amaçlarını genel olarak verimliliği arttırmak, serbest piyasa ekonomisini geliştirmek, sermaye piyasasını geliştirmek ve döviz gelirini arttırmak olarak inceleyebiliriz:

Verimliliği arttırmak; bu konudaki genel yansıma tüm dünyada özel sektör ve kamu sektörü arasındaki verimliliğin devamlı olarak özel sektör lehine olmasıdır. Kamu sektöründe verimlilik daha düşüktür. *“Kamunun verimliliğini yükseltecek çağdaş, teknolojik gelişmelerin yakından izlenememesi, iş gücü maliyetini yükselten siyasal tercihi istihdam politikası uygulanması, ücretlerin düşüklüğü ve rasyonel yatırım programlarının uygulanmaması kamudaki verimsizliğin başlıca nedenleridir.”*⁵³ Daha öncede belirtildiği gibi KİT’leri bu olumsuz duruma getiren yöneticilerden ve yönetim politikasından kaynaklanan etmenlerdir. Özelleştirmeyle böylece devletin müdahalesinin azaltılarak işletmelerin özel durumlarına uygun şekilde işletme stratejisi benimsemesi verimliliği arttıracaktır. Kamuda da kâr yapan kuruluşların ve yapabilecek kuruluşların alternatif bir çözümle özerkleşmeleri de mümkün olabilmektedirler.

Serbest piyasa ekonomisini geliştirmek; Klasik iktisat teorisinde yer edinen devlet müdahalesinin asgari düzeye indirilmesi hatta tamamen kaldırılması üzerinde durulmaktadır. Ekonominin kendi dengesini serbest piyasa mekanizması içinde gerçekleştireceği belirtilmektedir. KİT’lerin devlet tarafından zararlarının

⁵³ Cevizoğlu, a.g. e , s. 28.

karşılanaacağı ve iflas etme tehlikesiyle karşı karşıya olmaması nedeniyle monopol yapısını korumakta olduğunu ve bu nedenle fiyatının yükseltilmemesi ve kalitesinde iyileştirmenin olmaması nedeniyle piyasanın işleyişini bozduğu gerekçesi öne sürülmektedir. Serbest piyasa mekanizmasının işleyişinde devlet müdahalesinin olmaması, bu piyasaların etkinliğini arttıracaktır. Ayrıca serbest piyasadaki rekabetin, kurumsal serbestleşme ve diğer araçlarla serbest piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırması ekonomide etkinliği arttıracaktır.

Sermaye piyasasını güçlendirmek; *“özelleştirmenin sermaye piyasasının gelişimine katkıda bulunabilmesi ancak özelleştirilecek kuruluşların sermayesini geniş halk kitlelerine dağıtmakla mümkündür.”*⁵⁴ Böylece halkın tasarrufları verimsiz yatırımlara veya yastık altı dediğimiz piyasanın kullanımından çekilmesi yerine sermaye piyasasına doğru yönelecek bu da ülkenin sermaye piyasasını geliştirecek ve büyütecektir. Özelleştirme yoluyla kamusal kuruluşların kaynaklarının sermaye piyasasına yönelmesi sağlanacak ve geniş halk kitlelerinin pay senetlerine ulaşılmasıyla birlikte bu amaç gerçekleşecektir. Böylece halkın büyük kesiminin tasarruflarını, hisse senetlerine yönelterek sermaye mülkiyetinin geniş halk kesimine dağıtılmasını sağlayacak ve ekonomide yaygın bir hisse senedi sahipliği yoluyla sermaye piyasasını geliştirmek amaçlanmıştır. Sermaye piyasasının gelişmesi birikimlerin yatırımlara kavuşmasını kolaylaştırabilecektir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sermaye piyasaları çok önemlidir ve bu piyasaların uzun dönemli gelişiminin sağlanması gerekir. Özelleştirme yoluyla bu etkinliğin sağlanacağı düşüncesi doğmuştur.

Döviz gelirini arttırmak; özellikle gelişmekte olan ülkeler, ödemeler dengesi açıklarını finanse edebilmek için, özelleştirme yolunu tercih edebilirler. Bu açıklar ÇUŞ'lara yapılacak blok satışlar ve yabancı ülkelerdeki işçileri teşvik ederek yapılacak hisse senetli satışlarla gerçekleştirilebilir. Ancak bu unsurlar tartışmaya neden olmaktadır. Çünkü özelleştirmede temel amacın ülkeye döviz girdisi sağlamak değil, verimliliğini ve etkinliğini yitirmiş olan KİT'lerin özelleştirilerek ulusal ekonomiye ve piyasa sistemine katkısını teşvik etmek olmalıdır. Özelleştirmeyle ülkeye yabancı kaynak sağlanacağı da tabii ki özelleştirmenin ekonomik amaçlarındandır. Ancak sadece bir anlık döviz girdisi sağlamak için verimli olan bazı KİT'leri satmanın da ne kadar doğru olacağı tamda bu nokta da tartışmaların odak noktasını oluşturmaktadır.

⁵⁴ Cemil Albayrak, “Özelleştirme ve Sermayeyi Tabana Yayma Amacı”, **Özelleştirme Tartışmaları**, Editör : Aykut Polatoğlu, İstanbul, Bağlam Yayınları, Eylül 1994, s. 77.

2.2.2. Mali Amaçlar

Özelleştirme uygulamalarının gerekçelerden biri de, kamu maliyesi alanına ilişkindir. Kamu maliyesi üzerinde yük oluşturduğu gerekçesiyle, kamu mülkiyetinde bulunan işletmelerin satışı sonucunda elde edilecek gelirin kamu borçlanma gereksinimini azaltacağı ve kamu kesimi açıklarının kapatılacağı savunulmaktadır. Yani kısaca amaç; kamu kesimi üzerindeki yükün hafifletilmesi ve kamu açıklarının finansmanının sağlanmasıdır.

Hazine, KİT'lere sübvansiyon vermekte ve sermaye artırımını yoluyla para aktarmaktadır. Bu harcamalar hazinenin elde ettiği vergi gelirleriyle karşılanamamaktadır ve bu nedenle de kamu açıkları ortaya çıkmaktadır. Böylece devlet açıkları finansmanını sağlayamadığı için mali sıkıntıya düşmekte ve gelir - gider dengesizliği oluşmaktadır. Bu sıkıntısını gidermek için IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşlardan borç isteminde bulunabilir. Ancak kredibilitesinin zayıf yâda sıfır olması durumunda bu kuruluşların fonlarından yararlanamaz. Bu durumda finansman krizini çözmek için ya sıkı maliye politikasına yâda MB (Merkez Bankası) kaynaklarına başvurması gerekir. Eğer vergileri arttırma yoluna giderse hükümetin ve siyasetçilerin politik itibarları zedelenir ve halkın tepkisini üzerine çeker veya MB kaynaklarına başvurursa bu durumda da enflasyona neden olur ve ekonomik dengeyi bozar.

Mali sıkıntıdan kurtulmak ve kamu finansman krizini çözmek için hükümetler özelleştirmeyi tercih edebilirler. Böylece KİT'lerin devlet üzerindeki yükü de azaltılmış olacaktır. *"...özelleştirme ile elde edilecek gelirlerin bütçe açıklarının kapatılması yönünde değerlendirilmesi de tartışmaların başka bir boyutudur. 'Ne pahasına olursa olsun, satılsın' şeklindeki eleştirileri gündeme getiren bu tartışmalar 'milli servetin yağmalandığı' düşüncesini ortaya çıkarmış ve kamuoyunun zihnini karıştırmıştır."*⁵⁵

2.2.3. Toplumsal ve Siyasal Amaçlar

Özelleştirme ile en çok vurgulanan amaçlar arasında kaynak kullanımında etkinliği sağlama amacıyla birlikte en fazla ifade edilen gerekçe, mülkiyetin ve sermayenin geniş kitlelere yaygınlaştırılmasıdır. Bu neden, özelleştirmeye özel bir fonksiyon yüklemekte ve sosyal özelleştirme politikası kavramını ortaya çıkararak

⁵⁵ Yüksel, a.g.e , s. 58.

özelleştirmenin sosyal rasyonelini oluşturmaktadır. Özelleştirmenin mülkiyeti tabana yayma hedefini gerçekleştirmesi, daha çok Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) sermayesinin paylara bölünüp halka satılması ile gerçekleşebilir. Bu görüşe göre, KİT'ler öncelikli olarak çalışanlar başta olmak üzere halka satılacaktır. Böylelikle hem sermaye daha geniş kesimlere yayılacak, hem de çalışanların çalıştıkları kuruma ortak olması psikolojik faydaları yanında verimliliğin de artmasında etkin olacaktır.

Sermayeyi Tabana Yaymayı (STY) sağlamak; sanayileşmiş toplumlarda görülen servet dağılımındaki dengesizlikler, gelişme yolundaki ülkelerde, daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Servet dağılımındaki bu dengesizliğin önde gelen nedenlerini, gelir dağılımındaki adaletsizlik ve bu gelirlerin kullanımınıdır. *“Toplumun işçiler, yöneticiler ve küçük birikim sahipleri olmak üzere geniş bir kesimini özelleştirme yolu ile KİT'lerin mülkiyetine ortak etmek, gelir dağılımı adaletini sağlayacak ve STY olumlu etki yapacaktır.”*⁵⁶

Bu özelleştirme amacı toplumun özelleştirme politikasına yaklaşımını etkileyecek düzeydedir. Hükümetler bu amacı gözetirken engellemeleri gereken en büyük unsur bu hisse senetlerinin büyük yatırımcıların elinde toplanmasını engellemek olacaktır. Böylece hem küçük yatırımcıların tasarrufları aktarılacak hem de bireyler hisse senedi yoluyla daha aktif olarak sermaye piyasalarına katılacaktır. Bu amacın gerçekleşmesi toplumsal alanda çok önemli bir olgu olarak karşımızda durmaktadır. KİT'in kuruluşunun kaynağı olan halkın vergileri özelleştirmeyle tekrar halka açılmakta böylece toplumsal tepkiler özelleştirme yolunda azaltılabilecektir. Ayrıca milli kuruluşlar korunduğu gerekçesiyle özelleştirme karşıtlarının da aşırı tepkilerinde azalma sağlanmış olacaktır.

Siyasi felsefeyi yürürlüğe koymak; daha önce belirtildiği gibi kaynağını liberal ideolojinin beslediği özelleştirme politikalarının genel amacı devletin ekonomideki ağırlığının en asgari düzeye indirerek serbest piyasanın tüm kurum ve kurallarıyla işleyişini gerçekleştirmektir. Bu bağlamda dayanağını ekonomik bireysellik söyleminden aldığı da söylenebilir. Böylece bireysel yatırımların yada özel teşebbüsün toplumsal bazda gelişimi sağlanacaktır. Bu durum tüm toplumun özel mülkiyet düşüncesini geliştirecektir. Ekonomik dengenin devlet müdahaleciliğiyle gerçekleşmesinin piyasaya suni denge sağlayacağı gerçek dengenin piyasanın kendi koşulları çerçevesinde oluşacağı belirtilmiştir. *“Neo-klasik*

⁵⁶ Cevizoğlu, a.g.e , s. 32.

ekonomistler, özelleştirmenin de toplumsal gönencin optimizasyonu için gerekli olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu görüştekilere göre özelleştirme, ekonomik bireysellik için bir araçtır.”⁵⁷ Bu söyleme göre toplumsal gönencin kaynağını hür teşebbüs sağlayacak ve bu nedenle de kamunun ekonomik gücünün azaltılması gereği ortaya çıkacaktır.

2.3. ÖZELLEŞTİRME YÖNTEMLERİ

Devletin ve toplum koşullarının iyileştirilmesi çabası içinde olan ve bu nedenle özelleştirmeye başvuran yetkili merciler bu işi öncelikli olarak aşağıdaki yöntem veya stratejilerden yola çıkarak yapmalıdırlar:⁵⁸

- Hükümetin özel piyasayı cesaretlendirerek, devletin pazara sunduğu ürünleri üretmesini temin etmektir. Bu süreç, devletin bir malın ve hizmetin kısmen veya tamamen üretilmesi işinden çekilmesi olarak adlandırılır. KİT’lerin (satılarak veya değişik başka bir yolla) elden çıkarılması yükten kurulmanın önemli yoludur.
- Özelleştirmede bir diğer izlenecek strateji devletin pazardan çekilmesinin sakıncalı olduğu sahalarda sorumluluğunun azaltılmasıdır. Burada, imtiyaz ve ihale yöntemleri daha yaygın bir şekilde uygulanmaktadır. Ayrıca devletin yürüttüğü bazı programların yerel yönetimler gibi halka daha yakın yönetim kademelerince gerçekleştirilmesi temin edilmektedir.
- Devletin götürdüğü hizmetleri maliyet ve öneminin anlaşılabilmesi için, mümkün olan her durumda ücret alınmaktadır. Çünkü psikolojik olarak insanlar bedel ödedikleri bir şeyin önemini daha iyi kavrarlar.

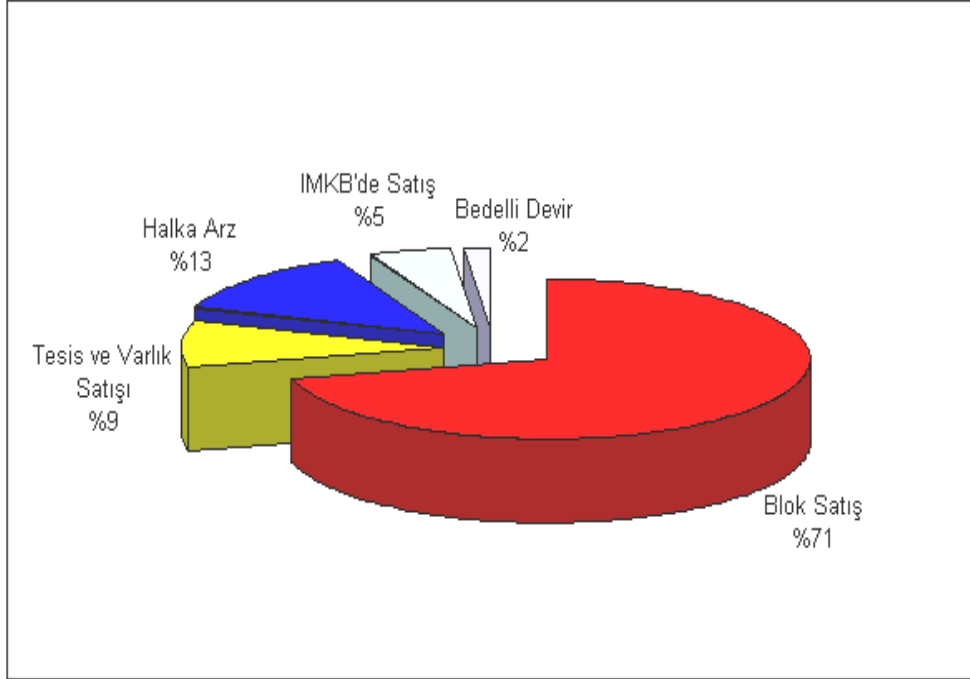
4046 Sayılı Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla oluşturulan Özelleştirme Yüksek Kurulunun görevlerinden bir tanesi de kuruluşların; satış, kiralama, işletme hakkı devri, mülkiyetin gayri ayni hakların tesisi ve işin gereğine uygun sair hukuki tasarruflar ile devredilmelerine ilişkin özelleştirme yöntemlerinden hangisi ile özelleştirileceğini belirlemektir,

⁵⁷ Cevizoğlu, a.g.e , s. 33.

⁵⁸ Mediha Akarşlan, **Türkiye’de ve Dünyada Özelleştirmenin Analizi**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2000, s.123.

Bütün bunların dışında diğer özleştirme yöntemleri de aşağıda kısaca belirtilmektedir. Bununla birlikte aşağıdaki tabloda söz konusu yöntemlerin payları gösterilmektedir.

Şekil 2.1: Yöntemler İtibariyle Özleştirme

Kaynak: **Özleştirme İdaresi Başkanlığı,**

http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/ yillara_ gore.htm, (10.07.2006), s.3.

2.3.1 Satış

Bu yöntemin temelini, kamu kuruluşları ve kamu mülkiyetindeki işletmelerin tamamıyla yada kısmen özel sektöre satışı oluşturmaktadır. Bu işlem, işletmelerin hisselerinin sermaye piyasasında satışı şeklinde gerçekleşmektedir. Amaç, özel sektörün hakim rol oynamasıdır. Satış yöntemi ile yapılan özleştirmelerde, bireylerin ve özel kuruluşların yeterli satın alma gücü ve isteğinin olması önemli bir unsurdur. Bu yöntem dünyada en çok kullanılan yöntemdir.⁵⁹

⁵⁹ Şenay Gökbayrak, “Belediyeler,Özleştirme ve Çalışma İlişkileri”, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yay., Temmuz 2003, s.43

2.3.1.1. Varlık Satışı

“Kuruluşların aktifindeki mal ve hizmet üretim birimleri ile varlıkların mülkiyetinin bedeli karşılığında devredilmesidir.”⁶⁰ Merkezi ya da yerel kamu kurumu sahip olduğu varlıkları satışa çıkarır. Satış yönteminde kamu kuruluşu sahip olduğu malvarlığını ya da haklarını süresiz olarak özel sektöre satmaktadır. Varlık satışı yöntemi merkezi hükümet tarafından daha sık kullanılan bir özelleştirme yöntemidir. Varlık satışı yöntemi ile özelleştirilebilecek alanlar havaalanları, elektrik hizmetleri, gaz hizmetleri, otoyollar ve köprüler, su ve atık su hizmetleri, geri dönüşüm fabrikaları, limanlar şeklinde özetlenebilir.

2.3.1.2. Hisse Satışı

Kuruluş hisselerinin yurtiçi ve yurt dışında blok satışı, halka arzı içeren blok satışı, çalışanlara satış (çalışanların mülkiyet sahipliği), borsada normal veya özel izinle satışı, menkul kıymetler yatırım ortaklığı veya fonlarına satış yoluyla bedel karşılığındaki devridir.⁶¹

Hisse satışı yöntemine, pay senetlerinin satışı yöntemi de denmektedir. Uygulanış biçimi; özelleştirilecek KİT’lerin sermaye piyasasında satışı için önce, KİT’in sermayesi pay senetlerine bölünmüş (sermaye şirketi) biçimine dönüşmesi zorunludur. Bu sermaye şirketinin anonim şirket olması tercih edilmektedir. Daha sonra KİT’in aktiflerinin değerlendirilmesi, öz kaynaklarının hesaplanması, pay senetleri fiyatının ve miktarının belirlenmesi gerekir.⁶²

2.3.1.2.1. Blok Satış

Özelleştirilecek kuruluşun tamamının veya önemli bir kısmının teklif toplanarak, pazarlıkla veya açık arttırmayla satışdır. Bazı sakıncaları içermektedir, satış sonucu rekabetin azalması, sanayide tekelleşme riskinin ortaya çıkması ve piyasa da bu gibi nedenlerle oluşacak aksaklıkların dengesizlik yaratması gibi problemler içerdiğinden bahsedebiliriz. Teklif verme usulünde, satışlar sırasında teklif verenler birbirleriyle anlaşma yoluna gidebilirler. Bu nedenle de oluşacak fiyatın doğru bir fiyat olduğu söylenemeyebilir. Tek tek pazarlık usulüde fiyat konusunda ki benzer şüpheleri ortadan kaldırmaz. Önemli bir sakıncası da

⁶⁰ <http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/ozellestirme-yontemler.htm>, (03.07. 2006), s.3.

⁶¹ a.g.k. s. 4.

⁶² Cevizoğlu, a.g.e , s. 68.

yabancılara satışla ilgilidir. Özellikle stratejik KİT adıyla belirtilen ulusal önemlilik arz eden kuruluşların yabancılara blok satışının gerçekleşmesi bir çok çevre de hoşnutsuzluk ve eleştirel tavır takınmalarına neden olabilmektedir. Bu tür bir özelleştirme de çok dikkatli davranılması gerekmekte ve yabancılara satışlarda gerekirse sınırlandırmaların yapılması gerekmektedir.

Bu yöntemin uygulanmasında satılacak aktifler ya da bağlı kuruluşlar belli bir şirkete, birkaç şirkete veya şirketler konsorsiyumuna “pazarlık yoluyla” devredilebilir. Yöntem hızlı uygulanabilme yeteneğine sahip olmaktadır⁶³ ancak yukarıda belirtilen ve benzeri nedenlerle uygulanmasında dikkat edilmeli ulusal çıkarlarla uyuşmalıdır.

2.3.1.2.2. Halka Arz ve Çalışanlara Satış

Bu yöntemin uygulanma biçimi, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) arz izninin ardından, aracı kurumların tespiti bilgi dokümanlarının hesaplanması için İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’na (İMKB) başvurulmaktadır ve ardından İMKB’de işlem görmektedir.

Çalışanlara satış usulünde, mevcut kurumlar çalışanlarına satılmaktadır. Türkiye de uygulanan Kardemir örneğinde olduğu gibi mevcut kuruluş zararlarından dolayı dönemin hükümeti tarafından kapatılması gerektiği düşüncesiyle tasfiye edilecekken halk ve çalışanların yoğun baskısı sonucu kapatılmasından vazgeçilerek çalışanlarına ve yöre halkına bir Türk Lirası (TL) sembolik bedelle satılmış ve kurum ardından yüksek karlara ulaşmıştır. Mevcut örnekte satılan kurum blok satış yöntemiyle çalışanlarına tamamen devredilmiş ve ardından ortaya çıkan olumlu sonuçlar neticesinde başarılı bir özelleştirilme örneği olarak belirtilebilecek düzeyde gerçekleşmiştir.

2.3.2. Kiralama

Burada özel şirketlere kiralanan Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) söz konusudur. Özel şirketlere kiralanan kamu kuruluşunun belli süre içinde kiracı ve işletmeci şirketler tarafından mal ve hizmet üretiminde kullanımı ve uzun dönemde satın alınması öngörülmektedir. Hizmet için kaynakların kamuya ait olmsaı yönünden diğer yöntemlerden ayrılmaktadır.

⁶³ a.g.e , s. 69.

2.3.3. İşletme Hakkı Devri

Kamu iktisadi teşebbüslerinin müessese, işletme, bağlı ortaklıklarına ve benzerlerine ait tesislerin belirli süre ve şartlar dâhilinde gerçek ve tüzel kişiler tarafından işletilmesi ve varsa mamullerinin pazarlama ve dağıtımının yapılması hakkının devrini ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle, “*Kuruluşların bütünü olarak veya aktiflerindeki mal ve hizmet üretim birimleri ile madenlerin, mülkiyet hakkı saklı kalmak kaydıyla bedel karşılığında belli süre ile işletilme ve yönetme hakkının verilmesidir.*”⁶⁴ Finansal kiralama yöntemine benzeyen bu uygulama biçimi, genellikle özelleştirmenin bir ön aşaması olarak değerlendirilmektedir.

2.3.4. Mülkiyet Gayri Ayni Haklar Tesisi

Mülkiyetin Gayri Ayni Haklar Tesisi, irtifak ve intifa haklarının tanındığı bir yöntemdir. İrtifak hakkı, bir mülk üzerinde hak sahibine, o mülkten yararlanma yetkisi sağlayan ayni bir haktır. İrtifak hakkının içeriği yalnızca mülkten veya mülkün özünden elde edilebilecek menfaatlerden yararlanma imkânından ibarettir. İntifa hakkı ise, başkasına ait bir taşınmazdan tamamıyla yararlanmak ve kullanmak hakkıdır. Bu hak, sahibine hakkın konusu şey üzerinde tamamıyla istifade hakkı tanır ise de bunun aksi sözleşmeyle karşılaşılabılır.⁶⁵ Mülkiyetin Gayri Ayni Haklar Tesisi, “*Kuruluşların aktifindeki mal ve hizmet üretim birimleri ile varlıklarına ilişkin intifa, irtifak vb. hakların tesisi (kıyı kanunu ve orman kanunu gibi kanunların getirdiği sınırlamalar çerçevesinde) şeklinde tanımlanmaktadır.*”⁶⁶

2.3.5. Yap-İşlet-Devret Modeli

Yap-İşlet-Devret Modeli , bir kamu hizmeti veya faaliyeti işinin sabit bir fiyat üzerinden, tüm giderleri özel teşebbüs tarafından karşılanarak, yatırım yapılan ülkenin üretilen mal ya da hizmetleri satın alma garantisini altında projelendirilmesi, finanse edilmesi, inşa edilmesi, korunması bakımı ve karının gerçekleştirilmesinden sonra tesisin ve yönetiminin bedelsiz olarak ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına devir ve teslimini sağlayan model olarak tanımlanabilir.

Hükümetler veya kamu kurumları ihtiyaç duyduğu fakat gerçekleştirmek için yeterli finansal kaynakları olmadığı yatırımları bu modelle gerçekleştirmektedirler.

⁶⁴ <http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/ozelleştirme-yontemleri.htm>, (07.06.2006), s.3.

⁶⁵ 4721 sayılı kanun

⁶⁶ a.g.k., s.4

Bu model Türkiye gibi, yeterli sermaye birikimi olmayan ve kredi alma imkânı sınırlı ülkeler için ideal bir model olmakla birlikte, ülkemizde yabancı sermayeyi çekmek içinde kullanılmıştır. Bu modelde yapılan sözleşmelerdeki taraflardan biri kamu kurum veya kuruluşları, diğer tarafısa genellikle uluslararası kuruluşlarında yer aldığı konsorsiyumlardan oluşmaktadır. Bu nedenle dikkatle uygulanması gereken bir modeldir. Çünkü ÇUŞ'ların (Çok Uluslu Şirket) rağbet ettikleri bir yöntem olarak tanımlanabilir. Ülkemizde son yıllarda kamu kaynaklarının yetersiz olduğu ileri sürülerek, daha önceleri kamusal hizmet alanı olarak değerlendirilen, anıtsal nitelikteki kültürel mirasın korunması ve restorasyon işleri de, yap-işlet-devret modeliyle özelleştirme konusu olmuştur.⁶⁷

2.3.6. İhale Yöntemi

Özelleştirme yöntemleri içinde, tüm dünyada olduğu gibi, ülkemizde de özellikle kamusal hizmet sunumunun özel sektöre bırakılmasında, geniş bir uygulama alanı bulan yöntemdir. Bu yöntemin amacı, kamusal nitelik taşıyan mal ve hizmetlerin bir sözleşme çerçevesinde özel sektöre yaptırılmasıdır. İlgili kamu kuruluşu kendi personelini ve ekipmanını kullanmak yerine, hizmeti ihale aracıyla, özel şirketlere yaptırarak en düşük maliyetle hizmet üretimini amaçlamaktadır. Rekabet ölçüsünde maliyetlerde de düşme meydana gelmektedir.⁶⁸

2.3.7. İmtiyaz Yöntemi

Bu yöntem; kamunun tekeline olan bir hizmetin, özel bir firmaya tekel olarak verilmesini, yada belirli bir coğrafi bölgede bir hizmetin yürütülme yetkisinin özel bir kuruluşa devredilmesini ifade etmektedir. Bu yöntem çerçevesinde fiyat düzenlemeleri, genellikle kamu idaresi tarafından yapılmakta, hizmetten yararlananlar ise idareye değil, hizmeti sunan özel firmaya ödemede bulunmaktadırlar.

Bu yöntemde dikkat edilmesi gereken bir nokta, imtiyazın tekel niteliğinde verilmesidir. Bundan dolayı bu yöntemi etkin bir yöntem olarak değerlendirmek

⁶⁷ Perihan Kiper, “Küreselleşme Sürecinde Kentlerimize Giren Yeni Tüketim Mekanları ve Yitirilen Kent Kimlikleri” Planlama Dergisi, Ankara, TMMOB Şehir Plancıları Yayını, 1994, s.15.

⁶⁸ Gökbayrak, a.g.e., s. 45.

yanlış olacaktır.⁶⁹ Aşağıdaki tabloda çeşitli yöntemler itibariyle gerçekleştirilen özelleştirme işlemleri ve elde edilen gelirlere yer verilmiştir.

Tablo 2.2: 1986-2006 Dönemi Gerçekleştirilen Özelleştirme İşlemleri (\$)

Özelleştirme Yöntemi / Yıllar	1986-2004	2005	2006	Toplam
	(\$)	(\$)	(\$)	(\$)
Blok Satış	3.926.793.478	7.054.000.000	7.178.000.000	18.158.793.478
Tesis / Varlık Satışı	1.493.143.224	404.272.515	493.905.421	2.337.321.160
Halka Arz	2.860.019.875	273.719.603	207.820.151	3.341.559.629
İMKB’de Satış	800.819.126	460.234.642	0	1.261.053.768
Yarım Kalmış Tesis Satışı	4.368.792	0	0	4.368.792
Bedelli Devirler	377.823.128	30.013.471	1.695.702	409.532.301
TOPLAM	9.462.967.632	8.222.240.231	7.827.421.274	25.512.629.128

Kaynak: **Özelleştirme İdaresi Başkanlığı,**

http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/yillara_gore.htm (07.06.2006), s.3.

2.4. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ

2.4.1 Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Tanımı ve Kurulma Gerekçeleri

Ekonomik alanda faaliyet gösteren devlet kuruluşları her ülkede farklı kavramlarla ifade edilmektedir. Ülkemizde bu kuruluşlar KİT adı altında tanımlanmaktadır. “*Ekonomi literatüründe, ekonomik faaliyetlerde bulunmak üzere devlet ya da diğer bir kamu kuruluşu tarafından kendilerine ya da ortaklık yoluyla oluşturulan, sermayesinin tamamı ya da çoğunluğu devlet yada diğer kamu kuruluşlarına ait bulunan, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak devlet tarafından denetlenen ve ürettikleri mal ve hizmetlerden yararlanabilmek için karşılık ödenmesi gereken ekonomik işletmeler, KİT adını almaktadır.*”⁷⁰ Avrupa Kamu Teşebbüsleri Merkezi (CEEP) KİT’i; “*mal ve hizmet üretmek üzere kurulmuş olan, mali olanaklarının yarısından fazlası merkezi veya reel kamu idareleri tarafından sağlanan veya işletme sonuçlarından bu idarelerin sorumlu bulunduğu ve bunlar tarafından denetlenen girişimler olarak tanımlanmaktadır.*”⁷¹

İDT, sermayesinin tümü devlete ait, iktisadi alanda ticari esaslara göre faaliyet göstermek üzere kurulan KİT’tir. **KİK**, sermayesinin tümü devlete ait olan

⁶⁹ a.g.e., s. 44

⁷⁰ Yüksel, a.g.e. , s.39.

⁷¹ http://www.ydk.gov.tr/rapor_2000/IG.htm, I.Bölüm, (02.07. 2006), s.3.

ve tekel niteliğindeki mallar ile temel mal ve hizmet üretmek ve pazarlamak üzere kurulan kamu hizmeti niteliği ağır basan KİT'tir. **Müessese**, sermayenin tümü bir İDT' ye ait olup, ona bağlı işletme yada işletmeler topluluğudur. **Bağlı ortaklık**, sermayesinin %50'sinden fazlası İDT'ye yada KİK'e ait olan işletme ya da işletmeler topluluğundan oluşan anonim şirkettir. **İşletme**, müessese ve bağlı ortaklıkların mal ve hizmet üreten fabrika ve diğer birimlerdir. *“İştirak, İDT'lerin KİK'lerin ya da bağlı ortaklıklarının sermayelerinin en az %15'ine, en çok %50'sine sahip buldukları anonim şirketlerdir.”*⁷²

KİT'ler, tarihsel arka planda 1929 Bunalımı sonrası liberal iktisadın krize girmesi neticesinde alternatif uygulama olarak su yüzüne çıkmıştır. Çeşitli kurulma gerekçeleri olan KİT'lerin, kuruluş amaçlarını; ekonomik kalkınmayı sağlamak, özel sektörün başaramadığı yada giremediği işleri yapmak, tekelleri devlet kontrolünde işler kılmak, özel sektöre öncülük etmek ve bu bağlamda ekonomiye yön vermek, gelir dağılımını düzeltmek ve bunun yanı sıra uzun süren savaşın sonucunda yeni kurulan devletin güvenlik sorunu ile savaşın getirdiği olumsuzlukların giderilme gereği olarak ortaya çıktığını ifade edebiliriz.

2.4.2. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Tarihsel Gelişimi

Osmanlı döneminde KİT sayılan ilk kuruluş olan “Top Asitanesi” esas olarak ordu ve sarayın ihtiyaçlarını karşılamak üzere on beşinci yüzyılda kurulmuştur. Daha sonra bu kurum bugünkü Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumunun temelini oluşturmuştur. Osmanlı döneminde bunun dışında çeşitli işletme, fabrika ile sandıklar kurularak KİT benzeri oluşumları görmekteyiz.

Ülkemizde KİT ile ilgili ilk tanımlama 1938 yılında düzenlenen kanunla oluşturulmuştur. Yukarıda belirtildiği gibi ilk KİT ifadesi 1961 Anayasası'nda kullanılmıştır. Daha sonra 1964'te ilgili kanunla⁷³ KİT ifadesi tekrar düzenlenmiş ve KİT kapsamı genişletilmiştir. 1982 Anayasası'nda KİT'lerin denetimi başlığı altında tekrar tanımlamaya gidilmiştir. 1984 yılına gelindiğinde ilgili sayılı kanun hükmünde kararname⁷⁴ (KHK) ile KİT'ler yukarıda belirtildiği gibi ikili ayrıma tutulmuştur. 1996 yılında ilgili sayılı kanunla⁷⁵ Kamu İktisadi Kuruluşları (KİK) tanımında

⁷² Cevizoğlu , a.g.e., s. 155-156.

⁷³ 440 Sayılı Kanun.

⁷⁴ 233 Sayılı KHK.

⁷⁵ 4046 Sayılı Kanun.

yapılan değişimle ilgili olarak 233 sayılı KHK'nin ekindeki Kamu İktisadi Kuruluşları yeniden tespit edilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir yolları (TCDD), Devlet Hava Meydanları İşletmesi (DHMI), Tütün, Tütün Mamulleri Tuz ve Alkol İşletmeleri (TEKEL), Posta Telefon Telgraf İdaresi (PTT) ve Türk Telekomünikasyon Anonim Şirketi (TTAŞ) KİK statüsünde bırakılırken, daha önce KİK statüsünde olan Türk Hava Yolları (THY), Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü (ÇAYKUR) ve Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM), İktisadi Devlet Teşekkülü (İDT) statüsüne dönüştürülmüştür.

Türk Telekomünikasyon Anonim Şirketi, 2000 yılında çıkarılan ilgili sayılı kanunla⁷⁶, 233 sayılı KHK kapsamından çıkartılmış ve ilgili sayılı kanuna⁷⁷ göre yapılan TBMM denetimine tabi, özel statülü bir kamu şirketi haline getirilmiştir. *“Sermayesinin yarısından fazlası devlete ait olması yasal bir zorunlu olan EXİMBANK ise KİT kapsamı dışında tutulmuştur.”*⁷⁸

Ülkemizde kamu sektörünün doğuşu ve KİT'in kuruluşu “Birinci Sanayi Planı'nın” uygulandığı 1934-1938 yıllarında başlar. Bu dönemde gerçekleşen projelerin tamamı Sümerbank'ın gözlem ve denetiminde planlanmış ve yapılmıştır. Sümerbank'a verilen görevlerin (dokuma, maden, kağıt, seramik, kimya) başarılı bir uygulamayla gerçekleştirildiğini söyleyebiliriz.

Sümerbank'ın kuruluşunu takiben 1935 yılında da, 14.06.1935 tarih ve ilgili sayılı kanunla⁷⁹ Maden Tetkik Arama Enstitüsü'nce bulunan işletmeye elverişli madenlerin işlenmesini sağlamak ve Elektrik işleri Etüt İdaresi'nce geliştirilecek projelere göre enerji üretimi ve dağıtımını yapmak üzere Etibank kurulmuştur. (Etibank, 02.03.1998 yılında blok satış yoluyla Medya-İpek Holdinge satılmıştır.)

Bu arada ilgili sayılı⁸⁰ Milli Koruma Kanunu ile *“devletin ekonomideki ağırlığı daha da sistemleştirilmiş, daha önce Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) yetkisinde olan KİT'lerin kuruluşu Bakanlar Kurulunun yetkisine bırakılmıştır.”*⁸¹ Uygulanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın başarılı olmasından sonra İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmış, fakat akabinde başgösteren İkinci Dünya Savaşı nedeniyle plan uygulama alanı bulamamıştır.

⁷⁶ a.g.k. s.2.

⁷⁷ 3346 Sayılı Kanun.

⁷⁸ http://www.ydk.gov.tr/rapor_2000/IG.htm, I.Bölüm, (02.07. 2006), s.5.

⁷⁹ 2805 Sayılı Kanun.

⁸⁰ 3680 Sayılı Kanun.

⁸¹ http://www.ydk.gov.tr/rapor_2000/IG.htm, I.Bölüm, (02.07. 2006), s.2.

“1950-1960 dönemine gelindiğinde Çok Partili Döneme (ÇPD) geçilmiş ve seçim sonucunda oluşan yeni hükümet her ne kadar KİT’leri özel sektöre devretme politikasını gütmüş olsa da bu hedefini gerçekleştirememiş ve yapılan düzenlemelerle yeni KİT’ler oluşturulmuştur. Bu dönem de TCDD, PTT, Denizcilik Bankası T.A.Ş. ve DMO, İDT haline dönüştürülmüş, TPAO, EBK, TDÇİ ile SEKA ve T.C. Turizm Bankası gibi yeni teşekküller kurularak KİT’ler daha da yaygınlaştırılmıştır. 1961 ve 1980 yılları arasında DPT’nin kurulmasıyla Karma Ekonomik sistem çerçevesinde kurulan yeni KİT’leri, TESTAŞ, TEMSAN, TUMOSAN, TAKSAN, GERKONSAN, Seydişehir Alüminyum Tesisleri, İskenderun Demir Çelik tesisleri, DYB, TEK, ÇAYKUR, KBİ, DESİYAB gibi kuruluşlar olarak ifade edebiliriz.”⁸² KİT’ler açısından 1980 yılı çok önemlidir. Bu dönemde alınan 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar tedbirleri KİT politikasında köklü reformlar sağlamıştır. Sanayii alanında uygulanan ithal ikameci politikalardan vazgeçilerek yurt içinde ağır Sanayi’nin oluşturulması ve dış ülkelerle rekabet edilebilir hale getirilmesi amaçlandığı söylenebilir. Bu amaçların gerçekleşebilmesi için devlet ekonomik alanda ağırlığının azaltılması ve böylece dışa dönük sanayileşme stratejisinin gerçekleşmesi hedeflenmiştir.

1985-1989 yıllarında uygulanan beşinci beş yıllık kalkınma planı (V.BYKP) KİT’lere bağlı işletmelerin hisse senetlerinin satışı yoluyla halka devrinin sağlanması, özel sektörün güçlendiği alanlarda yeni KİT’lerin kurulmaması kararı alınmıştır. 1990-1995 VI. BYKP sermayeyi tabana yayma hedefinin gerçekleşmesi için KİT’lerin özelleştirilmesinin süratle yapılması hedeflenmiştir. Diğer taraftan KİT’lerin kendilerine yeterli bir şekilde ve kaynak yaratarak faaliyet göstermelerini temin eden politikalara devam edilmesi ve bu kuruluşların modern yönetim anlayışı çerçevesinde daha kârlı ve verimli çalışmalarının sağlanması öngörülmüştür. 1996-2000 VII. BYKP KİT’lerle ilgili hedeflere, ilke ve politikalara, “Özelleştirme” ve “Devlet İşletmeciliğinde Yapısal Değişim Projesi” bölümlerinde yer verilmiştir. Bu dönemde de devletin ekonomideki payının küçültülmesi ve özelleştirilmesi uygun görülmemeyen veya kısa sürede özelleştirilmeleri mümkün olmayan KİT’lerin, kendilerine yeterli bir şekilde ve kaynak yaratarak faaliyet göstermelerini sağlayıcı tedbirler alınmış, kaynak tüketen müessese ve işletmelerin kapatılmasını, müesseseler arasında işgücü ve makine, teçhizat transferi yapılarak güçlendirilen ve

⁸² http://www.ydk.gov.tr/rapor_2000/IG.htm, I.Bölüm, (02.07. 2006), s.3.

yaşayabilir duruma getirilen tesislerin özelleştirilmeye hazırlanması öngörülmüştür. Özelleştirmenin fiilen 1985 yılında başladığı ancak kanuni eksiklikler nedeniyle arzulan hızda yürümediği ve hız kazandırılabilmesi için kanuni alt yapının oluşturulması gerektiği ifade edilmiştir. *“2000 yılının başında yeni bir özelleştirme kanunu tasarısı hazırlanmıştır. 2000 ve 2001 yılında uygulanmasına başlanan ekonomik istikrar programında ve IMF (Uluslararası Para Fonu -International Monetary Fund)’e verilen niyet mektuplarında da devletin ekonomik faaliyetlerinden çekilmesinin hızlandırılmasına büyük önem verildiği görülmektedir.”*⁸³

2.4.3 Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Denetimi

KİT’lerin denetim amacının esasen, kurumların işleyişinde ortaya çıkabilecek usulsüzlük veya çalışanların görevini, yeterli titizlikle gerçekleştirememesi nedeniyle ortaya çıkan zararları tespit etmek olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle kuruluşların işleyişinde ortaya çıkan zarar ve bu eksende kurumların işleyişini aksatacak olan problemlerin ortaya çıkartılması ve çözümünün gerçekleştirilmesi olarak ifade edebiliriz.

KİT’lerin, iktisadi alanda ticari esaslara göre faaliyette bulunan kuruluşlar olmaları ve piyasa koşullarına göre süratle hareket etmeleri gereğinin bir sonucu olarak genel bütçeli kuruluşların klasik denetiminden farklı bir şekilde denetlenmelerini zorunlu kılmıştır. Nitekim bu gerekçeyle 1925 yılında kurulan ve Cumhuriyet döneminin ilk KİT’i olan Sanayi ve Maden Bankası ve daha sonra kurulan KİT’ler, Sayıştay denetimine, Muhasebe Umumiye Kanununa ve Devlet İhale Kanuna tabi tutulmamış, bunlar için kendi kanunlarında özel denetim şekillerine yer verilmiştir. 4 Ocak 2002 tarihinde çıkarılan Kamu İhale Kanunu KİT’leri de kapsamına almıştır. 1961 ve 1982 Anayasalarında erkler ayrılığı ilkesine göre KİT’lerin TBMM’ce denetiminin, özel bir kanunla düzenlenmesi öngörülmüştür. KİT’lerin denetimi halen, 1982 anayasasına göre Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu (YDK) tarafından ilgili⁸⁴ sayılı YDK Hakkında KHK uyarınca hazırlanan raporlar esas alınarak yapılmaktadır. Özelleştirme kapsam ve programına alınan kuruluşların denetimi ise; 1994 yılında yürürlüğe giren 4046 sayılı Kanun’un 11. maddesi gereğince sermayelerindeki Kamu payı %50’nin altına düşünceye kadar, 3346 sayılı Kanun ile 72 sayılı KHK esaslarına göre TBMM’ce

⁸³ http://www.ydk.gov.tr/rapor_2000/IG.htm, I.Bölüm, (02.07. 2006), s.4.

⁸⁴ 72 Sayılı KHK.

YDK tarafından hazırlanan denetim raporları esas alınarak yapılmaktadır. “*Bütün bunlara rağmen sermayesinin yarısından fazlasının devlete ait olması zorunlu olan EXİMBANK denetlenmemektedir. Ereğli Demir Çelik Fabrikaları A.Ş. de denetim dışında tutulmuştur.*”⁸⁵

Ülkemizde KİT’ler üç kurum tarafından denetlenmektedir: TBMM tarafından yapılan denetim, kaynağını 1982 Anayasasından almaktadır. Bu denetimi 35 üyeden oluşan TBMM KİT Komisyonu, belli bir takvim dahilinde yapmaktadır. YDK, tarafından yapılan denetim, KİT’ler üzerinde TBMM tarafından yapılan denetimin ilk aşamasını ve teknik yönünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla KİT’lerin TBMM’ce denetlenmesinde bu kurulun raporları esas alınmaktadır. Bu denetim; uygunluk denetimi yanında belli konularda yapılan performans denetimini de kapsayan; daha çok ekonomik denetim adıyla anılan ve KİT’lerin tüm faaliyetlerini verimlilik, etkinlik ve tutumluluk (VET) ilkelerine göre denetlenmesini de kapsadığı için “bütünleşik denetim” olarak da nitelenmektedir. YDK 1983 yılında TBMM adına KİT’lerin denetimini yapmak için kurulmuştur.

*“KİT’lerin üzerinde, TBMM ve YDK dışında diğer bazı idare ve organların da çeşitli mevzuat çerçevesinde denetim yetkileri bulunmaktadır. Bu tür denetimler genelde belirli konularda ve gerektiğinde yapılmaktadır.”*⁸⁶

2.4.4. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Sorunları

*“Ülke ekonomisindeki katkısı göz ardı edilemeyen KİT’lerin yapısal nitelikleri nedeniyle çeşitli sorunlarla karşı karşıya olduğunu ifade edebiliriz. Bu sorunları iki başlıkta toplamak mümkündür”*⁸⁷

-Aşırı istihdam ve yüksek ücretler,

-Aşırı borçlanma ve yüksek faizler

Bu iki sorunun kaynağında yatan etmen, politikacıların siyasi kaygılarla KİT’leri bir oy rantına dönüştürerek çıkarlarını maksimize etme gereksinimi şeklinde ifade edebiliriz. Özellikle mevcut hükümetlerin seçim dönemlerine yaklaşıldığında siyasi kaygılarla KİT’lerin işleyişini düşünmeden aşırı işçi almaları yada çalışanların sayılarını arttırmaları, bu bağlamda kurumlarda aşırı atıl personel sonucu verimliliğin

⁸⁵ http://www.Ydk.gov.tr/rapor_2000/IG.htm, I.Bölüm, (02.07. 2006), s.3.

⁸⁶ a.g.k. s.4.

⁸⁷ Özer Ertuna, **Özelleştirmenin Amacı ve Uygulama Usulleri**, İstanbul, İktisadi Araştırmalar Vakfı ve Emlak Bankası, Seminer-Tebliğler-Panel, 1993, s. 33.

düşmesine ve KİT'lerinde bu eksenle zarar etmesinin nedeni olduğu anlaşılabilir bir durumdur. İşçi sayısının artmasıyla birlikte ücretlerdeki artış ve KİT ürünlerine sosyal devlet gerekçesiyle yeterli fiyat artırımının yapılamaması devletin bu kurumlarındaki açıkları bütçeden kapatmasına neden olmuş ve kurumların gözden düşmesine ve eleştirilmelerine sebep olmuştur. Bu iki problemin başlıca sorunları oluşturması ve yeni problemlerin doğuşu denetimlerin yeterli düzeyde gerçekleşmediğini ve çözüm yollarına başvurulmadığı gözükmektedir. Ayrıca hükümet değişimleriyle birlikte yöneticilerin yeni hükümetlerle aynı siyasi eğilimi taşıyan insanlardan seçilmesi, düzensiz bir yönetim algılayışı sonucunu doğurmuş ve zararların artmasının başka bir kaynağını oluşturduğunu söyleyebiliriz.

KİT'lerin diğer bir sorunu da etkinsizlik sorunudur. Bilindiği üzere, bir ekonomide monopol oluştuğunda, firma aşırı kar edeceğinden ve karşısında onunla rekabet edecek güçlü rakip bulunmadığından, firma içi kaynak kullanımlarında etkinsizlik meydana gelebilir. Her düzey ve aşamadaki etkinsizlik, kaynak israfına neden olan ve kesinlikle önlenmesi gereken süreçlerdir. KİT'ler de genelde, büyük hacimli ve tekel türü işletmeler olduğundan, böyle bir etkinsizlik sorununa maruz kalırlar. Monopollerde oluşan bu tür etkinsiz kaynak kullanımı ve israfı aşmanın etkili yolu, birimleri rekabetçi yapıya kavuşturmadır.⁸⁸

Bu sorunların yanı sıra KİT'lerin sorunlarına şunları da ekleyebiliriz; politik baskılar, aşırı merkezîyetçi yapı, sık yönetici değişimleri, verimlilik esaslı ücret politikasının ve iflas tehlikesinin olmaması, yanlış fiyatlandırma politikası (Pazar koşullarına yönelik üretim yapmama), eski teknoloji kullanımı, aşırı istihdamın yaratılması sonucu devletin bu yükten kurtularak küçültülmesi düşüncesinin ortaya çıkmış olduğunu söyleyebiliriz.⁸⁹ Ancak kimi kaynaklarda bu eleştirilere karşı çıkılmakta ve bunların problem olarak görülmemesi gerektiğine işaret edilmektedir.

2.5. ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARINDA ÜLKE DENEYİMLERİ

Ülkelerde, özelleştirme uygulamalarına bakmadan önce dünyada yaşanan sosyoekonomik tarihsel etkileri ve özelleştirme ihtiyacının hissedilmesine yol açan etmenlere değinmek gerekmektedir. İlk önce dünyada yaşanan 1929 ekonomik bunalımı ve arkasından gelen dünya savaşının ülkeler üzerinde yol açtığı olumsuz

⁸⁸ Önder, a.g.e. s.22.

⁸⁹ Ertuna, a.g.e. , s. 33.

durumlar, ülkeleri daha sıkı politikalar uygulamaya koymasına neden olmuştur. Bu bağlamda ekonomide izlenen politikalar “kamulaştırma” veya “millileştirme” yada kamunun ekonomideki hakimiyetini arttıracak unsurlar yönünden geliştirilmiş ve bu doğrultuda çizilmiştir. “*Bu politikaların seçilmesine özellikle 1929 Bunalımdan çıkış noktası olarak görülen Keynes’in krizden çıkmak için, talep doğurucu kamu harcamalarının artırılması yönündeki önerileri olumlu yaklaşılarak destek görmüştür. Her ne kadar bu önerilere geçici bir çözüm olarak bakılmışsa da, ikinci dünya savaşından sonra kamu girişimciliği yine ön plana çıkmıştır.*”⁹⁰ Bu bağlamda Keynes’in belirlediği talep eksikliğinden kaynaklanan 1929 Bunalımı devletin ekonomideki ağırlığının artmasına neden olmuştur ve böylece toplumlarda devletçi politikalar uygulanmasıyla, refah devleti algılayışına yol açmıştır. Böylece bu politikanın toplumsal kalkınma dinamiği olarak görülmesi sağlanmıştır.

Ancak zamanla ekonomide devletin aşırı büyümesi verimliliğin ve etkinliğin düşmesine neden olmuştur. 1970’li yılların ortalarına gelindiğinde yaşanan stagflasyon krizleri neticesinde uygulanan ekonomi teorileri, temelden sarsılmıştır. 1970’li yılların sonlarına doğru büyük bir döviz darboğazı çıkmıştır. “*Ödemeler bilânçosundaki bu sıkıntıyı gidermek için ülkeler ve finans kurumları IMF ve Dünya Bankası’na başvurmuşlar ve bunun sonucunda serbest piyasa ekonomisini geliştirmeleri ve KİT’leri özelleştirmeleri yolundaki tavsiyelerle karşılaşmışlardır.*”⁹¹

Yaşanan bu kriz neticesinde serbest piyasa işleyişine dönüşülmüş ve böylece özelleştirme politikaları gündemde dinamik bir yapıya bürünmüştür. Bu süreç etrafında 1970 yılların sonlarında özelleştirme uygulamaları ülkeler bazında ortaya çıkmıştır ve bu uygulamalar dünya bazında büyük yansımalar yapmış, her ülkede farklı uygulamalar farklı projeler için gerçekleştirilmiştir. Bu bakımdan ülkeler açısından yapılan uygulamalara genel bir açıdan bakılması gerekmektedir. Aşağıda bazı ülkelerdeki uygulamalara değinilecek ve örnekler verilecektir.

Yapısal ekonomik sorunlarına çözüm bulmak amacıyla gelişmiş ülkeler; bütçe açıklarına ve giderek artan dış borçlarını ödemede güçlüklerle karşılaşan gelişmekte olan ülkeler özelleştirme programlarına gereksinim duymuşlardır. “*Teorik dayanağını Chicago Ekolünün belirlediği özelleştirme olgusu, kapsamlı bir biçimde*

⁹⁰ Muhammet Akdiş, “Dünya’ da Özelleştirme Uygulamaları ve Türkiye’de 5 Nisan Kararları Sonrası Beklenen Gelişmeler”, <http://makdis.pamukkale.edu.tr/mak17.htm> , (17.06.2006), s.2.

⁹¹ Yüksel, a.g.m. s. 73.

ilk kez ve 1980'li yıllarda Şili, İngiltere, Meksika ve Arjantin'de uygulamaya konulmuştur."⁹²

2.5.1 İngiltere Deneyimi

İngiltere, özelleştirme tartışmalarına 1979 yılı seçim dönemi içerisinde girmiş ve Muhafazakar Partinin seçim bildirgesinin en önemli bölümü bu konuya ayrılmıştır. *"İngiliz özelleştirmesinin başlıca amaçları, ekonomide rekabet kurallarına işlerlik kazandırılması, dünya ekonomileri ile entegrasyonun kolaylaştırılması, kamu kesimindeki savurganlığın önlenmesi, tüketicinin korunması gibi çok sayıda fonksiyonu yerine getirmeye yöneliktir.*"⁹³ Britanya halkının, işçi partisinin milletleştirme planlarına ciddi bir biçimde karşı çıktığı, buna rağmen, konut, bankacılık, sigorta, ilaç sanayi ve ulaşım sektörlerinde çalışan firmaların millileştirilmesinin devam ettirildiği, bu millileştirilmelerin giderek hem yoksullaşmaya hem de özgürlüklerin azalmasına yol açacağı belirtilere⁹⁴ muhafazakar iktidarın bütün bu sektörleri özelleştireceği beyan edilmiştir.

Özelleştirme politikaları açısından tüm dünyaya örnek olacak uygulamalar yapan İngiltere, özelleştirmesini süratle tamamlayan tipik ülkelerden biridir. Muhafazakar Parti döneminde, yani Thatcher'in başbakanlığı sırasında başlayan çalışmalar İşçi Partisi döneminde tamamlandığında 180 milyar dolarlık bir kaynak İngiliz hazinesine girmiştir. Sol niteliğine rağmen İngiliz İşçi Partisi de özelleştirme sürecini devam ettirmiş, *"1994'te tüzüğündeki "devletçi" tanımlamasını kaldırmış ve 1997'de iktidara geldikten sonra başbakan Tony Blair, bütünüyle serbest piyasa ekonomisine dayalı politikalar uygulamıştır.*"⁹⁵ Bu açıklamalar ışığında İngiltere de özelleştirme süreci sadece muhafazakar partinin değil sol İşçi Partisinin de özelleştirme politikalarını benimsediği görülmektedir. Bir bakıma özelleştirmenin devlet politikası haline geldiği de ifade edebiliriz.

1979 yılı seçim döneminde muhafazakar partinin özelleştirme lehindeki görüşü başlıca şu gerekçelere dayanmıştır:⁹⁶

⁹² Orhan Şener, "Dünyada Özelleştirme Uygulamaları", **Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme**, Editör: Ergin Arıoğlu, Türkiye Maden İşçileri Sendikası Yay. Ankara, 1994, s. 49.

⁹³ Şener, a.g.e., s.49,51.

⁹⁴ Günay Sayer, "Kamu İşletmelerinin Özelleştirilmesi-Britanya Örneği", **Sermaye Piyasası Dergisi**, Yıl:8, Sayı:88, Haziran- 1986, ss. 43-47.

⁹⁵ Bayraktutan, a.g.e. s. 89.

⁹⁶ Akdiş, a.g.m. s.4.

“i) Kamu sektörü borçlanma ihtiyacını azaltmak suretiyle para arzını kontrol altında tutmak ve böylece enflasyon oranını düşürmek,

ii) Kamu kuruluşlarının tekel statüsünü kaldırmak ve serbest rekabet ortamında faaliyet göstermelerini sağlamak suretiyle ekonomideki rekabeti ve verimliliği arttırmak.

iii) Halkın daha büyük bir kesiminin tasarruflarını hisse senetlerine yönelterek sermaye mülkiyetini tabana yaymak

iv) Borçlanma ve vergi gelirlerine alternatif olabilecek yeni bir gelir kalemi oluşturmak.”

İngiltere'nin özelleştirme bazında uyguladığı çalışmalarla diğer ülkelere örnek olabilecek başarılı sayılan bir uygulama süreci yaşadığı çeşitli kesimlerce ifade edilmiştir. İngiltere'de özelleştirmenin bilinen bütün yöntemleri denenirken, en çok kullanılan halka arz yöntemi olmuştur. Halka arz yöntemiyle yatırımcı sayısı 10 yılda 3 milyondan 9 milyona çıkarılmıştır. Genellikle zarar eden küçük çaptaki işletmelerin özelleştirilmesinde ise blok satış yöntemi kullanılmıştır. British Gas (gaz), British Steel (çelik), British Petroleum (petrol), British Rail (demir yolu), British Telekom (BT) gibi kuruluşlar halka arz yöntemi ile özelleştirilirken Rollsroyce ve Jaguar, Short Brothers (uçak sanayi), Amersham International (kimya), Warship Yards (savaş gemi inşaatı), Aerospace gibi kuruluşlar ise blok satış yöntemiyle özelleştirilmiştir. Ayrıca *“İngiltere’de, özelleştirme sonrası tekeli eğilimleri önlemek ve serbest rekabet koşullarına işlerlik kazandırmak amacıyla, özelleştirme uygulamaları ile beraber çok sayıda düzenleyici kurum oluşturulmuştur. Bu kurumların politik müdahaleden bağımsız çalışması sağlanmıştır.”*⁹⁷

*“1991 yılı başı ile İngiltere’de kamu kurumlarının yarısından fazlası özelleştirilmiştir. Sadece Margaret Thatcher’in başbakanlığı döneminde 75 milyar dolar özelleştirme geliri elde edilmiştir.”*⁹⁸ İngiltere’de özelleştirmenin başarılı olduğunu savunan bir gruba karşı aleyhte yorum yaparak özelleştirmenin başarısız olduğunu savunan kesimlerde mevcuttur. Özelleştirmenin başarısız olduğunu savunanlar şu örneği vermişlerdir; British Aerospace’deki 158.000 paydaşın sonunda azaldığı ve 143 pay sahibinin şirketin devlet dışındaki sermayesinin %63’ne sahip olduğu, yalnız kârlı durumdaki şirketlerin özelleştirildiğini⁹⁹ savunmuşlardır. Ayrıca

⁹⁷ http://www.ydk.gov.tr/egitim_notlari/ozellestirme.htm , (21.12.2005), s.2.

⁹⁸ Akdiş, a.g.m. s.6.

⁹⁹ Akdiş, a.g.m. s.4.

Amersham International adlı şirketinde benzer olumsuzluğu yaşadığını belirtmektedirler. İngiltere’de en büyük başarılı sayılan özelleştirme örneğini de BT oluşturmaktadır. *“Bu özelleştirmede de işçilerin %96’sı BT’nin pay senetlerinden almışlardır. Bu oranın yüksekliğinde satışta sağlanan özendiriciler önemli bir etken olmuştur.”*¹⁰⁰ Bu bağlamda BT özelleştirilmesi şirketin büyük olması nedeniyle diğer özelleştirilecek kurumlara örnek teşkil etmektedir. BT’nin özelleştirilmesi İngiltere açısından ve diğer kurumlara da örnek olduğu için aşağıda ayrıntılı incelenecektir;¹⁰¹

“BT özelleştirmeye çıkarıldığı 1984 Kasım ayında 990 milyon Poundluk dev bir net kâra sahipti. Şirkette 241.000 kişinin istihdamı sağlanıyordu ve yalnızca telefon hizmetlerinden 20 milyon abone yararlanıyordu. Özelleştirmenin ilk koşulu olan “devlet tekelinin kırılması” ilkesi gereğince önce yasal bir düzenlemeye gidilmiştir. 1981 yılında British Telecommunications Yasası çıkartılmıştır. Bu yasa ile tele-iletişim sektöründe devlet tekelini kaldırılarak, 1984 Kasım ayında BT pay senetleri satışa çıkarılmıştır. Payların %50,2’si sabit fiyatla (pay başına 1,30 pound) çalışanlara, özel kişilere, kurumlara ve denizaşırı yatırımcılara satılmıştır. Hükümet, elinde kalan %49,8 oranındaki payı ise 1986’da satışa çıkarmış, ancak bir özel pay’ı elinde tutmuştur. BT’nin özelleştirilmesinin başlangıcında kuruma halka tanıtım için ve talep yaratmak için kamuoyu oluşturulmuştur. Bu özelleştirmede uygulanan stratejinin birinci aşaması; büyük bir reklam kampanyasıyla sağlanmıştır 1983 Kasımında başlayıp 1984 Ağustos’unda tamamlanan 10 aylık kampanya sırasında geniş ölçüde televizyon kullanıldı. Ayrıca pay senetlerinin pazarlanmasında rol alacak kuruluşları bilgilendirmek için de bir “haberleşme programı” yürürlüğe konuldu. Bu aşamalarla özelleştirme karşıtları da etkisizleşiyordu. Genel stratejinin ikinci aşaması, tasarruf sahibi potansiyel alıcılarda talep yaratmaktı. Talep yaratma kampanyası dört aşamaya bölünmüştür. (1) “ilgi uyandırma” aşaması (1 aylık dönem), (2) “ilgiyi sürdürme” aşaması (7 haftalık dönem), (3) “eyleme geçme” aşaması (10 günlük dönem), (4) “satış” aşaması (10 günlük dönem)’den oluşmaktaydı. Thatcher hükümeti BT’nin pay senetlerinin %50,2’sini oluşturan 3.012.000.000 payın her birini 130 penny’den satışa çıkarmıştır. 130 penny üzerinden satılan pay senetlerinin ücreti üç taksitle alınmıştır. BT’ un çalışanlarına da bir ayrıcalık tanınarak payların %10’u onlara dağıtılmıştır. Ulusal Borsa dışına

¹⁰⁰ M. Hulki Cevizoğlu, Türkiye’nin **Gündemindeki Özelleştirme**, İstanbul, İlgi Yayıncılık,1989, s. 130.

¹⁰¹ Cevizoğlu, a.g.e , s.131-135.

taşan özelleştirme işlemi sırasında ABD, Kanada ve Japonya gibi denizaştırı ülkelerde de satış gerçekleşmiştir. Ortaya çıkan büyük talep nedeniyle pay senetleri bir ay sonra çok yüksek düzeyde artmıştır. Şirketin satışa çıkan pay senetlerinin %47'sini özel kuruluşlar, %39'unu BT alışanları ve halk kesimi alırken, kalan %14'lük kısım da denizaştırı ülkeler almışlardır. BT'nin özelleştirilmesiyle geniş bir pay senedi dağılımı sağlanmıştır. Şirketin danışmanı tarafından 3-4 milyar pound değer biçilen BT payları 16,5 milyar pounda yükselmiştir. 1983'de İngilizlerin %5'i pay senedi sahibiyken bu oran 3 yılda %17'ye çıkmıştır.”

2.5.2 Almanya Deneyimi

Almanya ikinci dünya savaşından sonra bölünmüştür, Sovyet işgalinde kalan doğu bölümünde özel işletmeler kamulaştırılma yönünde uygulamalara giderken, Federal batı kısmında tam karşıtı bir uygulama izlenerek devlet işletmeleri özel sektöre aktarılmakta olduğu görölmektedir. Federal Almanya'da devlete ait Şirketlerin özelleştirme süreci 1957 yılında Prusya Maden ve İzabe ocakları A.Ő (PREUSSAG) ile başlamıştır. Federal Almanya'da özelleştirme uygulamasında, konunun amacını çok iyi vurgulayan bir kavram ortaya atılmıştır: “Halk Payı Senetleri” ve ilk kez PREUSSAG Şirketinin özelleştirilmesi sırasında uygulanmıştır. *Geniş halk kitleleri tarafından köklü bir politik kavram olarak kabul edilen bu senetler ile hükümet, sosyal-politika amaçlarına uygun olarak halkı büyük çapta mülkiyet oluşumuna katmayı amaçlamıştı ve halk pay senetlerinin şu koşulları taşıması öngörmüştü.*¹⁰²

- Halk pay senetlerinin ilk ihraç anında, elden geldiği kadar geniş bir alana dağıtılmasını kolaylaştıracak biçimde, nominal olarak küçük paylara ayrılmış olmasına dikkat edilmelidir.
- Herhangi bir ekonomik yada psikolojik düşünce altında henüz pay senedi sahibi olmayan çevreler için belirli kolaylıklar gösterilmektedir.
- Halkın pay senedi mülkiyeti, borsa oyunları ve benzeri yollarla yitirme olasılığına karşı korunmalıdır. Bu koşulla, pay senetlerinin uzun bir süre için, geniş tabana dağılmasını garanti altına alan, tüm önlemler dahil edilmiştir.

¹⁰² Cevizoğlu, a.g.e , s. 124-125.

Almanya'da gerçekleştirilmiş olan Halk Pay Senetleri uygulamasıyla halkın ilgisi uyandırıldığı gibi bireylerin küçük tasarrufları atıl sayılan yatırımlar yerine piyasa mekanizmasının işleyişine aktarılmış böylece hem özelleştirme uygulamalarında başarı sağlanmışken hem de toplumsal bazda sermaye birikimine katkı sağlanmıştır. PREUSSAG'ın özelleştirilmesinde de bu pay senetleri kullanılmıştır.

PREUSSAG özelleştirme öncesi 75 milyon DM olan ana sermayesini arttırarak uygulamaya başlamıştır. PREUSSAG'ın özelleştirme aşamalarını şöyle özetlenebilir:¹⁰³ 75 milyon DM'lik ana sermaye, 30 milyon DM arttırılarak 105 milyon DM'ye çıkarılmıştır ve nominal değeri 100 DM olan hamiline yazılı pay senetlerine bölünmüştür. Bir alıcının en fazla 5 adet pay senedi alması sağlanmıştır. Bu yeni pay senetlerinin tasarruf prim yasası'nın bazı ayrıcalıklarından yararlandırılması karara bağlanmıştır. Ayrıca PREUSSAG ve bağlı işletmelerinde çalışan personele başarıları dikkate alınarak, 500 DM'lik pay senedi verilmiştir. Pay senetleri bir konsorsiyum aracılığı ile satışa çıkarılmıştır.

PREUSSAG'ın sermayesinin %77,71'i olan 81,4milyonDM'lik kısmı küçük birikim sahiplerine, %22,29'u olan 23,5milyonDM'lik kısmı da devletin elinde kalmıştır. Bu özelleştirmeyle satışa çıkarılan 100.088.800 DM'lik pay senedi 216.119 kişi almayı garanti etmiştir. Başarılı bir şekilde gerçekleştirilen PREUSSAG'ın özelleştirilmesiyle temel hedef olan halkın geniş katılımı sağlanmış ve pay senetlerinin daha sonra belli kişilerde toplanmasının önlenmesi sağlanmıştır. Ayrıca daha sonra gerçekleştirilen bir başka özelleştirmede Volkswagen'dir. *1961 yılında özelleştirilen Volkswagen'in pay senetleri de halk arasında geniş katılımı gerçekleştirilmiş ve pay senetlerini başta müstahdemler, ev kadınları, gelir sahipleri ile emekliler olmak üzere toplumda küçük birikim sahiplerinin almış olduğu görülmektedir.*¹⁰⁴

Federal Almanya'da devlet, kurumları özelleştirirken, tamamını elinde çıkarmamış bir kısmını elinde tutmuştur. Federal Almanya'daki özelleştirmelerin bir başka niteliği de devlet tekellerinin özel sektör tekellerine dönüşmemesi olarak açıklanabilir. Batı Almanya ve Doğu Almanya'nın birleşmesinden sonra özelleştirme iki yönlü yürütülmüştür. Batı Almanya'da yukarıda açıklanan gibi bir özelleştirme

¹⁰³ Cevizoğlu, a.g.e, s. 125-127.

¹⁰⁴ Cevizoğlu, a.g.e, s.127.

programı uygulanmış ve özelleştirilen kurumlarda küçük bir devlet payı bırakılmıştır. Doğu Almanya’da devlet girişimleri bütün batı alemine açılmıştır.

*“Batı Almanya, doğu ile birleştikten sonra, doğuya ait olan dev ve hantal yapıdaki işletmeleri, serbest piyasa ekonomisinin yapısına uyum sağlayabilecek ve Avrupa Topluluğu standartlarında işlev görebilecek düzeye getirmek için farklı bir özelleştirme programı uygulamaya koymuştur. Bu uygulamalar ile, 1991 yılı ekim ayının sonuna kadar, özelleştirilen devlet işletmelerinin sayısı 4337’yi bulmuştur. Bu satışlardan yaklaşık 15.1 milyar DM gelir elde edilmiştir. İşletmeleri satın alanların taahhüt ettikleri yatırım tutarı 96,9 milyar DM olmuştur.”*¹⁰⁵ Genel olarak Almanya’da 1990 ve 2000 yılları da dahil olmak üzere 21.711 Milyon dolar özelleştirme geliri elde edilmiştir. Almanya’daki uygulamalarda da başarı sağlanmış olduğunu söyleyebiliriz.

2.5.3. Fransa Deneyimi

Fransa’da, 1970’li yılında yaşanan ekonomik krizlerden olumsuz etkilenmiştir. Kamu kurumlarında yaşanan verimlilik düşüklüğü ve bütçe üzerinde ortaya çıkan baskılar özelleştirme düşüncesinde çeşitli fikirlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bütçeden millileştirilmiş şirketlere yapılacak kaynak aktarımı kısıtlı kalmıştır. 1985 yılına gelindiğinde artık özelleştirmeden yana olanlar çoğunluğa ulaşmıştır. Chirac, Mart 1986 seçimlerinden sonra Başbakan olarak hükümet programını Parlamente’ye sunarken, özelleştirme lehindeki hedeflerini de açıklamıştır. Chirac, başkanlığındaki Muhafazakar Parti hükümeti, kamu kurumlarındaki aşırı büyüme sonucu bazı sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Devletin finansman bulma konusunda sıkıntı çektiği kamu kurumlarının, kamu mülkiyetinde kalmasının maliyeti zamanla iyice anlaşılmıştır. *“Bu bağlamda Fransa’da özelleştirmeye karşı tutumda yumuşama sağlanmış ve dönemin siyasal otoritelerince her bir KİT’in %49’unun özelleştirilmesine karar verilmiştir. Ancak uygulama kapsamına tekel niteliğine sahip firmalar, kamu hizmeti sağlayan ve stratejik önemliliğe sahip firmalar ile rekabetçi sektörlerde zarar eden işletmeler özelleştirme kapsamı dışında bırakılmıştır.”*¹⁰⁶ Bu tutum dünya uygulamaları açısından farklılık taşımaktadır. Fransız hükümeti her ne kadar özelleştirme sürecine başlamış olsa da

¹⁰⁵ Akdiş, a.g.m. s.5.

¹⁰⁶ Yüksel Yolava, **Türkiye Avrupa İlişkiler Işığında Özelleştirme**, Ankara, Nobel Yayıncılık, Ocak 2005, s. 97-98.

kamu kurumlarının yönetiminde ağırlıklı paya sahip olmaları ülke de özelleştirme açısından ulusal menfaatlerin gözetilmesi sürecini teşkil etmekte ve AGÜ ve GOÜ'ler açısından özelleştirmenin ulus-devlete zarar verebileceği bu nedenle bazı uygulamaların Fransa tarzı tutumla devlet elinde tutulması gereğini ortaya çıkarmaktadır.

Fransız hükümeti, ayrıca şirketin belirli bir payının çalışanlara satılmasını sağlayan özelleştirme seçeneğini de programlarında uygulamış olduğu, ifade edilebilir. Genel olarak Fransa'da başarılı bir özelleştirme süreci yaşandığı görülmektedir. 14 yıldan beri özelleştirilen hisselerin miktarı kadar, özelleştirilen şirketlerin bünyesinde daha kamu payı olduğunu görürüz. *“Örneğin Fransız Telekom'da 5.5 milyar Euro, Renault'da 5.2 milyar Euro, Air Frans'da 1.9 milyar Euro tutarında kamu payı vardır”*.¹⁰⁷ Hükümet bu kamu payına sahip kurumları da özelleştirme sürecine almıştır. Diğer taraftan kamunun tamamına sahip olduğu demiryolu, metro, posta hizmetleri, devlet televizyon ve radyosu, enerji ve savunma şirketlerini özelleştirme programlarına dahil etmemiştir. Bazı uygulamalar açısından Fransa deneyimi önemlidir. Firmaların tamamının ilk etapta, özelleştirme sürecine dahil edilmediği dikkati çekmektedir.

2.5.4. Amerika Birleşik Devletleri Deneyimi

ABD, özelleştirme ile ilgili politika ve uygulamaları 1986 yılından sonra gerçekleştirmiştir. Özelleştirme uygulamaları devlet düzeyinde yer alırken aynı zaman da yerel düzeyde de özelleştirme süreci başlamıştır. *“Belediye hizmetlerinin çoğu özel sektör tarafından gerçekleştirilmektedir. ABD kentlerinde ve kasabalarında düzenli bir şekilde özel sektör tarafından yapılan işler arasında, cadde ve sokakların onarımı, trafik işaretlerinin korunması ve bakımı, ağaç budama, sosyal afişleme (duyuru), ambulans servisleri, sağlık ve refah programları, park düzenleme ve bakımı, hukuk hizmetleri, birçok kasabada ifaiye kuruluşlarının yanı sıra hapisaneler bile özel firmalara işletilmektedir.”*¹⁰⁸

ABD de özelleştirme sürecinin başlama nedenini oluşturan etmen ise kamu hizmetlerini yapan kamu kurumlarında maliyetlerin özel sektöre göre yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Rekabetçi özel piyasa, kent yönetim teşkilatının

¹⁰⁷ Yalova, a.g.e., s. 100.

¹⁰⁸ http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalar/ozellestirme/butler-kamuhizmet-ozellestirme.htm , (05.06.2006), s.2.

yaptığı rutin hizmetleri çok daha ucuza yapmaktadır. Bir çok araştırma bu bulguları destekleyen sonuçlar vermiştir. “Örneğin, California bölgesindeki Los Angeles’ta yapılan bir araştırma kent yönetimi personeline yapılan aynı nitelikteki bir işle karşılaştırıldığında yüzde 43 daha pahalıya mal olmakta, yine kapıcılık (odacılık) hizmetleri aynı karşılaştırmada yüzde 73, yol kaplama işi yüzde 96 oranında pahalıya çıkmaktadır. Sadece bordro (ücret, maaş) hazırlama işi maliyet bakımından özel sektörle karşılaştırılabilir.”¹⁰⁹ Böylece görüldüğü gibi özellikle yerel yönetimlerin hizmetlerini özel firmalar aracılığıyla gerçekleştirmeleri sonucu bünyelerinde çok daha az personelle bölgelerine hizmet sunmaktadırlar. “Örneğin; 40.000 nüfuslu beldelerde devlet memuru sayısı 55 civarına inmiştir.”¹¹⁰ Ayrıca büyük bir güce sahip olan haberleşme ve telekomünikasyon hizmetleri de öncü bir uygulamayla özelleştirilmiştir.

ABD bünyesinde bulundurduğu kurumlarla IMF, Dünya Bankası- dünya politikalarına yön vermekte olduğu söylenebilmektedir. Özellikle bolca krizlerin yaşandığı ülkelerde istikrar sağlanması amacıyla, kriz ülkelerinin dış kredilere duydukları aşırı talep neticesinde, bu ülkelerin yönetimlerine ekonomik anlaşmalarla stand-by gibi müdahale ederek yönlendirebilmektedir. Bu süreçlerde ülkelerde liberal görüşün benimsediği özelleştirme programlarının ivedilikle yapılmasını sağlamaktadır. Bu bakımdan ABD dünya ülkeleri üzerinde oluşturduğu hegomonyaya ile dünya politikalarını etkileme gücüne de kavuşmuştur. Amerika’daki özelleştirme uygulamaları, önemli yararlar sağlamış ve ülkede rekabet ortamını arttırdığı gibi verimliliği de arttırmıştır. ABD’de dünyadaki en büyük özel sektör ve sermaye birikiminin olması bu ülkedeki hür teşebbüslerin gücünü gösterdiği gibi ÇUŞ’lerin de doğmasına ve gelişmesine neden olmuştur.

2.5.5. Eski Sosyalist Ülkeler Deneyimi

Sovyetler Birliği’nin ve Varşova Paktı üyelerinin dağılması, ve bölgede oluşan ekonomik ve siyasal değişimler nedeniyle, özelleştirme olgusu bu ülkelerinde gündemine girmiştir. Eski sosyalist ülkelerde özelleştirme olgusu ekonomik ve siyasal değişimin en önemli politika aracı olarak görülmektedir. Bu ülkelerde özelleştirme uygulamaları genellikle 1990 yılında başlamıştır. Sosyalist bloğun çözülmesiyle birlikte mevcut ekonomideki tıkanıklığa neden olan merkezi yönetim

¹⁰⁹ Akdiş, a.g.m.s.3.

¹¹⁰ Akdiş, a.g.m. s.5.

eksenli yapılanmanın özelleştirme programıyla ortadan kaldırılacağı düşüncesi güç kazanmıştır. Bu nedenle ekonomi alanında bulunan binlerce kamu işletmesinin serbest piyasa düzenine uygun olarak özel sektöre aktarılması amaçlanmıştır.

Eski Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu oluşan Bağımsız Devletler Topluluğunda özelleştirme çalışmaları giderek önem kazanmaktadır. Son yıllarda, özelleştirme, özel mülkiyet hakları, sermaye piyasası ve pay sahipliğine ilişkin, yasal düzenlemeler tamamlanmış bulunmaktadır. Bağımsız Devletler Topluluğu'nda (BDT), büyük çaptaki kamu kuruluşlarının işi oldukça karışık bir uygulamayı gerektiğinden, özelleştirmenin daha uzun yıllara yayılması istenmektedir.¹¹¹

*“Doğu Avrupa Ülkelerinde batı eksenli ekonomik hayatın pratiğe aktarılmasının gerçekleşmesi için özelleştirme uygulamalarında büyük çaba gösterilmiştir. Ancak Doğu Avrupa Ülkelerindeki kamu firmaları, özel sektör firmalarına oranla yada serbest piyasa sistemindeki firmalara oranla birkaç kat büyük boyutta olmaları bu ülkelerdeki özelleştirme uygulamalarını karmaşık bir duruma sokmaktadır. Gerçi bölge ülkeleri özelleştirmenin gerekliliği konusunda ittifak ederken biçim, tempo ve süre bakımından farklılaşmışlardır.”*¹¹²

Ayrıca ülkeler açısından özelleştirme uygulamalarına baktığımızda; 1997'de 4 milyar dolar bölgedeki toplam özelleştirme gelirinin dörtte biri tutarında gelir elde eden Rusya, izleyen yılda, kısmen Ağustos 1998'de yaşadığı finansal kriz yüzünden düşük bir özelleştirme geliri elde etmiştir. ...Polonya'da özelleştirme 1997'den sonra hız kazanmıştır. Ülkede 1998'deki önemli satışlardan biride telekom şirketinin %15'lik kısmının özelleştirilmesidir. Macaristan diğer ülkelere kıyasla ekonominin önemli bir kısmını 1990–1998 yılları arasında özelleştirmiştir. Bu özelleştirmede genel olarak yabancı yatırımcılara yapılmıştır. *Romanya'nın Romtelekom satışı hem ülke için hem de çevre ülkeler için önemli bir uygulamayı oluşturmaktadır. Romanya iç karışıklığı aşınca özelleştirme için bir bakanlık kurmuştur, bu bakanlık iki yıl içinde çok yüksek bir başarı sağlamıştır. Daha sonra kaldırılmıştır. Bulgaristan'da özelleştirme programı 1996 yılında ivme kazanmıştır.*¹¹³ Bu ülkelerde özelleştirme uygulamaları neticesinde ortaya çıkan görüntüyü oluşturan en önemli etmen sermaye birikiminin olmaması sonucu özelleştirilen kuruluşların yabancı sermayedarlara yapılmış olmasıdır. Bunun kaynağı da Doğu Avrupa Ülkelerinin geçmişi oluşturur

¹¹¹ Şener, a.g.e. s.64-65.

¹¹² Bayraktutan, a.g.e. s. 97.

¹¹³ Bayraktutan, a.g.e. s. 97-98.

devletçi yapılanma olarak ifade edilebilir. Polonya hükümeti, daha çok bedava dağıtılacak kuponlarla özelleştirme programlarını uygulamaya koymaya çalışırken Çek Cumhuriyeti, Kamu İktisadi Teşebbüslerini anonim şirket statüsüne dönüştürerek programlarını uygulamaya koymaya çalışmaktadır. Serbest pazarda rekabet ortamının oluşmamasının kaynağını da bu etmen oluşturmaktadır. Bu ülkelerde yapılan özelleştirme uygulamalarının yabancı yatırımların isteğine bağlı olması ve bazı bürokratların bu uygulamalardan kişisel çıkar elde etme düşüncesi ülkelerde uygulanan özelleştirme düşüncesine balta vurmaktadır.

Bu ülkelerdeki özelleştirme uygulamalarıyla ortaya çıkması planlanan serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci bazı problemler nedeniyle istenilen boyutta gerçekleştirilememiş hatta bazı durumlarda halkın tepkisini çekmiştir. Fakat eski yapılanmadan daha büyük bir sıkıntı yaşayan halkın, yeni sisteme alışmaya çalışmakta olduğu da söylenebilir. Bu açıdan bu ülkelerde toplumsal hoşnutsuzlukların giderilmesi sağlanmaya çalışılırken, diğer yandan da devlet kamu kurumlarını yabancı sermaye ya da ÇUŞ'lara satarak bu alanda etkinliği sağlayıp dinamik karaktere bürünmeye çalışmaktadır. Ülkeler ulusal menfaatlerinde maksimizasyonunu sağlarken, devletin ekonomide düzenleyici rolünü de unutmamalıdır. Böylece devlet ekonomideki etkinliğini sağlayarak ortaya çıkabilecek tepkileri minimize etmeye çalışarak, serbest piyasa mekanizmasının etkinliğini sağlayabilecektir. Özellikle geçiş sürecini yaşayan ekonomilerde özelleştirme gibi sadece ekonomik boyutun değil sosyal ve siyasal etkileşimin de önemli olduğu özelleştirme uygulamaları bu ülkelerin geleceğinde önemli değerleri taşımaktadır.

Eski Sovyet Cumhuriyetlerinde son yıllarda özelleştirme, mülkiyet hakları, sermaye piyasası ve pay sahipliğine ilişkin yasal düzenlemeler, bloğun dağılmasıyla birlikte kısa zamanda tamamlanmış bulunmaktadır. Sovyetler Birliğinde 1980 yılında toplam gayri safi milli hâsılanın sadece %25'i özel sektöre aitken, özelleştirme uygulamaları ile 1998 yılında (26 devletin 19'unda) %50'yi aşmış durumdadır. Bu oranlar varlıkların özel sektöre satışının bir sonucu olarak gerçekleşmiştir.¹¹⁴ Yapılan düzenlemelere göre, özelleştirme uygulamalarının ilk yıllarında, devlet kuruluşlarının

¹¹⁴ Paul Andrisani, Simon Hakim, “**Introduction The Privatization**”, <http://www.temple.edu/ccg/introprivatization.doc> s. 22-23

%20'sinin özelleştirilmesi planlanırken; %25'inin daha uzun süre devletin mülkiyetinde kalması öngörülmektedir.¹¹⁵

2.5.6. Latin Amerika Ülkeleri Deneyimi

Latin Amerika Ülkelerindeki özelleştirmeyi dünyada kapsamlı özelleştirme programını, ilk uygulayan Şili örneğiyle başlandığı söylenebilir. Şili'de gerçekleştirilen özelleştirme daha önce devletleştirilen kuruluşların tekrar eski sahiplerine verilmesi ile gerçekleştirildiğinden, özelleştirme geliri çok düşük düzeyde kalmıştır. Daha sonra Şili'de çıkan finansal kriz bu kurumların iflas etme sonucunu doğurmuş ve bu kuruluşların, tekrar devletleştirilmesi gereği ortaya çıkmıştır. Daha sonraki süreçte tekrar bu kuruluşlar özelleştirilme sürecine girmiştir. Şili'deki özelleştirme programı her ne kadar dünyadaki kapsamlı ilk uygulama olsa da başarısızlıkla sonuçlandığı tüm kesimlerce görüş birliği yaratmıştır. *“Şili’de başarısız bir özelleştirme süreci yaşanmasına rağmen bölgedeki diğer ülkeler; Arjantin, Brezilya, Meksika gibi ülkeler özellikle istihdam ve sosyal güvenlik konularında Şili deneyiminden önemli dersler almışlardır.”*¹¹⁶

Meksika’da gerçekleştirilen özelleştirme küçük kurumların satış yada tasfiye süreciyle başlamış olmasına rağmen, daha sonra daha büyük ve karmaşık kurumların özelleştirilmesiyle kapsamlı bir hal almıştır. Meksika, özelleştirme uygulamaları ile 1991 yılı sonuna kadar hükümetin elindeki 1155 kamu kuruluşunun 940’ını çeşitli yöntemlerle elinden çıkarmıştır. Bunların toplam değeri 14 milyar dolara eşittir. Özelleştirilmeden elde edilen gelirler, önceleri ekonomiyi beklenmedik şoklardan korumak için özel bir hesapta tutulmuştur. *“1992 yılı başı itibariyle bu gelir ile iç borçların ödenmesi gerçekleştirilmiştir.”*¹¹⁷ Meksika’da gerçekleştirilen özelleştirme süreci elde edilen gelir ve uygulama sonundaki işleyiş bakımından Şili örneğinin tersi biçiminde cereyan etmiş ve başarılı bulunmuştur.

Genel olarak Latin Amerika Ülkelerindeki özelleştirme süreci mali krizlerin etkisinin giderilmesine yönelik olarak yoğun bir biçimde gerçekleştirilmiştir. *“Brezilya dışındaki Latin Amerika ülkelerinde enflasyon düşürülmüş, ancak gelir dağılımı ve istihdam sorunları ağırlaşmıştır.”*¹¹⁸

¹¹⁵ Şener, a.g.e. s. 64.

¹¹⁶ Bayraktutan, a.g.e., s. 94.

¹¹⁷ Akdiş, a.g.m. s.4.

¹¹⁸ Bayraktutan, a.g.e, s. 94.

2.5.7. Türkiye’de Özelleştirme Süreci ve Sonuçları

Türkiye’de ilk özelleştirme söylemleri, 1950’de Demokrat Parti ile gündeme gelmiş lakin parti programında özelleştirme olmasına rağmen 1950-1960 yılları arasında Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) sayısı arttırılmıştır.¹¹⁹ Türkiye 1980 yılında almış olduğu 24 Ocak kararları çerçevesinde liberal politikaların benimsendiği bir süreç yaşamış ve dönemin siyasal otoritelerince özelleştirme uygulamalarına yer verilmiştir.

Dönemin Başbakanı, Turgut Özal, Türkiye’nin neo-liberal gelişim modeline geçişinde kritik bir öneme sahiptir. Mustafa Kemal Atatürk’ten sonra en etkileyici politik lider olarak nitelendirilebilir.¹²⁰ Serbest piyasa ekonomisinin temelleri onun zamanında atılmıştır. Liberalliğe geçiş sürecinde özelleştirme kavramı, onun tarafından, ülke gündemine taşınmıştır. “*O günlerde konuşulan tam olarak özelleştirme olmasa da Boğaz Köprüsü gelirlerine endeksli iç borçlanma senetlerinin çıkartılması ile ilgiliydi.*”¹²¹ Daha sonradan siyasi çevrelerce geniş bir muhalefet alanının oluşumu konunun Boğaz Köprüsü satışı şeklini almıştır. Konu üzerinde polemik yaratılmış ve satarım, sattırmam meselesine dönüşmüştür. Anavatan partisi döneminde özelleştirme kavramı şu anki halini almış daha sonraki iktidar sahiplerince de programa dâhil edilmiştir. Bu kararların alınmasında toplumsal alanda yaşanan sosyal ve ekonomik sıkıntılar başı çekmekte, uluslararası alanda ülkenin kredibilitesi sifıra yaklaşıyordu ve dış çevrelerinde etkisiyle 24 Ocak kararları ile birlikte dünyadaki liberalleşme rüzgârına Türkiye’nin de katılımının sağlandığı görülmektedir. Bu kararların altında dönemin hükümetinin imzası yer alsada bazı çevreler, kararların odağında yer alan kurum ve kişilerin ülkemiz dışında bulunan unsurların şekillendirdiği biçiminde bir görüşe yer vermektedirler. Bu görüşü savunanlara göre; “*Türkiye’nin 24 Ocak 1980’de uygulamaya başladığı program, IMF ve Dünya Bankası’nın birlikte oluşturduğu kombine bir programdı; “istikrar” ayağı IMF, “yapısal uyum” ayağı Dünya Bankası –Kemal Derviş-tarafından hazırlandığı*”¹²² ileri sürülmektedir. Alınan kararlar çerçevesinde ülkede uygulanan iktisadi politikalar değişmiş ve dışa açılmaya yönelinmiştir.

¹¹⁹ Önder, a.g.e s.32

¹²⁰ Ziya Öniş, “Turgut Özal and his Economic Legacy: Turkish Neo-Liberalism in Critical Perspective” **Middle Eastern Studies**, Vol.40, No.4, July 2004, p.113 – 134.

¹²¹ <http://www.liberal-dt.org.tr/index.php?lang=tr&message=article&art=531>, (19.03.2006), s.3.

¹²² İler Ertuğrul, **Biz Vatan Hainliğine Devam Ediyoruz Hala!**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2004, s.35.

1980’de Türkiye ekonomi yönetimi neoliberal yeniden yapılandırma modelini benimsediğinde, oldukça geniş bir sektörel yelpazeye dağılmış bulunan, madencilik ve enerjide toplam üretimin çok büyük bir oranını, imalât sanayiinde ise sınai katma değerın yaklaşık %30’unu üreten bir KİT sistemi devraldı. Yatırımları epey ileri aşamalara ulaştığı için bu sisteme “kerhen” bazı tesisler eklemekten de kaçınamadı. Aliğa Petrokimya Kompleksi, Aliğa ve Kırıkkale rafinerileri ve SEKA Akdeniz tesisi bunlara örnektir.

Kamu açıklarının kritik düzeylere ulaşmadığı ve bu açıkların çoğunlukla dış kaynaklardan veya TCMB’den borçlanarak finanse edilebildiği 1980’lerde kamu mülkünün satışı bağlamında özelleştirme *sorun olmayan bir sorun*, dış finansman çevrelerinin Türkiye’de uyandırmaya çalıştıkları bir hevesti. Bu hevesin rüzgârı ile satış için gerekli hukuki altyapı düşe kalka, sınaya-yanıla oluşturuldu ve özellikle imalât sanayindeki KİT yatırımları radikal bir biçimde daraltılarak KİT sisteminin küçülmesi fiilen başlatıldı. Kendileri mali kaynak sıkıntısı çeken yurtiçi potansiyel alıcılar da, KİT sistemine kuşku ile bakan yabancı yatırımcılar da özelleştirme için yeterli satın alma isteği göstermediler. Tüm 1980’li yıllarda özelleştirme satışları tutarı 0.3 milyar \$ çevresinde kaldı.

Dünya’ya yayılan liberalleşme ve bu çerçevedeki özelleştirme uygulamalarına Türkiye’de uyarak özelleştirme programlarına yer vermiştir. *“Türkiye’de gerçek anlamda ilk özelleştirme uygulaması olarak nitelik kazanan Teletaş’ın halka arz yöntemiyle özelleştirilmesidir.”*¹²³ 1986 yılında özelleştirme uygulamaları küçük çapta başlamıştır. Ancak hukuki alt yapının tamamlanamaması nedeniyle özelleştirme süreci belirlenen programlara uygun ilerleyememiştir. Anayasa Mahkemesi ve yargı mercilerinin vermiş olduğu “yürütmeyi durdurma” veya “iptal” kararlarıyla birlikte özelleştirme uygulamalarında sancılı dönemler yaşanmış ve belirlenen sürelerde özelleştirme uygulamalarında ilerleme kaydedilmediği gibi mevcut çalışmalarında boşa çıkmasına neden olmuştur. Hukuki alt yapının, günü kurtarmayı hedefleyen KHK’ler çerçevesinde ilerlenmesi sağlanmıştır. Bu durumda uygulamalarda bazen yasal olmayan çalışmaların yapılmasına neden olduğu belirtilebilir.

Türkiye’de özelleştirme konusunda yapılması gereken en temel öncelikli iş; *“ulusal bir özelleştirme planının hazırlanmasıdır. Bu planda önce özelleştirmenin*

¹²³ <http://www.öib.gov.tr/program/uygulamalar/ozelleştirme-yontemleri.htm> ,(22.06.2006), s.2.

amaçları açık ve net olarak belirlenmeli, sonra bu amaçlara ulaşmayı sağlayacak özelleştirme stratejisi saptanmalı, özelleştirme yöntemleri belirlenmelidir. Özelleştirme planının hazırlanmasına tüm toplum kesimlerinin en geniş ve etkin katılımı sağlanmalı, planın içeriği konusunda halk doğru olarak bilgilendirilmeli plan halka sunulurken bir referandumla halkın onayı alınmalıdır. Daha sonra bu plandaki temel esasları içeren bir özelleştirme kanunu mecliste kabul edilmelidir. Böylece özelleştirme uygulamalarının istikrar içinde başarılı bir biçimde yürütülmesi için çok gerekli olan toplumsal uzlaşma sağlanmış ve özelleştirme uygulamalarının dayanacağı hukuksal çerçeve belirlenmiş olur.”¹²⁴

Özelleştirme Ana Planı kapsamında, öncelikle Türkiye şartlarında özelleştirmenin amaçları öncelik sırasına göre şu şekilde belirlenmiştir;¹²⁵

- Pazar güçlerinin ekonomiyi harekete geçirmesine imkan verilmesi,
- Verimliliğin ve randımanın artırılması,
- Malların ve hizmetlerin kalite, miktar ve çeşitliliğinin artırılması,
- Halka açık şirketlerin teşvik edilmesi,
- Sermaye piyasalarının geliştirilmesinin hızlandırılması,
- Hazinesin KİT'lere sağladığı mali desteğin asgariye indirilmesi,
- KİT'ler tarafından uygulanan tekeli fiyatlandırma ve dolaylı vergilendirmenin azaltılması,
- Kamu görevlilerinin politika ve yönetmelik konularında çalışmalarına izin verilmesi,
- Modern teknoloji ve yönetim tekniklerinin cezbedilmesi,
- Çalışanlara hisse senedi vermek suretiyle iş verimliliğinin artırılması,
- Kamu ve özel sektör kuruluşları arasındaki dengenin değiştirilmesi,
- Yabancı yatırımlarla uluslararası ekonomik ve politik bağların kuvvetlendirilmesi,
- Mevcut sermaye yatırımlarındaki iç karlılığın artırılması ve
- Devlete gelir sağlanmasıdır.

¹²⁴ Mahmut Duran, “Özelleştirmenin Toplumsal ve Ekonomik Boyutları”, **Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme**, Editör: E.Anoğlu, Türkiye Maden İşçileri Sendikası Yay. Ankara, 1994, s.119.

¹²⁵ <http://ekutup.dpt.gov.tr/kit/kilcim/ozel2.html> (20.06.2006), s.5

Belirlenen amaçların çeşitliliğine karşın, çoğunun bir diğeri kapsadığı görülmektedir. Bilindiği üzere amaçlar ülke şartlarına göre değiştiği gibi, önceliklerin belirlenmesi açısından da kritik bir faktördür. Bu nedenle amaçlarının nisbi önem derecesine göre sıralanması önem arz etmektedir. Bu amaç dizininde de gerçekçi bir yaklaşımla, ekonomik etkinliğin artırılması amacının ön sıralarda, bütçeye gelir sağlanması amacının ise son sırada yer aldığı görülmektedir.

Ülkemiz özelinde, programların uygulanmasından sonra özelleştirilen kurumların verimsizlik nedeniyle kapatıldıklarını görüyoruz. Bu tesis kapatmaları, aslında rafa kaldırılmış olan Özelleştirme Ana Planı'nda belirtilen ilkelere de aykırıdır. Bu ilkeler, özelleştirilen kuruluşlara ait tesislerin ve işyerlerinin kapatılmasını yasaklamışken ve ilkeye uygun olarak, ihale ve devir şartnamelerinde, özelleştirmeden sonra işletmenin devamı ve yeni yatırımlarla genişletilmesi öngörülmüşken, özelleştirmelerden sonra kitabına uydurularak tesislerin kapatılması sağlanabilmiştir. Somut örnek vermek gerekirse, Bursa'daki Merinos fabrikasının kuruluş yeri, İstanbul'daki Sümerbank Zeytinburnu fabrikası, Manisa Pamuklu Mensucat A.Ş., Et ve Balık Kurumu Manisa Kombinasyonu bunlardan başlıcalarıdır.

1990'lı yıllar özelleştirme satışları için değişik bir konjonktür getirdi. İktidarın tavizsiz benimsediği, parlamentodaki ana muhalefetin de karşı çıkmadığı neoliberal düzende, işlevleri tanımsız kalan KİT'lerin defteri, yoğun bir ideolojik şartlandırma kampanyasının eşliğinde dürüldü. Yüksek maliyetli iç borçlanma ile finanse edilmeye başlanan kamu açıklarının er-geç kendi vergi yüklerini de artıracak sınıf sezgisi ile hemen kavrayan özel sektör, bu kampanyanın ön saflarında yerini aldı. 1980'lerde kamuflaj için kullanılan "etkinlik amacı ile özelleştirme" söylemi ve 1990'ların başında yer alan "özelleştirme *artı* yeniden yapılandırma" ilkesi, yerini giderek "kamu açıklarını kapatma amacı ile özelleştirme" ye bıraktı. Yetersiz yatırım sonucunda teknolojik yıpranma tuzağına düşmeye başlamış KİT'ler, gerileyen piyasa veya muhasebe değerleri ile yurtiçi alıcıların daha kolay ulaşabilecekleri hedeflerdi.

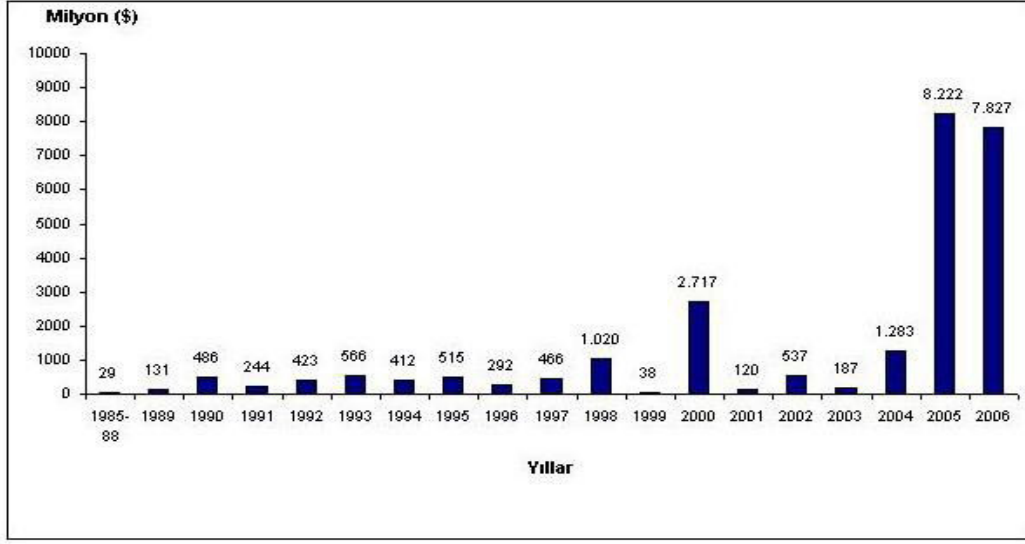
Daha sonraki süreçte ülkemizde kurulan koalisyon hükümetleri de özelleştirme uygulamalarında yavaş yada hızlı süreçli çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. 1994 yılında yaşanan kriz ve neticesinde alınan 5 Nisan kararları çerçevesinde, dönemin hükümeti tarafından istikrarı sağlamaya yönelik alınan tedbirler neticesinde özelleştirme uygulamalarında yeni bir sayfanın açıldığı

söylenbilir. Çünkü yaşanan ekonomik sıkıntılar neticesinde, KİT'in ortaya çıkardığı zararlar ve etkinlik, verimlilik kayıpları kamu kurumlarını yeniden gündeme taşımıştır. Hükümet bu kurumları satarak hem bütçenin yükünü hafifletmek istemiş, hem de satışlardan gelir elde ederek yaşanan finansal sıkıntıları giderme yolunu tercih etmiştir. Bu kapsamda 14 Kasım tarihinde 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve KHK'lerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un yürürlüğe girmiştir. *“Oysa 5 Nisan kararlarının temel yapısal hedeflerinin başında gelen özelleştirmenin yasal ve kurumsal düzenlemelerinin çok daha önce yapılması gerekiyordu. Geçte olsa Türkiye’de bir özelleştirme yasasına kavuşmuştu.”*¹²⁶ Böylece hukuki alt yapıda bulunan eksiklikler ve günü kurtarmaya yönelik uygulamalar geride bırakılarak özelleştirme uygulamalarının temel dayanağı olacak özelleştirme yasası çıkartılmıştır.

Ancak 5 Nisan kararları çerçevesinde alınan sıkı politikalar ve dış çevrede kredi kuruluşlarının (Standart and Poors ve Moody's) Türkiye'nin kredibilite notunu düşürmesi, özelleştirme uygulamalarına sekteye uğratabilecek gelişmeler olarak cereyan etmiştir. Ayrıca dönemin hükümetinin sunduğu özelleştirme uygulamaları ve sonucunda belirlenen gelirle birlikte, (40 milyar dolar) hedefler tutturulamamış çok düşük bir gelir elde edilmiştir. Şekil 2.2. de 1988- 2006 yılları arasında ülkemizde yapılan özelleştirme işlemleriyle ilgili değerler verilmektedir.

¹²⁶ Erdinç Tokgöz , **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi**, 6. Basım., Ankara, İmaj Yayınevi , 2001, s. 248.

Şekil 2.2: 1985 – 2006 Yılları İtibariyle Gerçekleştirilen Özelleştirme Değerleri

Kaynak: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı,

http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/yillara_gore.htm, (10.07.2006), s.3.

Türkiye’de özelleştirme satışları önce KİT iştirak paylarının, piyasa değeri ve çalışan sayıları görece düşük tesislerin (et, süt, yem, v.b.), teknolojisi standartlaşmış, yerel tekeller kurmaya elverişli ve üretkenlikten yana ciddi bir zaafı bulunmayan tesislerin (başlıca çimento fabrikalarının), yarım kalmış yatırımların, esas üretim faaliyeti ile bağlantısı zayıf gayrimenkuller ve teçizatın satışına yöneldi. “Sorunlu” sektör ve işletmeler (örneğin kömür, demiryolu ulaşımı, şeker ve elektrik enerjisi) ile ilgili kararlar olabildiğince ertelendi. Bu kuruluşlar Özelleştirme İdaresi Başkanlığı gözetimine alındı ve bu kuruluşlarda çalışanların sayısı 1990’da 69 bin kişi iken, bu sayı 2002’de 163 bin kişiye (toplam KİT çalışanlarının kabaca %40’ına) yükseldi.

Satış yöntemleri : En çok başvurulan satış yöntemleri “blok satış” ve “halka arz” oldu (Not: “halka arz” az sayıda sermaye sahibine ihale ve pazarlıkla satmanın edebi ifadesidir, yoksa bu yöntemin küçük tasarrufçuları ilgilendiren bir yanı yoktur). Bu yöntemlerle elde edilen hasılatın toplam içindeki payları sırasıyla %50 ve %20 çevresinde idi. Son yıllarda -şeffaflık adına- blok satışların televizyonlarda naklen yayınlanmasına geçildi; yani talan ve soygun herkesin gözü önünde yapıldı. Piyasa tanrısının biçtiği fiyatı yansıtması, dolayısıyla apaçık yolsuzluğa biraz daha kapalı olması beklenen “İMKB aracılığı ile satışlar”ın getirdiği hasılat, toplamın %10’u dolaylarında kaldı.

Tahsilat, nakit girişi ve kullanımlar : 1990-2002 döneminde satış hasılatı yaklaşık 7.5 milyar \$, satışlardan nakit girişi ise yaklaşık 7.0 milyar \$ tutarında idi. Buna temettü gelirleri (1.9 milyar \$) ve net borçlanma (-0.1 milyar \$) eklendiğinde ve hizmet ödemeleri (0.2 milyar \$) çıkarıldığında ÖİB'nin yaklaşık 8.6 milyar \$ fon kullandığı anlaşılıyor. Bu fonun yaklaşık 5.0 milyar \$'ı özelleştirme kapsamındaki kuruluşlara sermaye iştirakinde kullanıldı, yaklaşık 3.4 milyar \$'ı ise Hazine'ye aktarıldı. Dolayısıyla on yılı aşkın bir sürede özelleştirme satış hasılatı Hazine'nin kaynak ihtiyaçlarına kayda değer bir katkı sağlamadı. 2002 sonu itibariyle kamu sektörünün iç borç stoku 91.3 milyar \$, dış borç stoku ise 82.5 milyar \$ mertebesinde idi.

İstihdam : 1990'da özelleştirme kapsamındaki kuruluşlar da dahil olmak üzere işletmecilerde toplam 643 bin kişi çalışmaktaydı. 1980-95 döneminde istihdam düzeyi az çok korundu, çalışan sayısındaki cüz'i azalmayı emeklilik, işten ayrılma ve ölüm gibi nedenlerle sınırlı tutmakta etkili olan örgütlü emek direnci, 1994 bunalımından sonra zayıfladı. 2002'de işletmecilerde çalışanlarının sayısı 385 bin kişiye gerilemişti."¹²⁷

Söz konusu 385 bin çalışanın sadece 222 bin'i halen özelleştirme kapsamı dışında ve 233 sayılı KHK'daki tanımla KİT statüsünde bulunan 19 kuruluşta çalışmakta idi. Bu 19 kuruluşun 4'ünün elektrik enerjisi sektöründeki bütünleşik kamu kuruluşu TEK'in, 2'sinin de TKİ'nin parçalanması ile yaratıldıkları kayda değer. Aralarında TTK, TKİ, TMO, TCDD gibi kuruluşların yer aldığı bu kümenin özel alıcılar için yeterince cazip olmadığı açıktır. Özelleştirme kapsamına alınmış ve 2003 ve sonrasında satış vitrinine konmuş, önemli büyüklükte çok az kuruluş kalmıştır (PETKİM, TÜPRAŞ, TEKEL (sigara ve alkollü içki üreten birimleri), TÜGSAŞ ve THY). 1978 tarihli *Dördüncü Beş Yıllık Plan (1979-83)*'deki saptamalara göre 10 katma bütçeli üretici kuruluş, 40 KİT, özel kanunu olan 14 kuruluş, kamu payı %50'yi aşkın 65 (bağlı) kuruluş ve 111 iştirakten oluşan kamu üretici sisteminden artakalan kuruluşlar bunlardır.

KİT varlıklarının özel kesime satış yolu ile 2003 yılı ve sonrasında önemli bir kaynak sağlanamayacağına açıkça ortaya çıkması, hükümetin kamu mülkiyetindeki başka varlıkları satmaya ya da kiralamaya yönelmektedir. Böyle bir yönelimin ilk adımı Hazine arazisinin ve diğer taşınmazlarının satışı ya kiralanmasını öngören 19

¹²⁷ Türel, a.g.m. s.4.

Temmuz 2003 gün ve 4916 sayılı Kanun ile atılmıştır. Halen TBMM'nin gündeminde bulunan ve doğal/tarihsel sit alanlarını yapılaşmaya ve/veya özel kullanıma daha fazla açan kanun tasarısı da aynı bağlamda değerlendirilmelidir. 1980 sonrasında imtiyaz anlaşmalarının başlıca iki sektörde yoğunlaştırılmak istendiği dikkati çekiyor: Elektrik enerjisi ve telekomünikasyon. Her iki sektör de uluslararası tekellerin çevre ülkelerdeki yeni ve çok cazip av alanları. Sadece kârlılık açısından değil, çevre ekonomilerinde mal ve bilgi üretiminin temel girdilerini kontrol ettikleri için de önem taşıyorlar. Her ne kadar içme ve sulama suyu temini, atık idaresi ve ulaştırma tesisleri de artan oranda yerli ve yabancı özel sermayenin ilgi alanına giriyor ise de, imtiyaz anlaşmalarının karakteristik özelliklerini anlayabilmek için söz konusu iki sektörü yakından incelemek gerekir.

“Elektrik enerjisi sektörüne neoliberal bakış oldukça basit: Eğer üretim, dağıtım ve perakende ticarete ölçek ekonomileri söz konusu değilse ve enterkonnekte sisteme giren alıcıların istedikleri kaynaktan enerji satın alabilmeleri teknik olarak mümkünse, “azalan maliyetlerin” hâlâ geçerliliğini koruduğu iletim alt sektöründeki tekel korunarak, diğer alt sektörler özel girişimlere açılabilir ve düşey entegrasyondan vazgeçilebilir. Özel girişimcilerin kâr dürtüsü ile sektördeki kamu tekelinden daha verimli çalışacakları varsayıldığından, sonuçta tüketiciler daha ucuz ve kaliteli elektrik enerjisi kullanacaklardır. 1980 öncesinde Türkiye gibi Avrupa'nın kimi ülkelerinde de sektörel düşey entegrasyon söz konusu iken, neoliberal akımların etkisi ile bundan giderek vazgeçilmiş, Avrupa Enerji Şartı ile sektörün özelleşmesi ve “rekabete açılması” kurumlaştırılmıştır. Bu gelişmelerin Türkiye'ye yansımaları şaşırtıcı değildir.”¹²⁸

Telekomünikasyondaki neoliberal tasarım da bir bakıma elektrik enerjisindeki çağrışıya: Bir iletişim altyapısını birden fazla (rekabetçi) üretici ve dağıtıcı kullanabilecek ise ve iletişim teknolojisi tüketicilerin istedikleri üreticilerden hizmet satın almasını mümkün kılıyorsa, düşey entegrasyon gereksizdir. Bu tasarım uyarınca Türkiye'de ilkin PTT parçalandı ve Türk Telekom oluşturuldu, PTT'nin posta hizmetleri sunan birimi özel posta şirketlerinin rekabeti altında çöküşe terkedildi, iletişim sektöründe katma değer yaratan çeşitli hizmetlerin sunumu da ayrıştırıldı. Türkiye, DTÖ'nü kuran anlaşmalar uyarınca telekomünikasyon tekeli

¹²⁸ Türel, a.g.m. s.5.

2005'e kadar kaldıracığını taahhüt etti; halen bu taahhüdünü daha erkene (2003 yılı sonuna) çekme girişiminde bulunuyor.

Cep telefonları piyasasında görüldüğü gibi, dev uluslararası iletişim firmalarının bir dizi yenilik yapmakta ve bunları kısa sürede ticarileştirmekteki başarıları bu alandaki özelleştirmeler için güçlü gerekçeler yarattı ve özelleştirme, popüler söylemde teknolojik gelişme, verimlilik artışı ve giderek bireysel özgürlük ile eş-anlamalı kılınmak istendi. Türkiye'de elde edilen özelleştirme gelirleri sonraki sayfada gösterilmiştir. Ancak özelleştirme sürecini pratiğe aktarırken bazı harcamaların yapılması elde edilen gelirin tamamıyla devlet bütçesine bir anlık yüksek gelirler sağlamadığını ortaya çıkartmıştır. Mevcut uygulamaların düzenlenmesi sırasında ortaya çıkan giderlerle özelleştirme sonrasında elde edilen gelir karşılaştırıldığında çok küçük bir farkın ortaya çıkması Türkiye'nin özelleştirme sürecinden çok kârlı uygulamalar sunduğu düşüncesini baltalamaktadır.

Görüldüğü üzere Türkiye açısından özelleştirmeyle finansman sıkıntısının gidermeyi başarabildiğini söylemek pek de mümkün değildir. Ülkemizde özelleştirme gelirleri açısından en büyük değer 2000 yılında gerçekleşmiştir. Ancak 2000 yılının sonlarında yaşanan Kasım 2000 krizi ve ardından Şubat 2001 krizleri neticesinde özelleştirme geliri aynı hızda devam etmemiştir. 2001 yılında özelleştirme geliri 2000 yılında elde edilen gelirin sadece % 4.4'ü kadar gerçekleşmiştir. Yıllara göre elde edilen özelleştirme gelirleri Tablo 3'de gösterilmiştir.

Türkiye'de 1980 yılından beri özelleştirme, gündemde olmasına rağmen hedeflenen özelleştirme programları tamamlanamamış yada aksaklıklar ortaya çıkmıştır. Bu sorunların başını hukuki eksiklikler oluşturmaktadır. Bu da daha sonra düzeltilmiştir. Bazı uygulamalarda; kurumlarda çalışan işçiler, yöre halkı ve sendikalar ile sivil toplum örgütlerinin eylemleri neticesinde hükümet üyelerinin siyasal çıkarlarını gözetmesi sonucu geri adım atması, özelleştirme uygulamalarını zedelemektedir.

Türkiye gibi kalkınmakta olan ve dış borcu yüksek meblağlara ulaşan ülkelerin monopol durumundaki karlı kuruluşlarına yabancı holdingler talip olmaktadır. Özelleştirmeden de öte, yabancılaştırma anlamına gelen bu uygulamada,

kamu tekelleri çok güçlü uluslararası tekellere devredilerek, kaynak ve gelir dağılımı iyice bozulduğu gibi ekonomide ki kontrolde elden çıkacaktır.¹²⁹

Hukuksal altyapının oluşturulması, özelleştirme programlarının daha iyi sonuç vermesi için gerekli bir koşuldur. “*Özelleştirmeyle ilgili ilk yasal düzenleme, 29.02.1984 tarih ve 2983 sayılı kanun ile yapılmıştır. Kanunda, gelir ortaklığı senedi, hisse senedi ve işletme hakkı devrinden oluşan özelleştirme yöntemleri tanımlanarak Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu (TKKOK), Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi (TKKOİ) ve Kamu Ortaklığı Fonu kurulmuştur.*”¹³⁰ (2983 Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun)

Daha sonra ikinci yasal düzenleme KİT hakkında 233 sayılı KHK ile 8 Haziran 1994’te gerçekleşmiştir. Bu KHK ile KİT’ler ilk kez ayrıma tutulmuş ve KİT’ler, İDT ve KİK olarak ayrıca tanımlanmıştır. Bu tanımlar 1. bölümde açıklanmıştır. KİT’ler hakkındaki 233 sayılı KHK ile, daha önce yasayla kurulması zorunlu olan girişimlerin Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulabilmesi ilkesi getirilmektedir. Böylece kuruluşundaki yetki TBMM’den hükümete geçmektedir. KHK’de ayrıca, “*KİT’lerin müesseselerinin, bağlı ortaklıklarının, işletmelerinin ve iştiraklerinin tasfiyesi, devir, satış ve işletme hakkı devri kararının Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu’na ait olduğu hükmüne bağlanmaktadır. Bu konudaki işlemleri yürütmekle de Kamu Ortaklığı Kurulu görevlendirilmektedir.*”¹³¹ “*Bu KHK’nın bazı sakıncalar barındırdığını söyleyebiliriz. Öncelikle uygulanacak özelleştirme yöntemlerine tümüyle yer vermemekte olduğu görülmektedir. Özelleştirmenin liberalleşme amacıyla ters düştüğü gibi ayrıca sözleşmeli personel uygulaması ile çalışanlar üzerinde gelecek endişesi yaratmaktadır.*”¹³²

Diğer taraftan 4 Aralık 1984 tarihli 3096 sayılı TEK dışındaki özel hukuk hükümlerine bağlı sermaye statüsüne sahip yerli ve yabancı şirketlerin Elektrik üretimi, iletişimi, dağıtımı ve ticareti ile görevlendirilmesi hakkında kanun¹³³ çıkartılarak bir düzenlemeye gidilmiştir.

28.05.1986 tarihli 3291 sayılı yasa Morgan Quaranty Firması'nın önerisinden bir ay sonra çıkarılmıştır. “*Yasa ile kamu kuruluşlarının özelleştirilme kapsamına*

¹²⁹ Önder, a.g.e., s.23

¹³⁰ Salih Barışık ve Emin Barlas , “Türkiye’de Özelleştirme”, **Özelleştirme Teori, Dünya ve Türkiye Deneyimi**, Edit. Yusuf Bayraktutan , Ankara, Liberte Yayınları, Aralık 2003, s. 114.

¹³¹ Cevizoğlu , a.g.e , s. .84.

¹³² Barışık, a.g.e , s. 84.

¹³³ Yüksel, a.g.m. s. 71.

alınmasına ilişkin esaslar belirlenmiş ve karma ekonomi modelinden özel sektöre dayalı ekonomik modele geçilmesi öngörülmüştür".¹³⁴ Bu kanun özelleştirme konusundaki karar mercii TKKOK vermiştir.

Nisan 1990'da yürürlüğe giren 414 sayılı KHK ile TKKOİ, adı altında iki ayrı kuruluş olarak yeniden örgütlendirilmiştir. "*Kamu Ortaklığı İdaresi, özelleştirilme uygulamasının yürütülmesi ve Kamu Ortaklığı Fonu ile Çalışmaların Tasarruflarını Teşvik Hesabı'nın yönetimi konusunda görevli kılınmıştır*".¹³⁵

6 Ocak 1992 tarihinde yürürlüğe giren 473 sayılı KHK ile de, özelleştirme uygulamaları konusunda karar mercii, Kamu Ortaklığı Yüksek Kurulu olarak değiştirilmiştir. Bu, mevzuat dışında, doğrudan özelleştirmeye ilgili olmamakla beraber birçok kanun ve KHK özelleştirmeye ilişkin hükümlere yer verilmiştir.¹³⁶

Özelleştirmeye ilgili ortaya çıkan yasal boşlukların giderilmesine yönelik KHK çıkartılmaya çalışılmıştır. Çünkü uygulamada gerek duyulan ihtiyaçlara cevap vermemekte yasal sorunlar ortaya çıkmaktaydı. Hukuki alt yapı eksiklikleri yetki kısıtlamaları özelleştirme sürecinin uzamasına neden olmakta olduğunu söyleyebiliriz. Özelleştirmede çıkan aksaklıklar, sosyal problemleri gidermeye yönelik yasal düzenlemelerin yapılamaması, özelleştirmenin karşılaştığı yapısal sorunların başında geldiğini ifade edebiliriz.

11 Mayıs 1994 tarihinde yürürlüğe giren ve 3987 nolu yasaya dayanılarak çıkarılan 530, 531, 532, 533 sayılı KHK 6 Haziran 1994, 546 sayılı KHK ise 7 Temmuz 1994 tarihinde Resmi Gazete de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.¹³⁷ Ancak bu KHK Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilerek yürürlükleri durdurulmuş ve KHK iptal edilmiştir.

Anayasa Mahkemesinin iptal kararının ardından özelleştirmeye yönelik hukuki alt yapının güçlenmesi için yeni çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda hazırlanan 4046 sayılı Özleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı KHK'lerde Değişiklik Yapılmasına dair Yasa, 27 Kasım 1994 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu yasayla önceki mevzuatta yapılan değişiklikler ve getirilen yeni düzenlemeler diğer yasalara göre daha kapsamlı hazırlandığını ifade edebiliriz.

¹³⁴ Bülent Serim , **Anayasa ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Özelleştirme**, İstanbul , İzgi Yayınları, 1996, s. 62.

¹³⁵ http://www.oib.gov.tr/basbakanlik/yasal_carcave.htm , (03.07.2006), s.3.

¹³⁶ a.g.k., s.2

¹³⁷ a.g.k., s.3.

Anayasal açıdan günümüze kadar gerçekleştirilen özelleştirme uygulamaları, mevzuatlar ve yasa ile KHK'ler çeşitli tartışmaları bünyesinde barındırarak toplumun farklı kesimlerinde tartışmalara neden olmuştur. Özellikle 5 Nisan 1994 tarihli istikrar kararlarında alınan tedbirlerle birlikte, dönemin hükümeti tarafından özelleştirme uygulamalarını gerçekleştirme bazındaki düşünceler, IMF ve Dünya Bankasına verilen sözler ekseninde gerçekleştirilmeye çalışılan özelleştirme uygulamaların da yapılan hatalar ve kısa süreli çalışmalar yasal çerçevenin eksikliği doğrultusunda anayasaya aykırı olduğu düşüncesini kendisine çekmiştir.

Anayasa Mahkemesinin son süreçte aldığı özelleştirme aleyhindeki kararlar Türkiye'nin hukuki açıdan özelleştirme konusunda alt yapısını tamamlayamadığını göz önüne sermektedir. Ayrıca siyasal otoritelerin özelleştirme uygulamalarında hukuki eksiklikleri tamamlama yerine günlük geçici çözümlerle geçiştirmeye çalışması sonucu bu uygulamaların "*Anayasa Mahkemesince yürütmeyi durdurma kararları yada uygulamanın iptaline yönelik kararlar özelleştirme karşıtlarını en azından özelleştirme süresinin uzaması açısından biraz rahatlatmakta olduğu da söylenebilir. Anayasa Mahkemesinin bazı özelleştirme işlemlerini iptal etmesinin nedenleri şöyle sıralanabilir;*"¹³⁸

- Bazı stratejik nitelikli kamu işletmelerinin örneğin TEK'in ve bağlı kuruluşların tümünün yerli ve yabancı şirketlere satılması ve satışta hiçbir sınırlama getirilmemesi,
- Hiçbir sınırlama getirilmeden yabancılara yapılan satışın milli bağımsızlığı tehlikeye düşürme riski,
- Satış işlemiyle KİT'lerin gayri menkullerinin yabancılara eline geçmesi,
- Elektrik üretimi ve dağıtımı gibi stratejik önemi olan faaliyetlerin yabancılara geçmesinin ülke güvenliği açısından sakıncalı olmasıdır.

Bu gibi nedenlerle Anayasa Mahkemesi özelleştirme aleyhine kararlar verebilir. Burada gaye, anayasal hakların korunması böylelikle toplumsal çıkar lehinde gelişmenin sağlanması düşüncesidir.

Son süreçte yoğun olarak tartışılan TEKEL, THY, TÜRK TELEKOM'un (TTAŞ) özelleştirilmesine yönelik eleştiriler artmıştır. Bu konu da aleyhte görüş bildiren temelde şu açıklamaları yapmaktadır; "*Telekom, Türkiye ekonomisine en büyük katkıyı yapan kurumlardan biri, TTAŞ'nin yıllık geliri 9,5 katrilyon lira. 2003*

¹³⁸ Barışık ve Barlas, a.g.e , s. 119.

kârı ise 1,5 milyar dolar. Ödediği 900 trilyon 216 milyar liralık vergi ile Türkiye'nin kurumlar vergisi rekortmeni. Şirketin yılın ilk üç ayındaki kârı, geçen yılın aynı dönemine göre %17.1 artışla 656 trilyona ulaşmıştır. Kurumun toplam net gelirleri, %8.7'lik artışla, 1 katrilyon 710 trilyona ulaşmıştır...¹³⁹ Bu ekseninde özelleştirme programına alınan TTAŞ, çeşitli tartışmaları barındırmaktadır. Bazı çevrelerce stratejik kurum olarak adlandırılmakta o nedenle özelleştirilmesine karşı çıkmaktadır. Ancak lehte görüş bildirenlerse TTAŞ özelleştirilmesinde ulusal savunma ve çıkar açısından zararın olmadığı devletin elinde "altın pay" bulundurarak özel sektör tarafından işletilecek kurumun ulusal açıdan sakınca doğurmayacağı düşüncesini taşımışlardır. Aslında özelleştirme tartışmalarının kaynağını siyasal görüş ayrılıkları oluşturmaktadır. Ancak Türkiye için çok önemli bir kurum olduğu hem ekonomik verilerden hem de ulusal savunma açısından önemli olduğu ortadadır.

TEKEL kurumu kapsamında da yoğun tartışmalar yaşanmıştır. 1980 yılı öncesi tütün ihraç eden Türkiye dışa açılmayla birlikte bu yönde kayıplara uğramış ve tütün ithal eden bir duruma gelmiştir. "TEKEL'in sigara üretiminde yapılan değişikliklerle özel sektöre açılması rekabeti geliştirmiştir. Ancak TEKEL piyasada gün geçtikçe ağırlığı azalmıştır. Ancak yine de Türkiye açısından kârlı kurumlar arasında olduğu görülmektedir. TEKEL 2004 yılında devlete 3,9 katrilyon lira ödeyecektir."¹⁴⁰ Bu kurumunda özelleştirilmesinde izlenecek yöntem önemlidir. Daha önceki bölümde de TEKEL kurumuna değinilmiş ve bu kurumun özelleştirilme süreci anlatılmıştır. Bir başka tartışmalarda yer edinen önemli kuruluşta THY'dır. Özelleştirme yönünde görüş bildirenler temelde bu kurumun 1999 yılında ortaya çıkan zararı göstermektedir. Aslında bu zararın kaynağı belirtilen yılda yatırım tutarının yüksekliğinden kaynaklandığı "Kamu İşletmeciliğini Geliştirme Merkezi (KİGEM) tarafından yayınlanan araştırmada açıklanmıştır. KİGEM'in raporunda ayrıca THY'nın 6,3 yaş ortalamasıyla Avrupa'nın en genç uçak filosuna sahip olduğu belirtilmiştir."¹⁴¹ Bu tartışmalarının temel nedeni politik eksenli olmaktadır ve uzun süre gündemde yer edineceği gözükmektedir. "Türk Hava Yolları'nda ücret giderleri 2003 yılında 250 milyon dolardı. 2004 yılında 440 milyon dolara çıktı. 2005 için ise hükümet 500 milyon dolar önermektedir. Ama sendika sosyal haklar

¹³⁹ Kemal Yurttaş, "Yağmanın Diğer Adı: Özelleştirme", **Özgürlük Dünyası**, 147.Sayı, Temmuz 2004, s. 28.

¹⁴⁰ Yurttaş, a.g.m. s. 26.

¹⁴¹ Aram Duran, "THY Satılırsa Ne Olur?", **Birgün Gazetesi**, 3 Ekim 2004 Pazar, s. 8.

dahil, %41 zam talebiyle 622 milyon dolar istemektedir. THY'nun karlı olması için gelirler içinde ücret payının yüzde 20'yi aşmaması lazım, fakat sendika %29 istemektedir. Üstelik petrol fiyatları da aynı yıl THY bütçesine 200 milyon dolar yük getirmiştir. Benzer bir durumla karşılaştığında Alman Havayolları Lufthansa'da sendika yönetimi grev tehdidi değil firmayı yaşatmak için fedakarlık yapmıştır. İşte çağdaş ekonomik akıl budur. Çağdaşlaşmanın en önemli rayonelleşmedir. Yani ekonomik akılla düşünebilmektir.”¹⁴²

Sendikalar ülkemizde daima devlet işletmelerinde sorun yaratan bir mekanizma olmuştur. Popülist politikalar sayesinde hayat bulmuş ama gerçekte ekonomiye zarar vermiştir. Türkiye’de başarılı özelleştirme sürecinin yaşandığı kurumların başında KARDEMİR yer almaktadır. *“Bu kurum Özelleştirme Yüksek Kurulu kararıyla, işletme ITL sembolik bedelle, %35 kuruluş çalışanlarının, %40 yöre sanayi odaları ve esnaf derneklerinin, %25 oranında yöre halkı ile kuruluş emeklilerinin hissedarlığında kurulan Kardemir A.Ş.’ye devredilmiştir.”¹⁴³*

Bu yöntemin Türkiye’de ilk uygulanması ve bunun başarılı sonuçlar vermesi, Türkiye için yararlı sonuçlar vermiştir. Aslında Kardemir dönemin hükümeti tarafından tasfiye edilmesi kararı alınmıştır ancak ortaya çıkan tepkiler nedeniyle bu yöntem belirlenmiştir. Bu uygulamaya tekrar geçilmemesi bazı tepkileri barındırmakta ve ulusal taraftarların bu sürecin altında başka nedenler aramasına neden olmaktadır. Türkiye’de gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarının temelinde kaynaklanan eksiklikler nedeniyle uzun süre gündem de kalmıştır ve bu nedenle de özelleştirilme süreci tamamlanamamış hâlâ devam etmektedir. Yirmi yıllık bu zaman diliminde birçok kuruluşun özelleştirmesi de gerçekleşti. Ancak yapılanlar ile tartışmalar yan yana konya tartışmaların kapsamının yapılan özelleştirmeden birkaç kat daha büyük olduğu görülecektir. *“Son zamanlarda özelleştirme enflasyon, kriz, iç ve dış borçlar tartışmalarının arasından sıyrılıp gündeme bile gelememekteydi. 2005 yılında yaşananlar Türk Telekomunikasyon Anonim Şirketinin, araç muayene istasyonlarının, birkaç defa alınıp satılan TÜPRAŞ’ın, olaylı alıcılarıyla Galata Limanının satılması gibi maddi yada sembolik değeri yüksek özelleştirmelerin ardından özelleştirme yine gündemdeki ilk sırayı aldı.”¹⁴⁴*

¹⁴² <http://www.liberal-dt.org.tr/index.php?lang=tr&message=article&art=411>, (05.04.2006), s.3.

¹⁴³ Ersöz, a.g.m. s. 51.

¹⁴⁴ Duran, a.g.m. s.4.

“Özelleştirilmesi yılan hikayesine dönen TTAŞ temmuz ayı başında ardından yine başka bir sorun olan TÜPRAŞ eylül ayında başarılı ihaleler sonucunda özelleştirilmiştir. Sadece bu iki kuruluştan elde edilen gelir 10,6 milyar doları aşmıştır ki, bu rakam Türkiye'nin 1993-2003 arasında çekebildiği yabancı sermayenin 10 katından, 2004 yılında çektiği sermayeden de 5 kat fazladır.”¹⁴⁵

Özelleştirmeden beklenen yararlardan birisi de özelleştirme gelirlerinin hükümetlerin borçlanma gereklerini azaltmasıdır. 1995 yılında Türk Telekom'un özelleştirilmesi halinde 20 milyar dolar gelir elde edileceği düşünülüyordu. Bu meblağ da o dönemki iç borçların %80'ini karşılamaktaydı. Diğer telekomların satışı cep telefonlarının yaygınlaşması gibi gerekçelerle bugün o değer in altında bir rakama razı olmak zorunda kalınmıştır. Telekom'un özelleştirilmesi ile elde ettiğimiz gelir bugün iç borçların %10'unu bile karşılamıyor. Haberleşme sektöründeki teknolojik gelişmeler hızla devam etmektedir. Bu alandaki en önemli gelişme, internet üzerinden telefon görüşmelerinin giderek yaygınlaşmasıdır. Önce bilgisayardan bilgisayara görüşme sağlayan internet tabanlı telefon görüşmeleri artık bir cihazla internete bağlanmış telefonlarla da yapmak mümkün olmaktadır. Kısaca VOIP (Voice over Internet Protocol) olarak adlandırılan bu teknolojiye konuşmalar veri şebekeleri üzerinden dijital bilgi paketleri şeklinde yollandığı için konuşmalar daha ucuza yapılabilir. *“ABD’de VOIP internet abonelerinin sayısının 1,8 milyon olduğu ve bu sayının 2010’da 17,5 milyona ulaşacağını beklendiği ifade ediliyor. Artan rekabete paralel olarak ABD’de hem sabit hem mobil telefon şirketlerinin gelirlerinde düşüşler gözlenirken özellikle de internet şirketlerinin, bu alana artan bir ilgisi vardır.”¹⁴⁶*

Türkiye’de, ABD’deki kadar olmasa bile, VOIP teknolojisinin kullanıldığı bilinmektedir. Bu sayının önümüzdeki günlerde de katlanarak artacağı düşünülmektedir. Yani Türk Telekom’un piyasa gücü önümüzdeki yıllarda zayıflamakla birlikte geçen yıl özelleştirilen fiyatın yarısına bile özelleştirme yapılamayabilir. Bu da ekonomik rahatlamının ertelenmesi anlamına gelir. Son süreçte yaşananlar gösterdi ki, uzun zaman önce gündemdeki yerini kaybeden özelleştirme, bu konudaki yapılan tartışmaların yarattığı soru işaretleri yüzünden ülkenin fazla yol almamasına neden olmuştur. 1990’ların başında kapitalist sisteme

¹⁴⁵ Duran, a.g.m. s.5.

¹⁴⁶ Duran, a.g.m. s.6.

geçen ülkeler bile özleştirmede bizden daha fazla yol kat etmiş, biz ise hala tartışmalarla kendimizin yol haritasını oluşturamamış gibi görünmekteyiz.

“Türkiye’de özelleştirme uygulamalarıyla ilgili olarak varılan sonuçlar şu şekilde özetlenebilir. Türkiye’de üretici KİT sistemi yeniden yapılandırmayı son derece güçleştirecek biçimde tahrip edilmiş durumdadır. Son yıllarda KİT çalışanlarının iş ve aşlarını korumak için verdikleri mücadele saygı ve takdirle karşılanmalıdır; ancak sadece kamu kesimindeki istihdam düzeyini korumaya dönük bir strateji ile Türkiye’nin büyüme ve teknolojik gelişme (ve hatta istihdam) sorunları çözülemez. Temel sorun, neoliberal yapılanma dışında seçenek veya seçenekler arama ve bulma sorunudur.

KİT sisteminin mali varlık açısından tükenmişliği, siyasal iktidarı kamu taşınmazlarının satışı ya da kiralanması ve doğal/tarihsel sit alanlarının daha yoğun kullanılması yolu ile kaynak bulma arayışına sürüklemektedir. Gelecek kuşakların yoksulluğu ve yoksunluğu bahasına bugünü kurtarmayı amaçlayan böyle bir girişime engel olmak, bugünkü kuşaklara düşen bir görev sayılmalıdır.

İmtiyaz uygulamalarının açık ya da örtülü savunucuları şu argümanlara sık sık başvurumaktadırlar: (i) Küresel ekonominin giderek hizmet sektörlerini de uluslararasılaştırması önünde, bu uygulamalardan kaçınılamaz; (ii) özellikle enerji ve telekomünikasyon alanında ulusal tekellerin parçalanması teknolojik gelişmenin sonucu ve gereğidir; (iii) kamu sektörünün sermaye/hasıla oranı yüksek altyapı yatırımlarını finanse edecek mali gücü yoktur; (iv) geçmişte kamu hizmeti bağlamında düşünülen faaliyetlerin özel girişime açılması rekabet, etkinlik ve düşük fiyatlar getirir.

Bu argümanlardan hiçbirinin iler-tutar yanı yoktur: (i) Küresel ekonomiye kayıtsız şartsız teslim olmak bir kaçınılmazlık değil, sermayenin sınıfsal/siyasal tercihidir; (ii) tekno-determinizm ciddi olarak sorgulanması ve eleştirilmesi gereken bir abartmadır; (iii) vergi almayı borç olarak kamu maliyesini iflâsa sürükleyenler 1980’lerde ekonominin oldukça sınırlı dış kaynak kullandığını, buna karşılık enerji, ulaştırma ve haberleşme yatırımlarının hemen tümünün kamu eliyle gerçekleştirildiğini unutturmaya çalışmakta ve imtiyazlarla inşa ettirilen yüksek maliyetli altyapı tesislerinin finansman yükünü yüksek tarifelerle kullanıcılara ödetmeyi öngörmektedirler.

Kurullaşma ve özellikle son yıllardaki ÖDK salgını,1980’lerde başlayan ve “minimal” devleti hedefleyen bir büyük stratejinin, ülke ekonomisinin yerli ve yabancı sermaye için, sermaye ve onun işbirlikçileri tarafından yönetilmesi stratejisinin bir parçasıdır. Bu stratejinin bugün ulaştığı nokta giderek derinleşen bir dışa bağımlılık, siyasal ve ekonomik vesayet, siyasetin ve parlamenter demokrasinin işlevsel olmaktan uzaklaşmasıdır. Yönetme aygıtı çaptan düşmüş bir Türkiye’nin “yönetişim”i de beceremeyeceği her gün daha iyi anlaşılmaktadır.”¹⁴⁷

¹⁴⁷ Türel, a.g.m. s.4.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖZELLEŞTİRMEYE ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise, özelleştirme lehindeki yaklaşımlar, kamusal bütçe yükü, bürokraside etkinliğin azaltılması, özgürlük kavramıyla özelleştirme arasındaki korelasyon, rekabette sağlanan etkinlik ve ekonomik ayrıcalıkların kaldırılması konuları, alt başlıklar halinde incelenecektir.

Lehte olan açıklamaların ardından özelleştirmenin ortaya çıkaracağı problemler üzerinde durulacaktır. Özelleştirmenin işgücü yapısı üzerindeki etkileri işsizlik ve ücretler açısından değerlendirilecektir. Çok Uluslu Şirketlerin özelleştirmeyle birlikte gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerdeki programlara sermaye ayırması ve hegemonya kurarak güç kazanması konusuna vurgu yapılacaktır. Toplumsal tabanda oluşacak problemler ve toplumun beklentileri üzerinde oluşan olumsuzluklar ile kamu yararı ve özel yarar çelişkisi incelenecek, yasal altyapıdan kaynaklanan sorunlara değinilecektir.

3.1. ÖZELLEŞTİRME LEHİNDEKİ YAKLAŞIMLAR

Özelleştirme süreci derin tartışmaları bünyesinde barındıran politikalardan oluşmakta fakat Türkiye’de özellikle medyanın inceleyerek halkın bilgisine sunması gereken bu politikalar sanki çıkar çevreleriyle işbirliği yaparcasına medyanın organlarında pek sıkça tartışıldığının da görülmediğini ifade edebiliriz. Gerçi son süreçte süreli yayınlar ve televizyon kanallarında kendisine yer bulmaktadır. Kaynağını liberal düşünceden alan özelleştirme de iki hakim görüş çerçevesindeki tartışmalar sürmektedir. Özelleştirme lehindeki grup klasik iktisat öğretisinin de desteklediği serbest piyasa mekanizmasının işleyişinde devlet müdahalelerini asgari düzeye indirilmesi söylemiyle hareket eden özel sektör taraftarlarıdır yani sermaye sahiplerinin oluşturduğu gruptur. Diğer tarafta ise özelleştirme politikalarının altında “devleti yok etmeye varacak” politikalar silsilesinin olduğunu söyleyen, özellikle emperyalist devletlerin bünyesinde barındırdığı ÇUŞ’lerin ekonomik gücünü daha da

arttıracak ve böylece ülkeleri hegomonik baskılar altına alabileceğini ifade eden sendikalar ve çevresindeki emekçi sınıf yer almaktadır.

Bu iki fikir grubu etrafında süre giden tartışmaların, Türkiye’de özellikle 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte dönemin siyasi otoritelerince benimsenen liberal yanlı politikalarla daha da hararetlendiği söylenebilir. Dönemin iktidar otoritesinin yaşanan kriz neticesinde uluslararası kuruluşlara -IMF ve Dünya Bankası gibi- başvurması ve bu kuruluşların kredi desteğini sağlamak için istedikleri politikalarla Türkiye’ye yön vermeleri, özelleştirme programlarının hızla yapılacağı taahhüdünün verilmesi 24 Ocak 1980 kararlarının bu eksendeki önemini göstermektedir. Özellikle bu sürecin devamındaki 12 Eylül 1980 askeri darbesinin sonucunda yaşanan sıkı yönetimle birlikte sendikal hakların yasaklanması ve bu dönemin ardından eskisi kadar olmasa da sendikal hakların yeniden genişletilmesi sonucu tartışmalar yeniden dinamik karaktere bürünmüştür.

Sermayedar ve işçi kökenli özelleştirme tartışmaları ulus-devlet için önemli sonuçlar barındırmaktadır. Özelleştirme politikalarının uygulanmasında, Dünya ve Türkiye’de çeşitli özelleştirme örnekleri yarar ve sakıncaları göz önüne sermekte ve bu nedenle de bu politikaların lehinde ve aleyhindeki tartışmalar çok önemli hale gelmektedir. Bu tartışmalara neden olan ana etmenler; “özelleştirme kamusal bütçelerin yükünü hafifletir”, “özelleştirme daha az bürokrasi demektir”, “özelleştirme daha çok özgürlük demektir”, “özelleştirme rekabeti artırır ve piyasayı dinamik kılar”, “özelleştirme ayrıcalıkları kaldırılması demektir” gibi liberal söylemlerden oluşmaktadır. Bu tartışmaları, iki görüş açısından aşağıda açıklayacağız.

3.1.1 Özelleştirme ve Kamusal Bütçe Yükü

Bu görüşü paylaşanların savunmaları, KİT’lerin ekonomik olarak zarar etmeleri neticesinde ortaya çıkan zararların, devlet tarafından sübvansiyon edilmesi sonucu kamu bütçeleri üzerinde ağır yük getireceği temeline dayandırılmaktadır. Bu zararların oluşumunda çeşitli nedenler vardır örneğin, kötü ve sık değişen yönetim, teknolojilerde yenileme yatırımlarının yapılmaması, siyasi çıkar uğruna aşırı istihdam (sonucunda gizli işsizlik) buna bağlı olarak etkinlik ve verimliliğin düşmesi gibi etmenler özelleştirmenin yapılmasını gerekli kıldığı savunulmaktadır.

Özelleştirmenin amaçlarından biride kamu kesimi üzerindeki yükün hafifletilmesi ve kamu açıklarının finansmanının sağlanmasıdır. Hazine KİT'lere sübvansiyon vermekte ve sermaye artırımını yoluyla para aktarmaktadır. Bu harcamalar hazinenin elde ettiği vergi gelirleriyle karşılanamamaktadır ve bu nedenle de kamu açıkları ortaya çıkmaktadır. Böylece devlet açıkları finansmanını sağlayamadığı için mali sıkıntıya düşmekte ve gelir - gider dengesizliği oluşmaktadır. Mali sıkıntıdan kurtulmak ve kamu finansman krizini çözmek için hükümetler özelleştirmeyi tercih edebilirler. Böylece KİT'lerin devlet üzerindeki yükü de azaltılmış olacaktır.

İşçi sınıfı ve eksenindeki sendikaların “özelleştirme kamusal bütçelerin yükünü hafifletir” söylemine karşı liberal düşüncüyü savunanların görüşü kısaca; özelleştirilen işletmelerin tümünün zarar ettiği varsayımına dayanmaktayken, işçi sınıfı bu konuda uygulamada gerçek bunun tamamen tersidir düşüncesini savunmaktadırlar. (Özellikle ülkemizdeki uygulamalar nazara alınır, öncelikle kâr eden işletmelerin satıldıkları veya satılacak işletmelerin kâr eder duruma getirildikten sonra satışa çıkarıldıkları görülür.) Dolayısıyla, “*özelleştirme yüzünden kamusal bütçelerin yükü hafiflemediği gibi, bazı önemli gelir kaynaklarından yoksun bırakılmaları gibi bir durum ortaya çıkabilir.*”¹⁴⁸

Bu iki görüş çerçevesinde liberal söylemi incelediğimizde özellikle uygulamalar baz alındığında işçi sınıfını söyleminin daha gerçekçi gözüktüğü ortaya çıkmaktadır. Örnek vermek gerekirse TEKEL, TÜPRAŞ, TTAŞ gibi kurumların özelleştirilme programına dâhil edilmesi bu görüşü desteklemektedir. Ayrıca kamu bütçelerinde KİT'lerin yarattığı yük özelleştirme lehinde propaganda yapanların belirttiği gibi çok yüksek değildir. Zaten belirtildiği gibi kötü yönetimden kaynaklanan zararlar etkin bir KİT yönetiminin sağlanmasıyla ortadan kaldırılabilecektir. Unutmamak gerekir ki uzun yıllar ülke ekonomisine büyük kazançlar sağlayan KİT'lerin tamamen özelleştirilmesi yanlıştır. Tabi ki özelleştirmenin yapılması gereken kurumların da olduğu bellidir ve bu kurumların özelleştirilmesi gerçekleştirilirken milli menfaatler gözetilecek bir yöntemin belirlenmesi gerekmektedir.

“Özelleştirme, liberalleştirme uygulamalarının toplum üzerindeki mali yüklerin azaltılmasına ve kamu borçlarının frenlenmesine götürmesi

¹⁴⁸ Alparslan Işık, “Özelleştirme ve Sendikalar”, **Özelleştirme Tartışmaları**, Editör: Aykut Polatoğlu İstanbul, Bağlam Yayınları, Eylül 1994, s. 92.

beklenmekteydi.” Bunun ne ölçüde gerçekleştiği, global veriler itibariyle gösterilebilir. Avrupa ülkelerinde toplam vergi yükü 1980 yılında %36,4 iken 1987’de %40,6 ya OECD ülkelerinde ise aynı oran 1980’de %35,1 iken 1986’da %38,1’e çıkmıştır.¹⁴⁹

KİT’lerin, temel mal ve hizmet üretenleri zarara uğradığında, devlet bunların batmasına izin vermemektedir. Açıklar kapatılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ekonomik ve mali tahribat yarattığı söylenebilir. Özelleştirmenin bunu büyük ölçüde kapatacağı ve denk bütçe uygulamasında ve bundan doğacak yararlarında daha büyümesinde yardımcı olacağı düşünülmektedir.¹⁵⁰

Özelleştirme şayet akıllıca yapılırsa, sanayi yeniler, rekabet gücünü artırır ve halkı vergi yükü uzun vadede hafifletilmiş olur; bütçe kaynakları ise yeni ve verimli kaynaklarda kullanılır. Ama plansız ve baştan sağma bir özelleştirme anlayışı ile bütçe açığı kapatılamaz; üstelik geleceğin sanayileşmesi de telefi edilemez yararlar alır. Özelleştirme uygulamaları, zamana bırakılıp uygun ortam oluştuğunda yapılmalıdır.¹⁵¹

Özelleştirmeyle sağlanacak bir diğer fayda da, döviz gelirini arttırmaktır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler, ödemeler dengesi açıklarını finanse edebilmek için, özelleştirme yolunu tercih edebilirler. Bu açıklar ÇUŞ’lara yapılacak blok satışlar ve yabancı ülkelerdeki işçileri teşvik ederek yapılacak hisse senetli satışlarla gerçekleştirilebilir. Özelleştirmeyle ülkeye yabancı kaynak sağlanacağı da tabii ki özelleştirmenin ekonomik amaçlarındandır.

3.1.2 Özelleştirme ve Bürokrasi Etkinliğinin Azaltılması

Bürokrasi’yi Marx Weber tanımlarken öncelikle egemenliği tanımlamıştır. Egemenliği, *“hükmeden ile hükmedilenler arasında karşılıklı bir erk ilişkisi”* olarak tanımlayan Weber, ardından yasal egemenlik kavramını tanımlama yoluna gitmiştir. Yasal egemenlik ise ussal olarak konulmuş olan yasaların doğruluğuna ve bu yasalara göre seçilmiş olan önderlerin meşruluğuna olan inanca dayanmaktadır. *“Ardından Weber “Bürokrasi” kavramını yasal egemenlik türüne uygun olan*

¹⁴⁹ Oğuz Oyan, “Özelleştirme Söylemi ve Gerçekler”, **Özelleştirme Tartışmaları**, Editör: Aykut Polatoğlu, İstanbul, Bağlam Yayınları, Eylül 1994, s.183.

¹⁵⁰ Özmen, a.g.e., s.22.

¹⁵¹ İlber Ortaylı, “Özelleştirme ve Sanayi Geleneğimiz”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yeni Türkiye Dergisi Yay., Ankara, Ocak 1995, Yıl 1, Sayı 2 s.42.

*yönetsel yapı olarak tanımlamaya gitmiştir.*¹⁵² Bürokrasi, iş birliğine neden olmaktadır. Ancak işbirliği neticesinde işlerin uzamasına neden olmakta, ayrıca devletin büyümesi sonucu bazı yasal olmayan durumlara yol açmaktadır. Böylece bir sonraki sayfadaki tabloda, yer alan bazı usulsüzlükler ortaya çıkmakta ve bu durum ekonomik ilişkileri zedelemektedir.

*“Ayrıca Marx Weber, her ne kadar bürokrasiyi planlı ve örgütlü eylemlerin yapıldığı üstün bir sistem olarak tanımlamışsa da, sonraki analizlerinde bürokrasinin olumsuz yanlarını ortaya çıkarmıştır.”*¹⁵³

Serbest piyasa işleyişinde bu tarz bir durumla karşılaşılmamaktadır. Çünkü piyasa işleyişinde bu durum prim, teşvik gibi işleyişin doğal unsurlarını oluşturmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında özelleştirme Tablo 1’de anlatılan usulsüzlükleri önleyeceği gibi toplumsal yozlaşmayı da bu açıdan engelleyeceği gözlenmektedir. Devletin büyümesi sonucunda ortaya çıkan usulsüzlükler Tablo 3,1’de gösterilmiştir.

¹⁵² Aykut Polatoğlu, **Özelleştirme Tartışmaları**, İstanbul, Bağlam Yayınları, Eylül 1994, s. 12-13.

¹⁵³ Osman Demir, Muammer Şimşek, **Özelleştirme Teori, Dünya ve Türkiye Deneyimi**, Editör: Yusuf Bayraktutan, Ankara, Liberte Yayınları, Aralık 2003, s. 21.

Tablo 3.1: Bürokrasinin Yarattığı Düzensizlikler

1.Rüşvet	Şahsi menfaat için görev ve yetkinin kötüye kullanılması
2.İrtikap	İrtikap esasen rüşvet suçunun özel bir türüdür. İrtikap, kamu görevlisi-nin tek yanlı olarak karşısındakini rüşvet vermeye zorlamasıdır.
3.Adam Kayırma	Haksız yere ve yasa dışı kayırma, arka çıkma anlamlarında kullanılır. Halk dilinde “torpil” kavramıyla da adlandırılır.
4. Hizmet Kayırmacılığı	Siyasal iktidarın gelecek seçimlerde yeniden iktidarda kalabilmek amacıyla bütçe tahsilatlarını, oylarını maksimize edecek şekilde seçim bölgelerine tahsis etmesi ve böylece bütçe kaynaklarını yağmalamasıdır
5.Zimmet ve İhtilas	Zimmet, kamu görevlilerinin para ve mal niteliği taşıyan kamusal bir kaynağı yasalara aykırı olarak kişisel kullanımı için harcamasıdır. Zimmet fiili, eğer hileli bir şekilde yapılırsa buna ihtilas denir.
6. Patronaj ve Hizmetsiz Memuriyet	SP(Siyasi partilerin) iktidara geldikten sonra kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan “üst düzey bürokratları” görevden almaları ve bu görevlere yine siyasal yandaşlık, ideoloji, kronizm gibi faktörler esas alınarak yeni kimseler atamaları bazen yaygın bir durum arz edebilmektedir. Bu duruma literatürde patronaj denir.
7. Oy Ticareti	yasama organı olan parlamentoda siyasal kararların alınmasında SP’ler menfaatleri doğrultusunda parlamentoya sunmuş oldukları kanunları karşılıklı olarak destekleyebilirler. Bu olaya oy ticareti denir.
8. Oy Satın Alma	SP’ler, parlamentoya sundukları kanun tasarılarının oylanması için bazen diğer parti milletvekillerine gizlice nakdi veya aynı menfaatler sunabilir. Ayrıca seçin sonuçlandıktan sonra milletvekillerini bir partiden diğerine geçmesi şeklinde de oluşabilir.
9. Kamu Sırlarını Sızdırma ve Vurgunculuk	Alınması düşünülen bir ekonomik kararın, bazı bakanlar, üst düzey bürokratlar ve bazı iktidar partisi millet vekillerince önceden çıkar ve baskı gruplarına, bazı fırsatçı spekülörlere çıkar karşılığı sunulması.
10. Gönül Yapma	Siyasal iktidarın seçim öncesinde kendisine yardımcı olan bazı partizan grupları, seçim sonrasında devletin imkanlarından daha fazla yararlandırılması olarak tanımlanabilir.
11. Siyasal Dalavere	Siyasal dalavereler genellikle siyasetçilerin seçimlerden önce oylarını yükseltmeye çalışmalarıdır. Başlıcaları; aşırı vaatle bulunma ve yalan, propaganda, aşırı bilgi sunma,gizlilik ve örtbas’tır.
12. Lobicilik	Çıkar gruplarının siyasal iktidar üzerinde baskı oluşturulması sonucu isteklerini yaptırılmaları muhalefet millet vekillerine rant sağlayarak kendi çıkarlarına uygun politik kararlar almalarını sağlayacak uygulamalara girmeleri lobicilik unsurunu geliştirmektedir.
13. İktidarın Kişiselleşmesi	Yürütme organının (hükümetin) güç ve yetkisinin ve “takdir hakkı”nın genişlemesi zaman içerisinde iktidarın kişiselleşmesi olgusunun doğmasına neden olmaktadır.
14. Rant Kollama	Çıkar ve baskı gruplarının, devlet tarafından suni olarak yaratılmış bir ekonomik transferi elde etmek için giriştikleri faaliyetlere Rant Kollama denir. Başlıca türleri; monopol kollama, tarife kollama, lisans kollama, kota kollama ve sosyal yardım kollamadır.

Kaynak: Coşkun Can AKTAN, **Müdahaleci Devletten Sınırlı Devlete**, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, 1999, s.38-42.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında bürokrasi ya da kırtasiyecilik olarak adlandırılan ve özellikle devletin büyümesiyle ortaya çıkan bu unsurlar toplumsal kargaşaya neden olmaktadır. Çünkü devlet işleyişinde bireylerin direkt bir zararla karşı karşıya kalmaması nedeniyle bürokratlar ya da devlet işleyişinde görev alan kişiler bazı durumlarda işlerini gerektiği gibi yapmayarak benzeri yolsuzluklara yol açmaktadır. Nede olsa “devletin malı deniz yemeyen keriz” algılayışının toplumsal destek görmesiyle olumsuz yapılanmalar ortaya çıkmaktadır. Ancak piyasa da bireylerin her hangi bir işi geç yapmaları sonucunda ortaya çıkacak zararlar bireyleri direkt etkilediği için, işlerini daha özveri ve dikkatle yapmaktadırlar. Bu açıdan değerlendirildiğinde özelleştirme, olumsuz unsurların doğmasını yada gelişmesini engelleyecek bir düzenek sunmaktadır.

Bürokrasinin etkinliğinin azaltulması görüşünü savunanlar temelde politikacıların kamu kaynaklarını iktidarın devamını sağlamaya yönelik kullandıklarını belirtirler. Bürokratlar, bütçe maksimizasyonu yoluyla yüksek mevki, yüksek maaş, yüksek yan gelir ve tekeli bilgi sunma konumlarını güçlendirmek isterler. Seçmenler yada seçmen grupları kendilerine daha çok kamusal kaynak transfer edecek siyasi partiyi tercih ederler. Devletin elindeki teşvik, sübvansiyon, mali yardım ve transfer ödemeleri baskı gruplarının bu çabalarını kamçılar. Onlar, politikacıyı halka tanıtacak kitle iletişim araçlarının (radyo televizyon, gazete kamuoyu araştırma şirketleri gibi) sahipliğini ele geçirerek daha iyi tanıtım karşılığı daha çok kamusal çıkar pazarlığına girişir. “Diğer yandan Parkinson Kanunu¹⁵⁴ ve Peter Prensibi¹⁵⁵ bürokratik sorunlara bir başka açıdan ışık tutmaktadır.”¹⁵⁶ Bu nedenlerle bürokratizm’in yarattığı hastalıklar doğmakta ve kamuda rüşvet, irtikap, adam kayırma gibi özellikler çıkmakta bu da sorunların giderilmesi için özelleştirme düşüncesine destek olmaktadır.

“Özelleştirme programlarının uygulanmasıyla bürokrasi de bir azalma görülür.”cümlesinin altında yatan etmen bürokrasinin kamu kesimi ile sınırlı bir “hastalık” olduğu teşhisidir. Oysa bürokrasi özel kesimde de ciddi bir sorun olarak

¹⁵⁴ Parkinson Kanunu gereği, her iş kendine ayrılan zamani doldurur; en meşgul kimse boş zamani olan kimsedir; bir amir rakiplerini değil, emri altındakileri çoğaltmak ister; memur memura iş yaratır.

¹⁵⁵ “Peter Prensibi”ne göre, bir hiyerarşide herkes başaramayacağı bir mevkiye kadar yükselmeye çalışır ve zamanla her görevin başına o görev için yeterli olmayan birisi geçer. Başarısızlıktan işlerin aksamaması için yeni yardımcıları alır. Böylece bürokrat sayısı ve bürokrasi önlenemez bir biçimde genişler.

¹⁵⁶ Demir, a.g.e. s. 22-23.

karşımıza çıkabilmektedir. Şu farkla ki, kamu kesiminde bürokrasinin yozlaşması sonucu ortaya çıkan rüşvet ve benzeri bozukluklar, özel kesimde “teşvik”, “komisyon”, ödemeleri gibi sistemin meşru parçaları halinde tezahür edebilmektedir.¹⁵⁷

Bu iki görüş değerlendirildiğinde özelleştirmenin daha az bürokrasi sağlayacağı düşüncesi hakim görülmektedir. Çünkü kamu işleyişinde çarpıklığa neden olan rüşvet, adam kayırma, irtikap ve benzeri uygulamalar özel sektörde serbest piyasada, o kadar yoğun değil ve piyasanın işleyişinde doğal ilkeler arasında yer almaktadır. O nedenle kamu müdahalesi azaldıkça politik bağımsızlığın güçleneceği dolayısıyla da politik bir sorun olan bürokraside azalma olacaktır. Aşağıda daha detaylı incelenecek olan bürokrasi kavramının yarattığı toplumsal bozukluklar toplumda özellikle kamuda haksız çıkara neden olurken piyasanın işleyişinde prim gibi adlarla piyasanın ilerlemesindeki çarklardan biri haline gelmektedir. Bu bağlam da değerlendirildiğinde özelleştirmenin daha az bürokrasiyle karşı karşıya olunacağı görüşü daha belirgin destek sağlamaktadır.

3.1.3 Özelleştirme ve Özgürlük Kavramları Arasındaki Korelasyon

Özgürlük kavramının tanımlayan teorisyenlerden F. Hayek’e göre özgürlük, herkesin bağlı olduğu kanunlara bağlı olmak yani yasaların önünde herkesin eşit olması, keyfi tutuklamalardan uzak olmak, işini belirleyip seçmede ve çalışmada serbest olmak, kazanma ve mülk edinme hakkına sahip olmaktır. J.S.Mill’e göre ise özgürlük, üç etmenden oluşmaktadır; Bunlar (1) vicdan özgürlüğü, (2) zevk, tercih ve çalışma özgürlüğü, (3) dayanışma özgürlüğüdür. Vicdan özgürlüğü bireyin istediği gibi düşünmesi, inanması, ahlaki değerler edinmesi ve serbestçe fikrini söylemesinden oluşmaktadır. Zevk, tercih ve çalışma özgürlüğü ise başkalarına herhangi bir zarar vermemek koşuluyla bireyin yaşamını istediği gibi şekillendirebileceği biçimde ifade edebiliriz. Dayanışma özgürlüğü de, aynı düşünceyi paylaşan ve savunan bireylerin bu amaçları gerçekleştirmek için görüş birliğine varması olarak nitelendirilmektedir.

Özelleştirmenin kaynağını liberal düşünce geleneğinden aldığını daha önce belirtmiştik. Liberal düşüncenin kaynağını da özgürlük kavramına borçlu olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü liberal akımın desteklediği düşüncenin serbest piyasada

¹⁵⁷ Işıklı, a.g.e , s. 92.

devletin müdahalesini en alt düzeye indiren hatta ultra-minimal devlet algılayışını taşıdığını söyleyebiliriz. Başka bir deyişle liberalizmde en fazla kıymet verilen değer özgürlüktür. Kuşkusuz, özgürlük yalnızca liberalizmin sahip çıktığı bir değer değildir.¹⁵⁸ Özgürlük tüm siyasal, sosyal düşüncelerin kaynağını oluşturan ana etmenlerden birini oluşturmakta ve bu etmenlerin en önemlisi olmaktadır. Özgürlük beşeri ilişkilerde de önemlidir. İki insanın olduğu her ortamda özgürlük kavramının ortaya çıkması ve tartışılması doğal bir unsurdur.

“*Özelleştirme daha çok özgürlük demektir.*” liberal söylemi benimseyenlerin görüşleri açık olarak bu etiket cümleden çıkartılabilmektedir. Liberal düşüncenin kaynağını oluşturan özgürlük sloganı, aynı zamanda özelleştirme tarzı düşüncelerinin de gelişmesine yer açmıştır. Özelleştirmeyle kamu alanındaki kuruluşların özel teşebbüse geçmesi sağlanmakta bir nevi devletin müdahale etmesi kısıtlanmakta ve serbest piyasa işleyişi kendi kurallarıyla, toplumları şekillendirmektedir yani özelleştirme ile devletin, hür teşebbüsün özgürlüğünü kısıtlamasının engelleneceği görüşü belirtilmektedir. Burada özel çıkar ve özel girişim ve sorumluluk duygusu birbirine karıştırılmaktadır. Oysa girişim ruhu ve sorumluluk duygusu, toplumsal çıkar çerçevesinde de ortam bulabilir ve gelişebilir. Bir bakıma, Sovyet sisteminin ve genel olarak doğu bloğundaki rejimlerin iflasının gerisinde de bu sorun yatmaktadır. Birbirlerine karıştırıldıkları için özel çıkar duygusu törpülenirken, insanlardaki girişim ruhu ve sorumluluk duygusu da geniş ölçüde öldürülmüştür. Herkes her şeyi genellikle yukarıdan bekler duruma getirilmiştir. “*Öte yandan, özelleştirilmenin özgürlük anlamına gelmediği, mezarlıklara kadar her şeyin özelleştirilmesi suretiyle, Chicago Boyları'nın emrine emsalsiz bir laboratuvar gibi sunulmuş olan Şili'de tarihin gördüğü en koyu diktatörlüklerden birinin kurulabilmiş olmasıyla kanıtlanmıştır.*”¹⁵⁹

Yukarıdaki Şili örneği aslında özelleştirme ve özgürlük kavramı arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Şili de yapılan çok yüksek düzeydeki özelleştirme programlarının bu ülkede özgürlüğü arttırdığını söylemek pek de mümkün değildir. Bahsedildiği gibi bu ülke de tarihte yer alan diktatörlüklerden biri oluşmuştur. Bu ekseninde özelleştirmenin özgürlüğü sağladığı düşüncesi iflas etmektedir. Ancak gerekli olduğu inanılan kurumların verimliliklerindeki bozulma iyileştirilemiyorsa özelleştirmenin yapılmasının toplumsal anlamda fayda sağladığı düşünülebilir.

¹⁵⁸ Yayla ,a.g.e., s. 161-162.

¹⁵⁹ Işıklı, a.g.e. s. 92-93.

Özelleştirme, kaynağında özgürlük getireceği düşüncesi ülkeler için yarar sağlayabileceği gibi büyük sakıncaları da bünyesinde barındırır. Çünkü özelleştirme toplumsal alanda derin etkiler bırakmaktadır. Bunun nedeni ise KİT'lerin kamu malı olmasıdır. Ayrıca kamuya ait olan bu kuruluşların özelleştirilmesinde dikkat edilmesi gereken unsur KİT'leri vatandaşa devrediyorum görüntüsü altında özel kesime, daha doğrusu büyük sermaye sahiplerine açmaktır. Bu ülkelerin özgürlüklerini kısıtlayabilir, çünkü KİT'lerin büyük sermaye ve ÇUŞ'lere açılmasıyla ekonomik güç özellikle yabancı güdümünde olan ÇUŞ'lere geçecek bu da ülkelerin özgürlüklerinde kısıtlamaya neden olabilecektir.

3.1.4 Özelleştirme ve Rekabette Etkinlik

Rekabetin olduğu pazarda, üreticiler en kaliteli malı en ucuza ve çok miktarda üreterek kâr maksimizasyonunu, bunun yanında tüketiciler ise en düşük (ucuz) fiyatla kendilerine en faydalı malı temin ederek fayda maksimizasyonunu sağlayacaktır. Özelleştirmeyle, halen kamuda ekonomik olmayan bir biçimde sunulan mal ve hizmetler piyasa koşulları içerisinde daha etkin bir şekilde sunulabilecektir.

Ancak yukarıdaki görüşe karşı bir görüşte, serbest rekabetin gerçek hayatta oluşmadığını –teoride oluştuğunu-, pazar ekonomisinin serbest rekabeti oluşturmak yerine daha zıttı olan tekelleşmeye (monopolleşmeye) ortam hazırladığını ileri sürerek şu görüşlere yer vermektedir. Serbest Pazar Ekonomisinde üretim araçları özel mülkiyet sahipliğinde olduğundan işçilerin işverene bağımlılığı artmakta bu da ancak daha yoğun sendikalaşma ve sendikal faaliyetlerle ve devletin düzenleyici müdahalesi olursa işçiler aleyhine olan bu durum dengelenebilecektir.

Ayrıca pazar ekonomisi “herkesin alım gücüne göre” ilkesine bağlı olarak hareket ettiğinden belki bireysel ihtiyaçlar için olumlu sonuçlar verse de toplumsal ihtiyaçları karşılamada pek faydalı sonuçlar vermeyeceğini düşünmektedirler. Örneğin sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesi yüksek gelir grupları için çok kaliteli birkaç hastanenin yapılmasını sağlasa da orta ve alt gelir gruplarının bu hizmetlerden faydalanamayacak olması anayasal eşitlik ilkesini bozacağı veya bu grupların nasıl tedavi olacağı sorusunun cevabı sosyal devlet ilkesi içerisinde nasıl cevaplandırılacaktır.

Özel sektörün var olma amaçlarından en önemlisi kârlılık olduğunu düşününce kamunun, her türlü faaliyetinin özelleştirilemeyeceği kesindir. Etkili bir özelleştirme, yeni özel sektör sahipleri ve yöneticilerine karı maksimize edecek teşvikler verilerek yapılmalı ve bu teşvikler, firmaları özel sektör rekabet ortamında cesaretlendirecek yasalar ile takviye edilmelidir.¹⁶⁰ Ülkenin en ücra köşelerine yapılacak hizmetler kârlı olmayacağına göre buralara yapılacak yol, demiryolu, hastane veya posta hizmetleri özel sektöre nasıl yaptırılacaktır. Yalnız burada birinci görüşte olanlar, önceleri mutlaka devlet tarafından yapılması düşünülen bazı hizmetlerin özel sektör tarafından yapılabileceğini bunun için önemli olanın yapılacak işin ve detaylarının çok açık bir şekilde açıklandığı ve tanımların gayet net olduğu sözleşmeler yaparak tarafların buna uymalarını zorlamak demektirler.

Yukarıdaki paragrafta ele alınan örnekte ülkenin ücra yerlerine kamu hizmetlerinin nasıl götürüleceği sorgulanınca önümüze gelen şıklar şunlar olabilecektir. Fiyat farklılaştırılması, kalite seviyesi düşük hizmetler yada hiç gitmemesi şeklinde olabilir. Yani bu bölgelere hizmet giderken örneğin çok ücra bir yere gidecek bir mektubun yada kolinin gidiş maliyeti merkezi bir yerde binlerce mektubun dağıtıldığı yere göre daha yüksek olacağından, buralara giden mektup'tan daha yüksek ücret mi alınacaktır. Yoksa hizmet kalitesi düşürülüp oralara yılda bir defa mı uğranılacaktır yoksa oralara hiç mi gidilmeyecektir. Bu nedenle kamunun bazı hizmetleri ya özelleştirmeyecek ya da kâr amaçsız firmalara bu hizmetler yaptırılabilir.

Özelleştirme, uzun süre ekonomilerin düzelmesi için tek ve vazgeçilmez bir çare olarak sunuldu. Şimdi özelleştirmeyi başlangıçta büyük bir heyecanla kabul etmiş toplumlarda bile, meydana gelen etkinlik problemi, bu yöntemin önceden düşünüldüğü kadar verimlilik ve kamu bütçesinde refah sağlamadığı görülmüştür. Ekonomilerin ayakta durabilmesi, bir ölçüde, ticaretteki rekabet güçlerine bağlıdır. Daha doğrusu, dış rekabete dayanıklılık, ulusal üretim süreçleri içinde verimliliğin ölçüsü sayılıyor. Ama, bunun böyle olması, planlı ekonomiden ve ulusal ekonominin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması için gerekli önlemlerden tümüyle vazgeçmek anlamına gelmez. *“Özelleştirmenin en tehlikeli yanı, ülkenin ekonomisine yön vermek ve sağlıklı yapının gerektirdiği zorunlu yatırımları yapmak için kamunun elindeki en değerli araçların elden çıkarılmasına yol açmasıdır.”* İyi yönetilen kamu işletmeleri

¹⁶⁰ Jason L.Saving, “Privatization and the Transition to a Market Economy”, **Economic Review**, , Federal Reserve Bank of Dallas, Fourth Quarter, 1998, p.17.

olduğu, planlamanın da çağdaş koşullara uydurulmuş bir yöntem olabileceği halen geçerliliğini korumaktadır. Özelleştirme eğer gerekiyorsa, verimlilik çok düşük ve hatta kamu kuruluşu sürekli eksi değer yaratıyorsa, tersi iddia edilemez. Kimse, gereksizlik, işlevsizlik ya da eskimişlik yüzünden kamu malının satılmasına teknolojik yenilenme amacıyla bu yoldan kaynak bulmasına karşı değildir.¹⁶¹

3.1.5 Özelleştirme ve Ekonomik Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması

Bu tür görüşler ülkemizde pek ortaya atılmamıştır. Daha çok İngiltere’de bunlara tanık olunmuştur. Bu görüşe göre, kamu kesiminde çalışan işçiler ayrıcalıklıdır. Özelleştirme onların bu ayrıcalıklarına son vermektedir. İngiltere’nin en üst işçi örgütü (TUC) bu görüşe şiddetle karşı çıkmakta ve özelleştirme sonunda, özellikle düşük kategorilerde hizmet gören mavi yakalı işçilerin iş kaybına uğradıklarını ileri sürmektedir. TUC’a göre, özelleştirme, uygulamaları sonucunda İngiltere’de 71 bin işçi işsiz kalmıştır. Daha 330 bin işçi de işsiz kalacaktır. Gerçekte olan, ayrıcalıkların kalkması değil; alt kategorilerde çalışanların statülerinin daha da aşağı ya kaymasıdır.¹⁶²

Ancak bu düşüncenin bizde de değer bulması gereklidir. Çünkü kamu kesimindeki işçilerin neredeyse tamamına yakın bir bölümü sendikalı iken özel sektörde çalışanların sendikalı işçi sayısı çok düşük düzeyde kalmaktadır. Ayrıca özel sektörde işçilerin sendikal haklarının pasivize edilmesinin yanın da bazı kurumlarda işçilerin sosyal güvenliğini sağlayacak sigorta işleminin dahi gerçekleşmediği bilinmektedir. Bu nedenlerle, devletin özellikle özelleştirilecek kurumların devamında bu gibi işçi haklarını düzenleyip koruması gerekmektedir. Böylece hem işçi haklarının korunması sağlanırken hem de bu hakların verilmemesi sonucu oluşacak toplumsal hoşnutsuzlar giderilmiş olacaktır.

3.2. ÖZELLEŞTİRMEİN ORTAYA ÇIKARACAĞI PROBLEMLER

Özelleştirmeyle devlet tekelinin ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır. Ancak, özel sektördeki işletmelerin tekel olma avantajını kötüye kullanma ihtimali yüksektir. Eğer özel sektör kuruluşları tekel olursa toplumsal refahta düşme olabilecektir. Ayrıca devlet kuruluşunun özel sektöre devredildiği, monopol yapıdaki

¹⁶¹ Mümtaz Soysal, “Özelleştirmenin Felsefesi”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yeni Türkiye Dergisi Yay., Ankara, Ocak 1995, Yıl 1, Sayı 2 s.39-40.

¹⁶² Işıklı, a.g.e. s.94-95.

işletmeler sonucu bu kuruluşu satın alanlar aşırı kâr gibi faaliyetler güdebilirler. Bu durum, özelleştirmeye ortaya çıkan önemli sakıncalardan birini oluşturmaktadır. Özelleştirme olgusu pratikte beraberinde pek çok sorunu getirmektedir. Özellikle KİT'ler bağlamında yaşanan sorunlar özelleştirmeye yönelik eleştirileri arttırmıştır. Kamu yararı gözetilmeden yapılan KİT özelleştirmeleri yeri geldiğinde ise iktidardaki hükümetlerin seçim dönemlerindeki popülist politikalarına hizmet etmektedir.

Öte yandan KİT'lerin kamu hizmetine yönelik kâr amacı gütmeyen faaliyetleri de bulunmaktadır. Bu bağlamda özelleştirilen bir kuruluşun ise kâr amacı taşımayan bir mal yada hizmet üretmesi düşünülemez. Bu durumun nedeni ise kârın özel kesimin varlık nedeni olmasıdır.¹⁶³ Bu nedenle özelleştirme, KİT'ler aracılığıyla gerçekleşen sosyal devlet algılayışının zarar görmesine neden olabilmektedir. Bu gerçeklikten hareketle özelleştirmenin diğer olumsuz etkilerine bakılmasında fayda vardır.

3.2.1 Özelleştirmenin İşgücü Piyasası Üzerindeki Etkileri

Özelleştirmenin, işgücü piyasası üzerindeki etkileri, işsizlik ve ücretler olmak üzere, iki ana başlık halinde incelenecektir. Özelleştirmenin, işgücünü ve ücretleri olumsuz yönde etkilediği açıktır. Bu sebepten dolayı, özelleştirme, halkın ve sendikaların tepkisiyle birlikte tartışılan bir konu olarak, gündemdeki yerini korumaktadır.

3.2.1.1 Özelleştirmenin İşsizlik Problemi

Özelleştirmenin doğurabileceği diğer önemli bir sakıncada, kısa dönemde ortaya çıkarabileceği yoğun işsizlik sorunudur. *“KİT'lerdeki aşırı istihdam maliyetleri arttırdığı, bunun ürünlere yansıdığı bir gerçektir. Siyasi iktidarlar KİT'leri bir oy deposu ve seçim propagandası aracı görmeleri, müdahaleci yapıları aşırı istihdam ve maliyet unsurlarını ortaya çıkarmıştır.”*¹⁶⁴ Ayrıca özelleştirme sonucu KİT'lerde çalışan işçilerden kendi rızası ile ayrılanlar kıdem tazminatlarına ilişkin ödemeler, mülkiyete ortak edilerek çözümlenebilir ve böylece *“işsiz kalmış, işçi patronlar”* ortaya çıkmış olacaktır.

¹⁶³ Işıklı, a.g.e. s. 37.

¹⁶⁴ Işıklı, a.g.e, s. 38-40.

Devletin ve toplumun elinde bulunan ekonomik kaynaklar amaçsız yere ve boşuna kullanılabilir. Özelleştirmeyle birlikte yabancı sermaye ve kuruluşların ve ÇUŞ'ların ülkeye girmesi ekonomide etkinlik yaratması sonucunda siyasal iktidar üzerinde doğrudan yada dolaylı etki yapması söz konusu olabilir. Bu da siyasal bağımsızlık için tehlike yaratabilir. Toplumları yönlendiren siyasal otoriteler yabancı sermaye etkileşimi sonucu bunların güdümüne girmesi son derece tehlikeli sonuçlar barındırabilir. Ekonomik güçleri elinde bulunduranlar siyasal otoriteyi baskı altında tutabilme olanaklarını arttırabilirler.

Özelleştirme sonucu özel sektörün ön plana çıkması, yani sermaye gelişiminin sağlanması amaçlanmaktadır. Bu sağlanırken, toplumdaki sınıflar arası gelir dağılımında, bir uçurum yaratılmamasına dikkat edilmesi gerekmektedir. Aksine bir tutum toplumda sosyal adalet, sosyal ve hukuk düzeninin bozulmasına neden olabilir. Orta tabakanın gelir düzeyinde yükseltme sağlamadan, özelleştirmenin ve ekonominin başarılı olma olasılığı çok güç görünmektedir. Özellikle AGÜ ve GOÜ'lerde gelir dağılımındaki adaletsizlik yanlış özelleştirme programlarıyla daha da artabilir ve bu nedenle de toplumsal hoşnutsuzluklar ortaya çıkabilir. Hükümetlerin özelleştirme politikalarıyla birlikte özelleşen kurumları özel yasalar çıkararak takip etmesi ve bu kurumları denetleyip kontrol etmesi önemli bir unsurdur. Böylece servet dağılımındaki aşırı oluşacak farklarda önlenmiş olabilecektir.

Özelleştirme ile birlikte çalışanların bir kısmı kıdem tazminatları bir kısmı da emeklilik ikramiyeleri verilerek işten çıkartılmaktadır. İşten çıkartılan çalışanların bir bölümü devletin de teşvikiyle ve ikramiyelerini bir araya getirerek küçük işletmeler kurmaktadır. Bir bölümü ise resmi olmayan sektörlere yönelmektedir. İşte bu noktada özelleştirmenin sosyal güvenlik açısından bir tehdit oluşturduğunu söylemek mümkündür.¹⁶⁵

Öte yandan işsizlik, özelleştirme tartışmalarını derinleştiren ve toplumsal alanda yoğunlaştıran bir unsurdur. Özelleştirme ile KİT'lerin bünyesinde gizli işsiz olarak tabir edilen ve kurumların verimliliklerinin düşmesine neden olan işçilerin, özel sektörün kârlılık prensibi nedeniyle kurumlardan çeşitli yöntemlerle

¹⁶⁵ Kuvvet Lordoğlu ve Özgür Müftüoğlu, "Çalışma İlişkilerinde Yeni Bir Boyut: Özelleştirme ve Etkileri", **Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme**, Editör: Ergin Arıoğlu, Türkiye Maden İşçileri Sendikası Yay. Ankara, Nisan 1994, s.22.

çıkartılmaları ekonomide mevcut sorunlara yeni eklenti olarak işsizlik problemini de ortaya çıkartacaktır. Özellikle GOÜ ile AGÜ’lerde işsizlik probleminin özelleştirme süreciyle artması, bu politikaları benimseyen hükümetleri zora soktuğu gibi ülke içinde de negatif ortamın oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

Özelleştirme neden işsizlik yaratmaktadır sorusunun kaynağını KİT’lerin yönetim politikası oluşturmaktadır. Daha kapsamlı bir açıklama yapmak gerekirse politikacıların siyasal rant elde etmek amacıyla seçim dönemlerinde KİT’ler üzerinde işçi alımları ve bu doğrultuda kamu kuruluşlarının üretiminde verimliliğin ve etkinliğin düşmesine sebep olmaktadır. Ayrıca, KİT’lerin özelleştirilme programına alınması neticesinde özel firmaların kârlılık ilkesi gereğince firmaların içinde bulunan atıl istihdamı işten çıkarması ekonomide işsizlik problemini arttırmaktadır. Türkiye’de işsizlikle ilgili 1998–2006 verileri Tablo 3.2’de gösterilmektedir.

Tablo 3.2: Türkiye’de 1998–2006 Arası İşsizlik Verileri

Yıllar	İşsiz Sayısı (Kişi)
1998	1.607.000
1999	1.830.000
2000	1.498.000
2001	1.967.000
2002	2.464.000
2003	2.493.000
2004	2.498.000
2005	2.520.000
2006 *	2.796.000

Kaynak: **Türkiye İstatistik Kurumu**, * Şubat Ayı İtibariyle, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=446, (15.06.2006), s.3.

İşsizlik özellikle yaşanan Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleriyle ülke ekonomisinde derin problemlerin oluşmasına neden olmuştur. Türkiye’de özelleştirme ile elde edilen en yüksek ikinci gelirin sağlandığı 1998 yılının 1999 yılına yaptığı etki işsizlik sayısının artması yönünde olmuştur. Özelleştirme gelirin en yüksek seviyeye ulaştığı 2000 yılında da özelleştirme uygulamalarının işsizlik üzerine etkisi negatif olmuştur. Ayrıca 2000 yılının sonunda yaşanan ekonomik kriz bu problemin derinleşerek günümüzde de etkisinin sürmesine neden olmuştur.

Özelleştirmenin önemli sorunlarından biri özelleştirilen kurumlardan çıkarılan ve işsizlik kervanına katılan yeni işsizlerdir. Bu işsizlere her ne kadar devlet, işgücü uyum programı geliştirse de işsizlik ekonominin başlıca problemlerinden biri olmayı sürdürüyor. Madencilik sektöründe ise çimento fabrikaları örnek verilebilir. Sektörde çalışan personel sayısı 6737 iken, özelleştirme sonrası çalışan personel sayısı 3226'ya düşmüştür. Özelleştirilen Süt Endüstrisi Kurumuna (SEK) bağlı işletmelerde ise (Toplam 32 işletme) 22 tanesinin süreç sonrasında faaliyetinin durdurulduğu ya da kapatıldığını görmekteyiz. Bu olayın özellikle de, hayvancılıkla geçinen milyonlarca insanımıza iş ve üretimine pazar sağlayan süt tesislerinin kapatılması, bu yöredeki hayvancılığın büyük zarar görmesine neden olmuştur. Diğer bir örneğimiz ise Petrol sektöründen 2000 yılında POAŞ'ta çalışan sayısı 3822 iken, 2002 yılında 1029'a gerilemiştir.¹⁶⁶

3.2.1.2. Özelleştirmenin Ücretler Üzerindeki Etkisi

Yanlış yapılan özelleştirme uygulamaları beraberinde ekonomide büyük bir işsizlik sorunu meydana getirmekle birlikte aynı zamanda mevcut haliyle ücretlerin törpülenmesine de yol açmaktadır. Özelleştirmeye birlikte mülkiyet değişikliği yaşayan kurumlarda işçi ücretleri daha alt seviyelere düşürülerek söz konusu kurumların maliyetlerinde iyileştirmeler yapılmak istenmektedir.

Örneğin ülkemizde 1980 sonrasındaki neo-liberal dalgayla birlikte zorunlu tasarruf adı altında çeşitli politikalarla ücretlerde kesintiler yaşanmıştır. Öte yandan özellikle 80 darbesiyle birlikte sendikal faaliyetlerin kısıtlanmasıyla birlikte ücret gelirlerinde büyük düşüşler yaşanmıştır. Liberalizmin ilk evresi bu anlamda oldukça sıkıntılı geçmiştir. Ömer Laçiner'e göre:

Özelleştirme ile başlayan ve birkaç yıl sürecektir bu ilk evresi, özellikle taşradaki devlet işletmeleri üzerinde tam bir yağmalama biçiminde yaşanabilecek olan Türkiye toplumunun önündeki bu yeni dönemde, hegemonik görünen liberal anlayış bu pek muhtemel yağma ile sarmalanmış, iç içe geçmiş olduğu oranda karşıtlarını da geleneksel iddia ve önerilerini sorgulamaksızın onunla mücadele edebileceğine inandırır.¹⁶⁷

Ülkemizde özellikle 1970'li yılların sonlarına kadar, ücretler kamu ve özel kesim olarak incelendiğinde, kamu kesiminde ortalama ücretlerin özel kesime göre

¹⁶⁶ <http://www.oib.gov.tr>, (20.07.2006)

¹⁶⁷ Ömer Laçiner, "Özelleştirme ve Sonrası" **Birikim Dergisi**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1994 s.7.

daha önde olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, kamu kesimi işyerlerinde, toplu sözleşme düzeni içinde çıplak ücret dışındaki sosyal yardım ve diğer ücret ödemelerinde de dikkat çekecek kadar önemli bir artış görülmektedir. Bu dönemde ücretlerin kamu kesiminde daha yüksek olmasında en önemli etkenin, kamu işletmelerinin işçi sorunlarına ve sendika ücret taleplerine özel kesim işverenlerine oranla daha ılımlı tepki göstermesi olduğu söylenebilir.¹⁶⁸

3.2.2. Özelleştirmeye Birlikte Çok Uluslu Şirketlerin Hegemonik Güç Kazanması

1980'lerin sonunda özelleştirme hareketleri için dünyada politik ve ekonomik duruma uygun ortam oluştu. Avrupa ve ABD'de, genelde siyasal yönetim sağ partilerin eline geçti. Sermaye birikimi sürecinde ortaya çıkan tıkanıklıklar, 1979 petrol şoku, ve AGÜ'lerin içine düştükleri borç krizi ve nihayet seksenli yılların sonunda "sosyalist" sistemin bunalım içine girmesi özelleştirmenin, ideolojik, politik, ekonomik ve mali ikliminin küresel düzleme taşınmasını sağladı.¹⁶⁹

Küreselleşme süreciyle birlikte uluslar arası çapta gelişme kaydeden şirketler, "çok uluslaşma" şeklinde kodlanarak ulus-devletler üzerindeki hâkimiyetlerini arttırmışlardır. Çok uluslu şirketler (ÇUŞ) özellikle AGÜ'ler üzerinde çok büyük problemler yaratmışlardır. Az gelişmiş ülkeler bağlamında yaşanan emek sömürsünde de aktif rol oynayan ÇUŞ'lar, mevcut konumları itibariyle küreselleşme sürecini kendi lehlerine çevirmeyi başarmışlardır. Dolayısıyla mevcut küreselleşme süreci bu temelde gelişme göstermektedir.¹⁷⁰ ÇUŞ'lar özellikle ucuz emek ve diğer maliyet düşürücü etkenlerden dolayı faaliyetlerini AGÜ'lere kaydırmaktadırlar. AGÜ'lerde stratejik konumları itibariyle büyük önem taşıyan sektörlerde özelleştirme yapılması ulus-devletler için uzun vadeli bir tehdit anlamı taşımaktadır.

Bankacılık, telekomünikasyon gibi önemli alanlarda faaliyet gösteren ulusal firma veya kurumların özelleştirme kapsamına alınması, ÇUŞ'ları bu alanlara büyük bütçeler ayırmaya teşvik etmektedir. Hatta bu sektörlerdeki firmaların hükümetler

¹⁶⁸ Lordoğlu ve Müftüoğlu, a.g.m. s.142.

¹⁶⁹ Oyan, a.g.e., s.167.

¹⁷⁰ Deniz Özyakışır, "Ulus-Devletin ÇUŞ'larla İmtihani", **Yarın Dergisi**, Yıl:4, Sayı:47, Mart 2006, s.23.

tarafından dış ticaret açıklarını kapatmak için yok pahasına satılmaları veya özelleştirmeleri ÇUŞ'ların iştahını daha da kabartmaktadır.

ÇUŞ'ların tabanını, büyük sermayeye sahip büyük firmalar oluşturmaktadırlar. Özelleştirmenin liberal bir argüman olarak dünya ülkelerine yayılması büyük firmalar açısından önemli bir ortam yarattığı gibi küreselleşme sürecini de hızlandıran bir unsur olmuştur. Ülkeler özelleştirme programlarını oluştururken bazı kamu kurumlarını blok satış, tesis satışı veya benzeri uygulamalarla yabancı firmalara, ülkeyi yabancı yatırımcılara açma ve ülkeye döviz girdisi sağlama ve bu doğrultuda döviz rezervlerini arttırma gibi amaçlar güdebilirler. Bu amaçlar ÇUŞ'lara küresel ölçekte yayılma imkânı sağlayacaktır. Ülkelerin özelleştirme sürecinde ÇUŞ'lara kamu kurumlarını kiralamaları veya satmaları ulusal açıdan birim anlık bir fayda maksimizasyonu sağlarken uzun dönemli fayda açısından minimize bir durumla karşı karşıya bırakabilir. Ulusal açıdan sermaye birikimine sahip olmayan ülkelerin özelleştirme sürecine açılmasıyla kamu kurumlarının yabancı şirketlere devredilmesi stratejik açıdan bazı problemlere yol açabilir.

Bazı görüşler ÇUŞ'ların işleyişinde ortaya çıkan durumu şu şekilde ifade etmektedirler; ÇUŞ'ların ekonomik güç elde etmelerinin yanı sıra elde ettikleri bu ekonomik gücü, siyasal baskı olarak kullanmaları neticesinde ülkeleri çeşitli açılardan yönlendirme amacını güdebilirler. Bu durum ulus-devletler açısından çok sakıncalı olayların başlamasına olanak yaratabilir ve hatta krizlerle karşılaşabilirler. *“Bu nedenle ülkelerin özelleştirme sürecinde özellikle ÇUŞ'lara kamu kurumlarını satmaları ulusal menfaatlerle uyuşmamakta olduğu görüşü güç kazanmaktadır.”*¹⁷¹

Ancak bu görüşe karşı alternatif bir görüşte ortaya atılmıştır. Alternatif görüşe göre; ÇUŞ'lara yapılacak özelleştirmenin ulusal menfaatlerle uyum içinde olduğu ileri sürülmektedir. Özelleştirilecek kuruluşların belli bir kısmının Altın Pay olarak adlandırılan özel bir pay senedi ile devletin elinde bulundurulması ÇUŞ'ların ulus devletler üzerinde yaratacağı sakıncaları sonlandıracağı görüşü ortaya atılmıştır.

Yine de ülkeler küreselleşme süreci ile güç kazanmış olan ÇUŞ'lara karşı özelleştirme yolunu tercih ederken dikkatli davranmaları gerekmektedir. ÇUŞ'ların özelleştirme programlarıyla ülkelerin ekonomilerinde yer almaları çeşitli avantajlar ve dezavantajları bünyesinde barındırabilir. Bir yanda döviz girdisiyle ödemeler

¹⁷¹ Erol Manisalı, **Dünya'da ve Türkiye'de Büyük Sermaye**, 4.Basım, İstanbul, Derin Yayınları, Mayıs 2003, s. 62-63.

bilançosu açıklarını kapatma ve yabancı yatırımlarla kalkınma ve büyüme hızlarını artırma imkanı sağlarken diğer yanda spekülative amaçlı politikalarla ülkeleri kaos ortamına yöneltebilirler. Bu nedenle özelleştirme uygulamaları ve bu uygulamalarının sonunda ÇUŞ'ların satın aldıkları kurumların işleyişinde devletin kontrol etmesinin satış sözleşmeleriyle sağlanması, ulusal açıdan menfaat sağlayacaktır.

3.2.3. Kamu Otoritesinin Etkinliğinin Azaltılması

Özelleştirmenin örgütsel açıdan ortaya çıkan sorunları ise kamu organları arasında meydana gelecek görev çatışmaları ile hukuki işlemler ve yasal düzenlemelerin birbiri aleyhinde olması gibi durumlarda ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de de bu tür problemler sıkça ortaya çıkmıştır.

Politik sorunlar ise, gelişmiş ülke ve GOÜ'lerde değişik biçimlerde ortaya çıkabilmektedir. Ancak her iki grup da ulusal bağımsızlığın elden gitmesi şeklinde özelleştirmeye yaklaşmaktadır. Özellikle KİT benzeri uygulamaların yeni kurulan ülkelerde bağımsızlık simgesi olarak görülmekte olduğunu söyleyebiliriz. Bazı yazarlara göre özelleştirme "politik bir saldırı" olarak yorumlandığından özelleştirmenin karşısındaki bir başka engel askeri güvenlik ile ilgilidir. Türkiye'de makine kimya endüstrisi kurumu bu unsuru barındırdığı için özelleştirme kapsamı dışında tutulmuştur.

KİT'lerin mali sorunlarının giderek büyümesi ise bilinçli tercihlerin sonucudur. İktidarlarca, 1980'li yıllarda üretken sektörlerdeki KİT'lere yatırım yapılmayarak, iç ve dış mali piyasalardan yüksek borçlanmaya itilerek, yanlış istihdam, yönetim ve fiyatlandırma yapılarak KİT'ler bunalıma sürüklenmiştir. Üstelik, sadece fiyat ayarlamayla rantabl olmaya zorlanan, KİT sektörü aleyhine, bunların topluma yük olduğu şeklinde kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır.¹⁷²

Politikacılar, ekonomik karar alıcılar, toplumsal baskı gurupları kamuoyu üzerinde bir takım etkiler oluşturabilirler. Sağlık, eğitim, konut ve doğal varlıkları koruma gibi kamu yararı öncelikli düşünceler nedeniyle, özelleştirme toplumun belirli kesimlerinde istenmeyen toplumsal bir olgu olarak nitelenebilmektedir. Ayrıca özelleştirme gelir dağılımını daha da bozacağı ve böylece eğitim, sağlık gibi

¹⁷² Oyan, a.g.e., s. 198.

hizmetlerde yoksul kesimin yararlanamayacağı düşüncesiyle toplumsal dirençle karşılaşılabilir.

Birçok ülkede kamu sektörünün büyüklüğü özel sermaye birikimini aştığı için özelleştirme çalışmaları olumsuz etkilenmektedir. Çünkü kamunun satacağı KİT'lerin değerinin yüksek olması neticesinde, özel sektörün ekonomik gücünün yetersiz olmasından dolayı piyasadaki şirketleri finansal sıkıntılara itecektir. Bu sorunlar yönetsel sorunlara zemin hazırlamaktadır. KİT satışındaki işlemlerin zorluğu, yönetsel mekanizmanın etkin işlememesi durumunda özelleştirmede başarısızlığı hazırlar. Özellikle sermaye piyasasının gelişmediği ülkelerde KİT değerini belirlemede de zorluklar ortaya çıkmaktadır.

Özelleştirmeyle birlikte kamu kurumlarının mülkiyet yapılarında da önemli değişiklikler yaşanmakta ve bu durum özellikle düşük gelirli bireyleri oldukça olumsuz etkilemektedir. Örneğin kamuya ait eğitim kurumu olan okulların neoliberal politikalarla özelleştirilmesi bu bakımdan önemli bir örnektir. Bu noktada eğitimin özelleştirilmesi adına birçok politika uygulanmış ve bu uygulamalar sonucunda eğitim; bir faaliyet veya sanat olma özelliğini yitirmiş ve bir sektör haline getirilmiştir.¹⁷³

3.2.4. Toplumun Beklentileri Üzerindeki Olumsuzluklar

Özelleştirmeden beklentiler yerine ortaya çıkan tabloyu toplumsal bazda değerlendirmek gerekmektedir. İlk olarak piyasa işleyişinin temelinde kârlılık prensibinin olması toplumsal açıdan bazı sorunların doğmasına neden olmuştur. Daha önce kamu kurumları sosyal devlet algılayışı içinde bulunduğu bazı temel ürünlerin üretimi ve bunun halka ulaştırılmasında kârlılık prensibinin ötesinde sosyal unsurlara göre fiyat belirleme çabasıydı. Ancak dünya konjonktüründe yaşanan daralma ve kamu kurumlarının devlet bütçesinde yarattığı yıpratmanın büyümesi ve krizle karşı karşıya kalan ülkelerin bu krizleri atlatmak düşüncesi ile uluslar arası kuruluşlara başvurması sonucunda 1970'lerin sonlarında özelleştirme sürecini başlatmıştır. Bu süreçte sosyal devlet düşüncesi özelleştirme süreciyle yara almıştır. Bu durum toplumsal açıdan özellikle düşük gelirli kişiler açısından olumsuz bir tabloyu ortaya çıkarmıştır.

¹⁷³ Mehmet Dikkaya ve Deniz Özyakışır, "Küreselleşme ve Bilgi Toplumu: Eğitimin Küreselleşmesi ve Neoliberal Politikaların Etkileri", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt:3, Sayı:9, Bahar 2006, s.168.

Toplumsal açıdan ortaya çıkan ikinci problem şu şekilde açıklanmaktadır: Kamu işletmelerinin bir bölümünün özelleştirilmesi halinde işletmeler arasında “çapraz ikame” olanağı sınırlanmakta; zarar eden işletmelerin kâr edenler tarafından desteklenmesi güçleşmektedir. “*Özellikle, kâr eden işletmelerin öncelikle satılması durumunda bu sonucun önemi daha da vurgulu olmaktadır.*”¹⁷⁴

Bu fikrin pratikte doğruluğu özelleştirme programına alınan kuruluşlara bakıldığında destekleyen bir sonuç çıkarmaktadır. Kârlı kamu kurumlarının satılması ve zarar eden kurumların devlet bütçesine yaptığı yükün, kârlı işletmelerle dengelenememesi sonucu bu açıklar toplumsal gönenç açısından olumsuzlukla sonuçlanmaktadır.

Diğer bir sorun da fiyat ve kalite kontrol olanaklarının daralmasıdır. Özel sektör eğer düşük gelirli kişiler açısından üretim yaparsa kârlılık ilkesi nedeniyle mümkün olan en düşük maliyet minimizasyonunu gerçekleştirir bu durum doğal olarak kalitesi düşük ürünleri ortaya çıkartır. Daha önce sosyal devlet anlayışı çerçevesinde düşük fiyatlarla kaliteli ürünlere kavuşan düşük gelirli kişiler, piyasa sisteminde gelirleri oranında kaliteye ulaşacaklarından olumsuz bir tabloyla karşı karşıya kalabilirler.

Kamu hizmetleri genel bir değerlendirmeye düşük ve orta gelir dilimlerini nazara alarak fiyatlarını belirleme yoluna giderken özel kesimden bu nitelikli bir düşüncenin beklenilmesi yanlış olacaktır. Çünkü özel firmaların ayakta durabilmesi ve rekabet edebilmesi için kâr maksimizasyonuna göre fiyat belirlemelidir. Bu da toplumsal açıdan bir başka sorunu oluşturmaktadır.

Özelleştirme politiği açısından, toplumun en önemli beklentilerinden birisi de sermayenin tabana yayılarak, halkın arasındaki gelir dağılımının bozulmaması ve toplumsal yozlaşmanın olmamasıdır. Çünkü paylaşımındaki adaletsizlik artarsa ve küçük yatırımcılar özelleştirme uygulamalarında sisteme dâhil olmazsa servet dağılımında problem yaşanacaktır. Ülkemiz bağlamında STY'nin pekte yaşandığını söyleyemeyiz. En önemli gerekçelerinden biri 'sermayeyi tabana yaymak' olarak gösterilen özelleştirmelerde 'taban' unutulmuştur. Türkiye'de 1986 yılından bu yana tamamlanan 25 milyar dolarlık özelleştirme içerisinde halka arzın payı yüzde 12.5'te kalmıştır. Özelleştirme İdaresi'nin verilerine göre, sözleşmesi imzalanarak devir işlemleri tamamlanan özelleştirme uygulamalarını kapsayan 25 milyar doların 17

¹⁷⁴ Işıklı, a.g.m. s. 95.

milyar 888 milyon dolarla yüzde 71,6'sını blok satışlar oluşturmuştur.. Halka arzın payı 2005'te yüzde 3,3'e gerilerken, bu yıl devir işlemi tamamlanan 7,3 milyar dolarlık özelleştirme içerisinde halka arzın payı ise sıfır olmuştur.¹⁷⁵

Özelleştirme politiğinden beklenen sonuçların, halk açısından son derece olumsuz görünüm çıkardığı ortadadır. Ancak küreselleşme süreciyle birlikte sınır ötesi rekabet ortamının gelişmesi ve ÇUŞ'ların küresel pazarlara hakim olma yarışında, her ülkenin kendi kimliğini oluşturan ÇUŞ oluşturma düşüncesi ve rekabet edebilme ilkesiyle ülkeler liberal ideolojinin yapısal uyumlarına ulaşmak için özelleştirme politiğine kalkınma ve büyüme sorunlarını giderme düşüncesiyle sarılmaktadır. Bu bakımdan toplumsal alanda hoşnutsuzluklar ortaya çıkabileceği ortadadır. Toplumsal açıdan özelleştirme ile bir takım olumlu sonuçlara ulaşılsa da halkın içinde düşük ve orta derece gelir dilimlerinde bulunanlar açısından özelleştirmeden beklenen sonuçlar elde edilmediği ortadadır. Halka direkt olarak yansımada özelleştirmenin aslında devlet için bir kolaylık sağladığı görülmektedir. Ekonomiye katkısı bu yönden savunulabilir. Devletin asıl yapması gereken adalet, iç güvenlik, dış güvenlik, sağlık eğitim ve altyapı yatırımları gibi yatırımlara yönelmesine imkân vermektedir. *“Yirminci yüzyılda yaşanan tecrübeler devletin asli fonksiyonlarını bırakıp her alana el atmasının onu nasıl işini yapamaz hale getirdiğine ve son tahlilde toplumun bunu yüksek enflasyon, verimsizlik, hantallık yavaş işleyen adalet mekanizması vb. çeşitli biçimlerde ödemek zorunda kaldığını göstermiştir.”*¹⁷⁶

3.2.5. Kamu Yararı ve Özel Yarar Çelişkisi

Kamu hizmetlerinin amacı kamuya yarar sağlamaktır. Kamu yararı kavramı, konusunda oldukça farklı yorumlar mevcuttur. Ancak bu farklı yorumların hepsi, kamu yararının, bazı genel yararların, kişi ve grup yararlarına tercih edilmesi, olduğunda birleşmektedirler. Kamu hizmetleri bu genel yararların gerçekleştirilmesi için kurulmaktadır. Topluma arz edilen bir hizmetin, kamu hizmeti sayılması, o hizmetin doğrudan doğruya kamuya yarar sağlamasına bağlı bulunmaktadır. Kamu yararı kavramı, devletin doğrulamasını yapmak için kullanıldığı gibi, kamusal işlerin hukuka uygunluğunu ölçmede de kullanılır. Temel hakların sınırlandırılmasında başvurulan başlıca nedenlerden biridir.

¹⁷⁵ <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=184714> (18.04.2006)

¹⁷⁶ <http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/yazilar-BSB/iktisatToplum11Agu-Turel.doc> , s.4.

Yasama faaliyetlerinin ana amacı ve sonucudur. Bir faaliyetin kamu hukukuna uygunluğunun bir ölçütüdür. Türkiye’de 1982 Anayasasında, kamu yararı başlığı altında düzenlemeler mevcuttur. Bu başlık altında “Kamulaştırma” (md.46), “Devletleştirme ve özelleştirme” (md.47) maddeleri yer almaktadır. Kamu yararı kavramı yanında, toplum yararı, ortak iyilik, toplumsal refah, genel yarar gibi çoğu birbirinin yerine kullanılan çeşitli kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramların ortak noktası, tümünün “bireysel çıkar”dan farklı, onun üstünde veya dışında bir yararı ifade etmesidir. Dolayısıyla gerçek ayırım, kamu yararı ile toplum yararı arasında değil, kamu yararı ile bireysel çıkar arasındadır.¹⁷⁷

*Yasa yapımını kamu yararına bağlayan şu ifade de dikkat çekicidir: “Yasa koyucuya verilen düzenleme yetkisi, hiçbir şekilde kamu yararını ortadan kaldıracak veya engelleyecek biçimde kullanılamaz. “Kamu yararı genel düşüncedir. Yalnızca özel çıkarlar yâda belli kişilerin yararı için yasa konulamaz. Kamu yararı zaman içinde değişebilir, ortadan kalkabilir.”*¹⁷⁸

Bir hizmetin kamu yararı taşıdığı toplum tarafından ona olan ihtiyaçla belirginleşmekte ve kanun koyucu onu kamu hizmeti haline getirmektedir. Kamu hizmeti, ya ilk kez oluşturulmakta veya daha önceden özel kesim tarafından görülen bir hizmetin idaresi devletleştirilmek suretiyle kamu hizmeti kurulmaktadır. Ama bütün durumlarda, kamu hizmetini kanun veya verilmiş bir yetkiye dayanılarak idare, idari bir işlemle kurmaktadır. Kamulaştırmanın karşıt ifadesi olan özelleştirme de ise bu hizmetlerin özel sektör eliyle yapılması gerekmektedir. İşte tam da burada bir çelişki meydana gelmekte ve kamu yararına aykırı olan bir hizmetin özel sektöre devri tartışmalara neden olmaktadır. Özelleştirmenin geniş tanımlamasından yola çıkarak, kamunun boyutlarının daraltılması ve dar anlamda mülkiyetin özel sektöre transfer olması nedeniyle oluşturulan kamu yararı ve özel yarar arasında bir diyalektik meydana gelmektedir.

Yönetimin temel amacı kamuya yararlı değildir. Bu her kurumun yönetiminde geçerlidir. Kamu yönetimi, hizmetleri düzenlerken, bireyleri değil, bireyin içinde yer aldığı toplumu, ya da toplumun belli bir kesimini dikkate alır. Kamusal yararlar, özel yarar çatıştığında kamu yönetimi toplumsal yani kamusal çıkardan yanadır. Kamu yararının kötüye kullanılmaması için hukuk kuralları

¹⁷⁷ Osman Saraç, “Kamu Yararı Kavramı”, **Maliye Dergisi**, No.139, Ocak-Nisan 2002, s.17.

¹⁷⁸ a.g.m., s.20

içerisinde sınırlandırılması, kapsamının belirtilmesi gereklidir.¹⁷⁹ Yapılan özelleştirme uygulamalarında bu çelişkinin oldukça yoğun yaşandığını görmekteyiz. Zarar gören kesim hakkını, hukuk kuralları çerçevesinde bağımsız mahkemelerce ve yüksek yargı organlarınca arayabilmektedir.

Kamu İktisadi Teşebbüslerinin kurulma gerekçelerinde de belirtildiği üzere, KİT'lerin sadece mal ve hizmet üretmek değil farklı sosyal fonksiyonları da bulunmaktadır. Bu görevler kısaca, geri kalmış yöreleri kalkındırmak, enflasyonu aşağıya çekmek, stratejik malları üretmek, sosyal adalete katkı sağlamak ve devlete gelir sağlamaktır. Bir taraftan bir kısım sosyal refah hizmetlerinin sağlanması doğrudan özel sektöre geçerken, diğer yandan da ekonomik amaçlı mal ve hizmet üreten kamu işletmelerinin özelleştirilmesi, devletin sosyal fonksiyonlarının zayıflamasına neden olmakta ve kamusal yararı, düşürücü bir nitelik taşımaktadır. Kamu işletmelerinin sosyal fonksiyonlarının başında, işgücünün önemli bölümünü istihdam etme anlamına gelen “tam istihdam” politikaları gelmektedir. Ayrıca gelir dağılımı ve bölgelerarası dengeli kalkınmayı sağlamışlardır.¹⁸⁰ KİT sektöründeki istihdama yönelik eleştiriler, özelleştirme hareketinin dayanak yollarından biridir. Burada amaç, sendikalaşma oranının çok yüksek olduğu kamu işletmelerinde sendikasızlaşma sürecinin başlatılması ve buradan yansıtacak etkilerle, tüm ekonomi açısından işgücü esnekliğinin sağlanmasıdır.¹⁸¹

Yapılan özelleştirmeler sonucunda, özel sektörün kar mantığından hareketle, kamu yararına aykırı davranabileceği ve kendi adına oluşturacağı fiyatlar üzerinden tekel oluşturma tehlikesi, göz önüne alınmalıdır. KİT'lerin özelleştirilmesinden doğan boşluğun özel tekellerle doldurulacağı, uygulamaya yönelik en yaygın eleştiri konularından birisidir. Özel sektörün tekelleşme olasılığı ve fiyatlarda görülecek aşırı yükselmeler özel sektöre fayda sağlarken, kamusal yarara ters düşmektedir.

Özelleştirme hareketinin amaçlarından biriside, kamu borçlanma gereksiniminin azaltılmasıdır. Hükümetlerin beklentisi, özellikle KİT'lerin mülkiyet devrini öne alan özelleştirme uygulamasında, satışlardan elde edilecek gelirlerin kamu kesimi borçlanma gereğini düşürmesidir. KİT'lere bütçeden yapılan transferlerin özelleştirme sonrasında azaltılmasıyla da sonuç aynı olacaktır.¹⁸²

¹⁷⁹ A.Şeref Gözübüyük, “Yönetim Hukuku”, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, Ağustos 2004, s.9

¹⁸⁰ Ersöz, a.g.e., s.11

¹⁸¹ Oyan, a.g.e., s.190.

¹⁸² Oyan, a.g.e., s.185.

Hükümetler tarafından kamunun sırtında bir kambur gibi gösterilmek istenen, kar eden Kamu İktisadi Teşebbüsleri mali amacın öne çıktığı bu beklenti içerisinde özelleştirilerek, kamu yararına aykırı davranılmıştır. Mali yüklerin tam tersine eğilim göstererek düşme yerine tırmanışa geçmesi bu uygulamaların sonucunun olumsuz olduğunu göstermiştir.

Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü ve Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, resmi internet sitesinden alınan verilere göre, 2001 yılından 2006 yılına kadar geçen süre içerisinde özelleştirme gelirlerinin arttığını, kamu kesimi borcunun da arttığını görmekteyiz. 2001 yılında 120 milyon \$ olan özelleştirme gelirinin 2006 yılında 8,2 milyar \$ olduğu görülmektedir. Kamu borç göstergelerine baktığımızda 2001 yılında 178 milyar \$ olan toplam borç stoku, 2006 yılında 350 milyar \$ civarındadır.¹⁸³ Hem özelleştirme gelirleri hem de kamu borç stoku artmıştır. Kamu borçlanma gereksiniminin artması, “ne pahasına olursa olsun, özelleştirilsin” mantığını ortaya çıkarmaktadır. Politikacıların uygulamalarına baktığımızda bu çizgiyi terk etmedikleri açıkça görülmektedir. Dolayısıyla, ekonomimizde bu politikalar neticesinde, olumsuz etkiler görülmektedir.

3.2.6. Yasal Altyapıdan Kaynaklanan Problemler

Yasal altyapıdan yoksun ülkelerde uygulanan özelleştirme programlarının yarardan çok zarar getirdiği, ekonomik ve politik istikrarı da etkilediği bir gerçektir. Yasal altyapı, kuvvetler ayrılığı ilkesi ışığında yasama organı tarafından çıkarılacak kanunlarla güçlendirilecek uygulamaların hukuki zeminini oluşturur. Ülkemizdeki uygulamalarına bakmadan önce, son çeyrek asırlık hukuki sürece göz atabiliriz.

Anayasada özelleştirmeye ilgili ilk değişiklik, 1994 yılında çıkarılan 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine Dair Kanun’la ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir. Anayasa Mahkemesinin almış olduğu kararlar neticesinde, nihayet yasama organınca 1999 yılında 4446 sayılı kanunla özelleştirme olgusu, anayasal bir zemine oturtulmuştur. Anayasa’nın 47. maddesine, özelleştirme kelimesi eklenmiş ve fıkra olarak “Devletin kamu iktisadi teşebbüslerinin ve diğer kamu tüzel kişilerinin mülkiyetinde bulunan işletme ve varlıkların özelleştirilmesine ilişkin esas ve usuller kanunla gösterilir.” hükmü getirilmiştir.¹⁸⁴ Özelleştirme Yasası,

¹⁸³ http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/yillara_gore.htm, (10.07.2006), s.3., <http://www.maliye.gov.tr>, (21.07.2006), s.7

¹⁸⁴ Gözübüyük, a.g.e., s. 291

özeleştirmenin kapsamını oldukça geniş tutmuştur. Bu kanuna göre, hemen hemen tüm iktisadi, ticari varlık ve değerler bu kanun çerçevesinde özelleştirilebilecektir.

Son yıllarda ülkemizde yapılan özelleştirme uygulamalarına baktığımızda, hukuki alt yapının tamamlanamaması nedeniyle özelleştirme süreci, belirlenen programlara uygun ilerleyememiştir. Anayasa Mahkemesi ve yüksek yargı mercilerinin vermiş olduğu “**yürütmeyi durdurma**” veya “**iptal**” kararlarıyla birlikte özelleştirme uygulamalarında sancılı dönemler yaşanmış ve belirlenen sürelerde özelleştirme uygulamalarında ilerleme kaydedilmediği gibi, mevcut çalışmalarında boşa çıkmasına neden olmuştur. Hukuki alt yapının, tam olarak tamamlanmaması, özelleştirme sürecinin, KHK’ler çerçevesinde ilerlemesini sağlamıştır. Bu durum, uygulamalarda bazen yasal olmayan çalışmaların yapılmasına yol açmıştır. Birçok özelleştirme uygulamasına yapılan itirazlar sonucunda alınan kararlar, davacı taraf lehine sonuçlanmış ve uygulamalar kısır döngü haline dönüşmüştür.

Bu uygulamalardan sonra, özelleştirme denince, devlet işletmelerinin kapatılması ve varlıklarının paylaşılması akla gelir olmuştur. İdare Mahkemeleri ve Danıştay, işçi sendikalarının başvuruları üzerine, bu işlemlerden bazılarını durdurmaktadır. Ama yargı işlemleri zaman aldığı için, özelleştirme adı altında yapılan tasfiyeler başarıya ulaşmakta, özelleştirmeden mal alan işadamlarımıza büyük servetler kazandırmaktadır.¹⁸⁵

Ülkemiz özelinde Danıştay, Özelleştirme Yüksek Kurulu (ÖYK), Rekabet Kurumu (RK) ve Sendikalar arasındaki hukuki uyumsuzluk, özelleştirme uygulamalarında yaşanan kısır döngünün başlıca sebebidir. Daha çok, özelleştirilen kurumların, özelleştirme esnasında yapılan teknik ve hukuki hatalardan kaynaklanan problemler, tarafların itirazları neticesinde, mahkemeler tarafından çözülmekte ve süreç uzamaktadır. ERDEMİR ve TÜPRAŞ’ın özelleştirme uygulamaları bu konuda örnek olarak verilebilir.

Danıştay 13’üncü Dairesi, ERDEMİR’in OYAK’a satışına izin veren Özelleştirme Yüksek Kurulu (ÖYK) kararının yürütmesini durdurdu. Danıştay, bu kararını, Rekabet Kurulu kararının yürütmesinin durdurulmasına dayandırdı. Davacı taraf, kararın, özelleştirmelerdeki aceleciliği ve dolayısıyla kamu yararına uygunluk değerlendirmesinin yeterince yapılmadığını ortaya koyduğunu ileri sürdü. Buna

¹⁸⁵ Mustafa, Aysan, “Yanlış Özelleştirmeler”, **Radikal Gazetesi**, 12 Temmuz 2006 Çarşamba, s.4.

karşın Rekabet Kurumu ise, ERDEMİR'in satışına ilişkin kurulun yeniden karar alıp işlemleri tamamlayacağını belirtti. Yapılan yanlış ise ERDEMİR'in OYAK'a devrine onay veren Rekabet Kurulu kararını, yedi yerine sekiz üye ile almasıydı. Bu gerekçeye dayanarak Danıştay 13. Dairesi, yürütmeyi durdurma kararı aldı.¹⁸⁶ Bu karar üzerine davacı taraf, ERDEMİR'in devrinin yasal dayanaktan yoksun olduğu ve derhal kamuya iade edilmesi gerektiğini savundu.

TÜPRAŞ örneğinde ise, daha değişik bir problem karşımıza çıkmaktadır. Ankara 12. İdare Mahkemesi, TÜPRAŞ'ın yüzde 14.76'sının İMKB'de İsraili bir işadamı adına hareket ettiği öne sürülen yatırım fonlarına satışını iptal etti. Mahkeme satışta gerekli aleniyet ve rekabet ortamının oluşturulmadığını, hisse fiyatının kamu yararına uygun belirlenmediğini ifade etti. Bu arada TÜPRAŞ'ın satışına itiraz ederek dava açan Petrol-İş Sendikası'nın Başkanı, mahkeme kararını beklemeden özelleştirmeye ilgili yargı kararlarının uygulanmamasından dolayı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuracaklarını açıkladı.

Ankara 10.Bölge İdare Mahkemesi, TÜPRAŞ'ın yüzde 65.67 oranındaki kamu hissesinin blok satışına ilişkin ihale komisyonu kararını, iptal ettiğini açıkladı. Mahkeme kararındaki gerekçeler ise, şartlı teklif verilmesinin uygun bulunmadığı, İhalede açık artırmanın yapılmaması, teklifin peşin veya vadeli olduğunun açıklanmaması, ihaleye teklifi veren firmanın, dosyalarının ve belgelerinin başka bir firmaya ait olması ve şirketle ilgili yeterli bilgiye ulaşılamamasıdır.

Bunun üzerine Özelleştirme İdaresi Başkanlığı da, kararı Danıştay'a götürerek temyiz edeceklerini duyurdu. Ayrıca temyiz aşamasında 10. İdare Mahkemesi'nin kararının yürütmesinin durdurulması da istenebilecektir. Danıştay'da ihale sürecini ve mahkeme kararının uygunluğunu inceleyip karar verecektir. Danıştay'daki sürecin 3-4 ay devam etmesinin beklendiğini ifade eden davacı taraf, kendilerinden savunma istenmesi durumunda bu sürecin daha da uzayacağını belirtmiştir.¹⁸⁷

Ülkemizde özelleştirme programlarının uygulanması sürecinde, yasal altyapının yetersiz olduğu ve bununla birlikte hukuki kaos ortamının varlığı ortaya çıkmaktadır. Bu problemler giderilmeden özelleştirmeden iyi sonuç almak olanaksızdır.

¹⁸⁶ <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=186979> (11.05.2006)

¹⁸⁷ <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=188231> (26.05.2006)

ERDEMİR ve TÜPRAŞ gibi, özellikle de, stratejik öneme sahip, kamuya büyük gelir getiren işletme, varlık ve hizmetlerin yangından mal kaçtırcasına özelleştirme kapsamına alınarak bir an önce özelleştirilmelerine çalışılmakta ve böylesine önemli özelleştirme süreçlerinde, yürütülen işlemlerde telafisi imkânsız hatalar yapılmaktadır. Kamuya ait tüm değerlerin önü alınamaz bir istekle özelleştirilmelerine ilişkin yürütülen işlemlerde böylesine önemli hataların yapılması, özelleştirmelerdeki aceleciliği ve dolayısıyla kamu yararına uygunluk değerlendirilmesinin yeterince yapılmadığını da ortaya koyar niteliktedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Liberalizm, ortaçağdan kalma karanlık düzenin tasfiye edilmesiyle birlikte ortaya çıkan yeni bir sistem olarak karşımıza çıkmıştır. Tarihsel arka plana bakıldığında liberal sistemin siyasi, felsefik ve geniş bir ekonomik altyapısının Locke, Kant, A.Smith ve J. S.Mill düşünürler ve iktisatçılar tarafından oluşturulduğu görülmektedir. Bireycilik, özgürlük ve rolü birkaç alanla sınırlandırılmış bir devlet model ile işlerlik kazanmış piyasa ekonomisi liberal sistemin günümüzdeki temel değerleri olarak göze çarpmaktadır. Küreselleşmenin getirdiği ekonomik ortamda neo-liberal dalga şeklinde sahneye çıkan liberal sistem kendisine yeni bir argüman bularak söz konusu temel ilkelerini bu yolla pratiğe geçirmeyi amaçlamaktadır. İşte liberal sistemin “özelleştirme” argümanı bu noktada karşımıza çıkmaktadır.

Ülkemizde uygulanan biçimiyle özelleştirme; ancak gerçek demokrasinin gerçekleşmediği, halkın yeterince bilgilendirilmediği, toplumsal karar alma süreçlerinden dışlandığı rejimlerde geçerli olabilir. Bu rejimler belirli kesim ve grupların kısa vadeli çıkarlarına yönelik özelleştirme programlarının uygulanması için uygun zemin oluştururlar. Halkın görüşünün alınmadığı aktif katılımın ve etkin denetimin sağlanmadığı bir KİT politikasından ve özelleştirme programından toplum yararına sonuç almak olanaklı değildir. Ayrıca özelleştirme ile yoğun olarak gündeme getirilen devletin küçültülmesi tezi ve bu amaçla bazı temel hizmetlerin sunumunun da piyasa güçlerine terk edilmesi politikası, hem gelir dağılımı adaletsizliğini şiddetlendirici, hem de fırsat eşitliğini bozucu nitelikler taşır. Sosyal devlet görüşünden yoksun olan bu politikalar, ileride çok ciddi “sosyal patlamalara” neden olur.

Türkiye’de özelleştirme ile onun arka planı arasında tutarsızlık görülmektedir. Gerçekte mali ve ideolojik yönü ön planda olmakla birlikte, ekonomik etkinlik şemsiyesi altında gizlenmektedir. Özelleştirme aynı zamanda, dış finans çevrelerinin de yoğun mali ve politik desteğinin alınmasında bir araç olarak kullanılmıştır. Teoride, kamu finansman bunalımının derinleşmesiyle, “her ne pahasına olursa olsun bir an önce özelleştirilsin” anlayışı, zıt bir anlayıştır.

Çalışma boyunca özelleştirmeye yönelik yapılan çözümlenelerde söz konusu olgunun günümüzdeki neoliberal dalgayla ya da diğer adıyla küreselleşme süreciyle

birlikte daha fazla işlerlik kazandığı görülmektedir. Özelleştirme sürecinden olumsuz etkilenen AGÜ'ler bir yandan mevcut durumlarından sıyrılmak isterken diğer yandan da stratejik sektörlerini ÇUŞ'lara kaptırmamaya çalışmaktadırlar. Devletin rolünün giderek daraltıldığı bu süreçte kamu mülkiyetindeki kurumların böylesine el değiştirmeleri pek çok soruna kaynak teşkil etmiştir. Bu çalışmada hem ülkemizde hem de diğer büyük ülke ekonomilerinde yaşanan özelleştirme pratikleri tahlil edilmiştir. Bu bağlamda gerekli sosyal, siyasi ve hukuki altyapısını tamamlayan ülkelerin süreç içerisinde daha az zararla karşılaştıkları görülmüştür. Bu perspektiften hareketle çalışmamızın hipotezi, özellikle AGÜ'ler bağlamında yaşanan çeşitli sorunlarla ispatlanmıştır. Bu sorunları, ücretlerin düşürülmesi, işsizlik, kamu otoritesi etkinliğinin azaltılması ve toplumsal beklentilerdeki olumsuzluklar şeklinde sıralamak mümkündür. Hipotezimizin diğer bir kısmını Çok Uluslu Şirketlerin hegemonyası oluşturmaktadır. Yapılan çözümlenelerde ÇUŞ'ların özelleştirmelerle birlikte ulus-devletler üzerinde hegemonik güç kazandığı açık bir şekilde görülmüştür. Sonuç olarak belirtmek gerekirse; çalışmamızdaki temel hipotez; gerekli düzenlemeler (yasal ve idari düzenlemeler) olmaksızın hangi yöntemle yapılırsa yapılsın özelleştirme politikalarının başarıya ulaşma şansının olmadığıdır. Çalışma boyunca yapılan çözümlenelerde detaylı bir biçimde ortaya konulan sorunlar hipotezimizi doğrular niteliktedir.

İşte bütün bu sonuçlardan hareketle özelleştirmeye yönelik çeşitli öneriler yapılabilir. Şöyle ki; gerek dış ülkelerde gerekse ülkemizde özelleştirme programının başarılı olması için ekonomik, finansal, sosyal ve hukuksal altyapının oluşturulması gerekir. Gerekli yasal altyapı oluşmadan yapılan özelleştirme çözümden çok sorun getirir. Söz konusu altyapı ülke koşullarına uygun olarak rasyonel etkin bir biçimde kurulmazsa özelleştirmeden beklenen sonuçlar gerçekleşmez. Ekonomik altyapının oluşturulmasında en önemli nokta, yürürlükte olan piyasa ekonomisinin etkin işlemlerini önleyen yapısal bozuklukların düzeltilmesi ve eksikliklerin giderilmesidir. Bu çerçevede öncelikle piyasalarda rekabeti geliştirmeyi sağlayacak Tüketiciyi Koruma, Rekabet, Anti-Kartel ve Tröst yasaları çıkarılmalı; haksız rekabeti ve kayıt dışı ekonomiyi engelleyecek bir vergi ve sosyal güvenlik reformu yapılmalıdır. Bu yasalar çıkarılmadan ve reformlar yapılmadan özelleştirme programı uygulanırsa, belki zararlı çalışan KİT'ler karlı özel işletmeler durumuna gelebilir.

Özelleştirmenin sosyal altyapısı, özelleştirilecek KİT'lerde istihdam edilen çalışanların sorunlarına çözüm bulmak açısından büyük önem taşır. İşsizliğin büyük boyutlara ulaştığı Türkiye gibi ülkelerde, özelleştirme nedeniyle, işsiz kalanların sorunlarına çare bulacak düzenlemeler yapılmazsa, özelleştirme sendikalar ve işçiler tarafından büyük tepkiler karşılır ve sosyal patlamalar ortaya çıkabilir. Bu nedenle özelleştirilecek KİT'lerde çalışanlara yeni iş edinebilecekleri bilgi ve beceriyi kazandıracak eğitim hizmetleri ve iş kurmalarını sağlayacak avantajlı krediler verilmeli, KİT'lerin hisse senetlerini satın alabilecekleri kolaylıklar getirilmeli ve işsizlik sigortası hakkı tanınmalıdır. Özelleştirme programının ekonomik, finansal, sosyal altyapısı ve bizzat özelleştirme uygulamasının kendisi; temel esasları belirleyen, aralarında uyum ve amaç birliği bulunan kanunlarla hukuksal altyapıya kavuşturulmalıdır. Bu açıdan ülke ekonomisi ve toplum için büyük önem taşıyan bazı özelleştirme uygulamalarının kanun hükmündeki kararnamelere dayanılarak yapılması sakıncalar taşımaktadır.

Ülkemizde özelleştirme programı, ulusal ekonominin dış rekabet gücünü yükseltecek bütüncül bir sanayileşme ve kalkınma stratejisinin bir unsuru, tüm KİT sektörünün yeniden yapılandırılmasının bir aracı olarak ele alınmalıdır. Bu program hazırlanırken kısa vadeli perakendeci ya da toptancı bir yaklaşım yerine uzun vadeli bütüncül yaklaşım egemen olmalıdır. Hem tek tek KİT'lerin hem de bütün KİT sektörünün ulusal ekonomide ve sektörlerdeki önemi ve konumu, ekonominin dış rekabet gücüne ve teknolojik gelişmeye katkısı, sanayileşmede ve kalkınmadaki rolleri, kamu hizmetlerini karşılamaadaki görevleri göz önünde bulundurulmalıdır.

Öte yandan özelleştirilecek KİT'lerin seçimi ve hangi öncelikle özelleştirileceği konusu, özelleştirme stratejisinin temelini oluşturur. Bu strateji belirlenirken göz önüne alınacak başlıca faktörler; bir yandan özelleştirmenin esas amaçları, öte yandan ülkenin kalkınmışlık ve sermaye birikim düzeyi, sektörlerin ve piyasanın yapısı ve KİT'lerin ürettiği mal ve hizmetlerin niteliğidir. Özelleştirilecek KİT'lerin seçiminde temel ölçüt rekabet unsurunun geliştirilerek net toplumsal yararın artırılması olmalıdır. Bu bakımdan özelleştirmeden sonra ortaya çıkacak sektör ve piyasa yapısının yaşamsal önemi vardır. Kaynak dağılımında ve kullanımında etkinliğin artması için söz konusu yapının rekabetçi bir niteliğe sahip olması gerekir. Anılan faktörler ve temel ölçüt dikkate alındığı zaman Türkiye gibi üretken sermaye birikim düzeyi yetersiz olan ülkelerde; enerji ulaşım,

telekomünikasyon gibi doğal tekelleşme eğiliminin yüksek olduğu altyapı sektörlerinde ve enerji üretiminde temel girdi sağlayan linyit kömürü üretiminde faaliyet gösteren, ülke ekonomisi için stratejik önemi bulunan ve kamu hizmeti niteliği ağır basan KİT'lerin özelleştirilmemesi ya da en son sırada özelleştirilmeleri gerekir.

Özelleştirilme programının başarıyla uygulanması için siyasal ve ekonomik istikrar büyük önem taşır. Özelleştirme konusunda geniş bir toplumsal uzlaşmaya ve arkasında halk desteği güçlü siyasal iktidarlara gereksinim vardır. Ancak böyle bir uzlaşma ortamında ve güçlü hükümetler döneminde özelleştirme programları istikrarlı bir şekilde uygulanabilir. Bunlar gerçekleştirilmeden yapılacak özelleştirilme uygulamaları dalgalanmalar gösterir. İktidarın aldığı kararlara muhalefet sürekli itiraz eder, bir hükümetin yaptığı uygulamayı diğer hükümet değiştirir. Dolayısıyla özelleştirme programındaki bütün yük tutarlılık ve istikrar kaybolur. Uygulanan devlet işletmeleri ve özelleştirme uygulamalarıyla ilgili bu yanlışlar düzeltilmeden, dünya pazarlarında ve dünya toplumları arasında başarılı olmamız olanağı yoktur. Çünkü bir ekonominin gücü, işletmelerinin dünya pazarlarındaki gücüyle ölçülmektedir. Öte yandan ekonomik istikrar ve büyüme, özelleştirmenin başarısını büyük ölçüde etkiler. Enflasyonist eğilimlerin kuvvetli olduğu, gelirlerin ve tasarrufların azaldığı, işsizliğin arttığı konjonktür dönemlerinde başarılı bir özelleştirme uygulaması gerçekleştirilemez.

Etkin bir özelleştirme uygulamasında problemlerin minimum seviyede gerçekleşeceği düşünülmelidir. Bir yandan kamuoyu desteği sağlanmalı, bilgilendirici ve uyarıcı girişimler yapılmalıdır. Ancak işsizlik, ekonomik gücü ÇUŞ'lara kaptırma ve sonucunda siyasal baskılarla karşı karşıya kalma, özel tekellerin oluşma imkânı, gelir seviyesi düşük insanlara hizmet sunmada çıkacak karmaşıklık gibi nedenleri barındırması nedeniyle sosyal alanda bazı çatışmalara sebep olabilmektedir. Özelleştirmenin içeriği kadar hangi ortamda yapıldığı da sonuçları itibariyle, fevkalade önemlidir. Dış ve iç koşulların ağır dayatmaları altında alınan özelleştirme kararları, kesinlikle teknik nedenlere değil ideolojik nedenlere bağlı olacaktır ve bir yandan ülkede kaynak dağılımını bozarken, diğer yandan da ülke dışına kaynak transferi sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR:

- AKALIN, İlhan, **İşçi, Sendika, Tarih**, Öteki yayınevi, Ankara, 1995.
- AKARSLAN, Mediha, **Türkiye’de ve Dünyada Özelleştirmenin Analizi**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2000.
- AKTAN, Coşkun Can, **Gerçek Liberalizm Nedir?**, İzmir: T Yayınları,1994.
- ALBAYRAK, Cemil “Özelleştirme ve Sermayeyi Tabana Yayma Amacı”, Editör: Aykut Polatoğlu **Özelleştirme Tartışmaları**, İstanbul, Bağlam Yayınları, Eylül 1994.
- ATASOY, Veysel **Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme Sorunu**, Ankara, Nurol Matbaacılık, 1993.
- BARIŞIK, Salih ve BARLAS, Emin, “Türkiye’de Özelleştirme”, **Özelleştirme Teori, Dünya ve Türkiye Deneyimi**, Editör: Yusuf Bayraktutan , Ankara, Liberte Yayınları, Aralık 2003.
- BARRY, Norman, **Komünizm Sonrası Dönemde Klasik Liberalizm**, Çev:Mustafa Erdoğan, LDT Yayınları, Ankara, Ekim 1997.
- BAŞKAYA, Fikret, **Neoliberalizmin İflası**, Akıntıya Karşı Yazılar, Maki Basın Yayın, Ankara, 2004.
- BAYRAKTUTAN, Yusuf **Özelleştirme Teori, Dünya ve Türkiye Deneyimi**, Ankara, Liberte Yayınları, Aralık, 2003.
- BAYTAN, İlhan, **Özelleştirme**, Ankara, TRT Genel Sekreterlik ve Basım ve Yayın Müdürlüğü Ofset Tesisleri, 1999.
- CEVİZOĞLU, M. Hulki. **Türkiye’nin Gündemindeki Özelleştirme**, İstanbul, İlgı Yayıncılık,1989.
- DEMİR, Osman ve ŞİMŞEK, Muammer, **Özelleştirme Teori, Dünya ve Türkiye Deneyimi**, Editör: Yusuf Bayraktutan, Ankara, Liberte Yayınları, Aralık 2003.
- DURAN, Mahmut. “Özelleştirmenin Toplumsal ve Ekonomik Boyutları”, **Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme**, Editör: E.Arioğlu, Türkiye Maden İşçileri Sendikası Yay. Ankara, 1994.

- ERDOĞAN, Mustafa, **Aydınlanma, Modernlik ve Liberalizm**, Orion Yayınevi, Ankara, Mart 2006.
- ERSÖZ, Halis Yunus v.d, **Özelleştirme ve Çalışanların Mülkiyet Sahipliği Kardemir Örneği**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004.
- ERTUĞRUL, İlter, **Biz Vatan Hainliğine Devam Ediyoruz Hala!** , Ankara, Ümit Yayıncılık, 2004.
- GÖKBAYRAK, Şenay, “**Belediyeler,Özelleştirme ve Çalışma İlişkileri**”, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yay., Temmuz 2003.
- GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref, “**Yönetim Hukuku**”, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, Ağustos 2004.
- GRAY, John, **Liberalizmin İki Yüzü**, Çeviren: Koray Değirmenci, Dost Kitabevi Yay. Ankara 2003.
- HAYEK, Friedrich, **Kölelik Yolu**, Çeviren: T. Feyzioğlu-Y.Arsan, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1995.
- MANİSALI, Erol, **Dünya’da ve Türkiye’de Büyük Sermaye**, 4.Basım, İstanbul, Derin Yayınları, Mayıs 2003.
- İŞIKLI, Alparslan, “Özelleştirme ve Sendikalar”, **Özelleştirme Tartışmaları**, Editör: Aykut Polatoğlu İstanbul, Bağlam Yayınları, Eylül 1994.
- İNSEL, Ahmet, **İktisat İdeolojisinin Eleştirisi**, İstanbul, Birikim Yayınları, 2003.
- LORDOĞLU, Kuvvet, **Kapitalizm**, İZM’ler Dizisi, BDS Yayınları, İstanbul, 1996.
- OYAN, Oğuz, “Özelleştirme Söylemi ve Gerçekler”, **Özelleştirme Tartışmaları**, Editör: Aykut Polatoğlu, İstanbul, Bağlam Yayınları, Eylül 1994.
- ÖNDER, İzzettin, “Özelleştirmeye Genel Yaklaşım” **Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme**, Editör: Ergin Arnoğlu, Türkiye Maden İşçileri Sendikası Yay. Ankara, Nisan 1994.
- ÖZMEN, Selahattin, **Türkiye’de ve Dünyada KİT’lerin Özelleştirilmesi**, İstanbul, Met/er Matbaası, 1987.
- POLATOĞLU, Aykut, **Özelleştirme Tartışmaları**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1994.

- SARIASLAN, Halil, “KİT’ler ve Özelleştirme”,**Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz**, Editör: A.Şahinöz, İmaj Yayınevi, Ankara, 2001.
- SAVAS, Emanuel, “Özelleştirmenin Gerekçeleri”, Çeviren: Aytaç Eker, **Privatization: The Key to Better Government** - Chatham House Publishers, New Jersey, November 1987.
- SAVAS, Emanuel., **Daha İyi Devlet Yönetiminin Anahtarı Özelleştirme**, Çeviren: Ergün Yener, 2.Basım, Ankara, Milli Produktivite Merkezi Yayınları, 1999.
- SERİM, Bülent, **Anayasa ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Özelleştirme**, İstanbul, İzgi Yayınları, 1996.
- ŞENER, Orhan, “Dünyada Özelleştirme Uygulamaları”, **Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme**, Editör: Ergin Arnoğlu, Türkiye Maden İşçileri Sendikası Yay. Ankara, 1994.
- TANİLLİ, Server, **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası**, Cilt:V 2. Basım, Adam Yayınları. İstanbul 1999.
- TOKGÖZ, Erdinç, **Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi**, 6. Basım, Ankara, İmaj Yayınevi, 2001.
- TOKTAMIŞ, Ateş, **Demokrasi**, Ümit Yayıncılık, İstanbul, 1994.
- YALOVA, Yüksel, **Türkiye Avrupa İlişkiler Işığında Özelleştirme**, Ankara, Nobel Yayıncılık, Ocak 2005.
- YAYLA, Atilla, **Liberalizm**, Turhan Kitabevi, Ankara, ,1992.
- YÜKSEL, Erkan, **Basın ve Siyaset Gündemindeki Özelleştirme**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2001.

DERGİLER:

- AKDİŞ, Muhammet, “Dünya’ da Özelleştirme Uygulamaları ve Türkiye’de 5 Nisan Kararları Sonrası Beklenen Gelişmeler”
<http://makdis.pamukkale.edu.tr/mak17.htm>, (17.06.2006)
- ANDRISANI, Paul and HAKIM, Simon, “Introduction The Privatization”, Richard J.Fox School of Buisness and Management Temple University
<http://www.sbm.temple.edu/ccg/introprivatization.doc>. (20.07.2006)

- AYSAN, Mustafa, “Yanlış Özelleştirmeler”, 12 Temmuz 2006, **Radikal Gazetesi**, s.4.
- ÇETİN, Halis, “Liberalizmin Tarihsel Kökenleri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, 2002, s.80-97.
- DİKKAYA, Mehmet ve ÖZYAKIŞIR, Deniz, “Küreselleşme ve Bilgi Toplumu: Eğitimin Küreselleşmesi ve Neoliberal Politikaların Etkileri”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt:3, Sayı:9, Bahar 2006, s.155-176.
- DURAN Aram , “THY Satılırsa Ne Olur?”, 3 Ekim 2004, **Birgün Gazetesi**, s. 8.
- ELMA, Fikret, “Liberal Düşünce Geleneğinin Oluşumu ve John Locke”, **Journal of Qafqaz University**, N. 9, 2002.
<http://www.qafqaz.edu.az/journal/9/1liberal%20dusunce%20geleneginin%20olusumu%20ve%20john%20locke.pdf>, (13.07.2006)
- ERTUNA, Özer, “Özelleştirmenin Amacı ve Uygulama Usulleri”, İstanbul, İktisadi Araştırmalar Vakfı ve Emlak Bankası, **Seminer-Tebliğler-Panel**, 1993, s. 33-42.
- KİPER, Perihan, “Küreselleşme Sürecinde Kentlerimize Giren Yeni Tüketim Mekanları ve Yitirilen Kent Kimlikleri”, **Planlama Dergisi**, Ankara, TMMOB Şehir Plancıları Yayını, 1994, s.15.
- LAÇİNER, Ömer, “Özelleştirme ve Sonrası” **Birikim Dergisi**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1994 s.7-11.
- ORTAYLI, İlber, “Özelleştirme ve Sanayi Geleneğimiz”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yeni Türkiye Dergisi Yay., Ankara, Ocak 1995, Yıl 1, Sayı 2 s.42.
- ÖNİŞ, Ziya, “Turgut Özal and his Economic Legacy: Turkish Neo-Liberalism in Critical Perspective” **Middle Eastern Studies**, Vol.40, No.4, July 2004, pp.113 – 134.
- ÖZYAKIŞIR, Deniz, “Ulus-Devletin ÇUŞ’larla İmtihanı”, **Yarın Dergisi**, Yıl:4, Sayı:47, Mart 2006, s.22-23.
- SARAÇ, Osman, “Kamu Yararı Kavramı”, **Maliye Dergisi**, No.139, Ocak-Nisan 2002, s.17.
- SAVING, Jason L., “Privatization and the Transition to a Market Economy”, **Economic Review**, Federal Reserve Bank of Dallas, Fourth Quarter, 1998, p.17.

- SAYER, Günay, “Kamu İşletmelerinin Özelleştirilmesi-Britanya Örneği”, **Sermaye Piyasası Dergisi**, Yıl:8, Sayı:88, Haziran 1986, s. 43-47.
- SOYSAL, Mümtaz, “Özelleştirmenin Felsefesi”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yeni Türkiye Dergisi Yay., Ankara, Ocak-Şubat 1995, Yıl 1, Sayı 2, s.39-40
- TEZEL, Yahya Seazi, “Bir Liberalin Ontolojisi ve Epistemolojisiyle İlgili Bazı Notlar”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Ocak-Şubat 1999, Yıl 5, Sayı 25, s.57-65.
- YURDUSEV, A.Nuri, “Liberalizmin Türkiye Atağı”, **Türkiye Günlüğü Dergisi**, Ankara, Sayı:22, Bahar 1993, s.103-115.
- YURTTAŞ, Kemal, “Yağmanın Diğer Adı: Özelleştirme”, **Özgürlük Dünyası**, 147.Sayı, Temmuz 2004, s. 28-35.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR:

- <http://www.liberalhareket.org/lh.php?page=tanimlar> (24.06.2006)
- <http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/yazilar-BSB/iktisatToplum11Agu-Turel.doc> (25.06.2006)
- <http://www.turkis.org.tr/icerik/makaleozellestirme.htm> (20.03.2006)
- <http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/ozellestirme-yontemler.htm> (03.07.2006)
- http://www.ydk.gov.tr/rapor_2000/IG.htm, I.Bölüm (02.07.2006)
- <http://ekutup.dpt.gov.tr/kit/kilcim/ozel2.html>, (20.06.2006)
- http://www.ydk.gov.tr/rapor_2000/IG.htm, I.Bölüm (02.07.2006)
- http://www.ydk.gov.tr/rapor_2000/IG.htm, I.Bölüm (02.07.2006)
- http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalar/ozellestirme/butler-kamuhizmet-ozellestirme.htm (05.06.2006)
- <http://www.liberal-dt.org.tr/index.php?lang=tr&message=article&art=531> (19.03.2006)
- <http://www.maliye.gov.tr>, (21.07.2006)
- <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=184714> (18.04.2006)
- <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=186979> (11.05.2006)
- <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=188231> (26.05.2006)

HUKUKSAL KAYNAKLAR:

- 1982** Türkiye Cumhuriyeti Devleti Anayasası
- 440 Sayılı** “İktisadi Devlet Teşekkülleriyle Müesseseleri ve İştirakler Hakkında Kanun”
- 4046 Sayılı** “Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”
- 3346 Sayılı** “ Kamu İktisadi Teşebbüsleri ile Fonların Türk Büyük Millet Meclisince Denetlenmesinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun”
- 4971 Sayılı** “Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”
- 72 Sayılı** “Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Hakkında Kanun Hükmünde Kararname”
- 233 Sayılı** “Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname”
- 4721 Sayılı** “Türk Medeni Kanunu”

ÖZGEÇMİŞ

- 1980 Tokat ili Merkez İlçesi Çeşnigir Mahallesiinde doğdu.
- 1991 Tokat Namık Kemal İlk Okulu'nu bitirdi.
- 1994 Tokat Plevne Ortaokulu'nu tamamladı.
- 1997 Balıkesir Teknik Astsubay Hazırlama Okulu'ndan mezun oldu.
- 1998 Ankara Muhabere Elektronik ve Bilgi Sistemler Okulu'nu bitirdi.
- 1998 Genelkurmay Başkanlığı Mu.Mrk.İşl.Bl.K.lığında (Ankara) 3 yıl süre ile çalıştı.
- 2001 Genelkurmay Başkanlığı MUBİLDESKOM'da (Ankara) 2 yıl süre ile çalıştı.
- 2003 Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi, İktisat Bölümünden mezun oldu.
- 2003 Genelkurmay Başkanlığı MUBİLDESKOM TAFICS Kars İşletme ve Kontrol Bölük Komutanlığına Anahtarlama Kısım Amiri olarak atandı.
- 2004 Kara Kuvvetleri Lisan Okul Komutanlığı'nda İngilizce Temel/Tekamül Kursunu tamamladı.
- 2004 Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında Yüksek Lisans sınavını kazandı.